

SOPHIE DE MIJOLLA-MELLOR

PARANOYA

KÜLTÜR KİTAPLIĞI 120

DOST

KÜLTÜR KİTAPLIĞI: 120

D

Sophie de Mijolla-Mellor

Paris-Diderot Üniversitesi'nde profesör olan Sophie de Mijolla-Mellor aynı zamanda bir psikanalisttir.

Mijolla-Mellor, Sophie de
Paranoya
ISBN 978-975-298-478-3 / Türkçesi: Işık Ergüden
Kasım 2012, Ankara, 135 sayfa

Kültür Kitaplığı: 120; Psikoloji: 11

Paranoya

Sophie de Mijolla-Mellor

DOST

ISBN 978-975-298-478-3

La Paranoïa
Sophie de Mijolla-Mellor

Türkçesi, Işık Ergüden

Teknik hazırlık, Mehmet Dirican

Baskı, Pelin Ofset Ltd. Şti.; İvedik Organize Sanayi Bölgesi,
Matbaacılar Sitesi 588. Sokak no: 28-30 Yenimahalle / Ankara
Tel: (0.312) 395 25 80-81 • Faks: (0.312) 395 25 84

Dost Kitabevi Yayınları
Paris Cad. No: 76/7, Kavaklıdere 06680 Ankara
Tel: (0.312) 435 93 70 • Faks: (0.312) 435 79 02
www.dostyayinevi.com • bilgi@dostyayinevi.com

İÇİNDEKİLER

Giriş 7

I. Bölüm – Paranoyakların Psikiyatrik Tarifleri 13

II. Bölüm – Paranoyanın Kökeni ve İşleyişi 41

III. Bölüm – Ünlü Paranoyaklar 77

IV. Bölüm – Paranoyakların Deliliğinin Bize Öğrettikleri 91

V. Bölüm – Paranoyak Davranışlar 109

Sonuç 129

Kaynakça 133

GİRİŞ

İnsanın yalnızca küçümseyici ya da düşman bakışlarla karşılaştığı ve bu kişilerin de sizi görmezmiş gibi yaparak hakkınızda düşünmeye devam ettikleri; bu bakışların, düşmanca bir uzlaşmanın, hatta, daha berbatı, henüz anlaşılmayan bir nedenle, dört bir yandan kuşatılarak kurbanı olduğunuz bir komplonun varlığını ortaya koyduğu izlenimi kendini bir gerçeklik gibi dayattığında kişi kendini "paranoyak" hisseder. Gerçek anlamı yanlış bilinen ama bir o kadar da yaygın kullanılan bu terimin bayağılaşması, paranoyanın yatışmış bir biçiminin nispeten herkeste görülür olmasıyla açıklanır. Az çok sistematikleşmiş hezeyan durumlarını kapsamazken, kişinin kendine ve başkasına dair değerlendirmesinin uygunsuzluğuyla sınırlanır. Bu değerlendirme, kuşku ve katı bir savunmacı tutum üzerinde temellenir, hatta ötekinin oluşturduğu riski önlemek amacıyla onun üzerinde nüfuz kurma teşebbüsü görülür. Muhtemelen hezeyanlı fikirler inanılmaz değildir, bunlar esasen ötekinin benim hakkımda düşünebileceklerine dair olumlu ya da olumsuz sezgileri kapsar. Herkeste, özel bir önem atfedilmeden, bir süreliğine görülebilen bu fikirler, çekingen ya da kaygılı kişi tarafından özel olarak geliştiri-

lir. Bu fikirleri hezeyan haline getirecek şey, buradaki yoğunluk ve şiddettir ve özellikle kelimenin gerçek anlamıyla bu fikirlerin istilası altında olan kişinin kendine bunları açıklayabilmek ve cevap verebilmek için psişik ve ilişkisel bir yapı inşa etmeye yönelmesidir; çünkü ona göre, bunlar geçici izlenimler değil kesin gerçekliklerdir.

Paranoyak başkalarıyla meşgul gibi gözükse de, onun için tek önem taşıyan şey, *kendisiyle ilgili olan başkaları*'dır. Paranoyanın aktif zemini daima Antikçağ ahlakçılarının ya da on dokuzuncu yüzyıl psikiyatrlarının *kibir* olarak belirttikleri şeydir. Temel günahlardan biri olan kibri, psikanaliz, *narsistik yara* kavramı üzerine daha geniş ve daha karmaşık bir düşünmeyle ele alır.

Gerçekten de, saptanmış olan bir hedefe çeşitli çabalar pahasına erişmenin gerçek tatmini değil, acılı bir tutku söz konusudur ve bu tutku, gizlemek ya da intikamını almak gereken, hatta kimi zaman cinayete kadar varabilen eski ve gizli, derin aşağılamalarla iyice artmıştır. Paranoya, ne kadar karmaşık ve çeşitli biçimlerde olsa da, ondan önce var olmuş bir yaşanmışlığa cevaptır her zaman. İlle de agressif bir geri çekilmeyle kendini göstermez, ama en azından anlık ittifak arayışı görülebilir. Bu durumda, muhatabını kendi tarafına çekmek amacıyla ayartıcı bir tutum ortaya çıkar ve özellikle yabancılardan kuşku duyma nedenleri üzerine ve eğer önlem alınmazsa daima haksız yere tehdit altında olan doğru bir hak talebine dair argümanlar geliştirilir.

Bu nedenle, görünüşte olumlu ya da açıkça olumsuz kisveler altındaki paranoya her zaman için toplumsal yaşamı imha edici bir mayadır; kişiyi başkalarından ayrılmaya ya da

tersine, onları ele geçirmeye, hatta onların yalnızca başkalıkları nedeniyle potansiyel tehlike olmalarına son vermeleri amacıyla onları kendi saflarına katmaya yöneltir. Böylece, ilginç olan şey yalnızca keskin hezeyan değil, psikiyatriyle ilgili gözükmeyen, ama evlilik, aile, toplumsal, hatta politik yaşamı başkalarına özellikle psişik zarar verebilecek nitelikte olan kişilerde bu hezeyanın aldığı çeşitli sapmalardır. Bununla birlikte, sıradan nevrozlu kişide paranoyak "yapı"yı ya da "karakter"i belirtebilecek her türlü nüans var olsa da, "paranoya" terimi altında patolojik olarak belirtilen şey, kendini ve başkalarını değerlendirmedeki bu temel karışıklığın doruğa varmış biçimleridir yalnızca.

"Paranoya" kelimesi Hippokrates'e ve Antikçağ Yunan tıbbına kadar uzanır. Çok genel olarak, kişinin kendi tininin, özel olarak da düşüncesinin (*noos*) dışında ya da yanında (*para*) olması anlamına gelir. Etimolojik düzlemde, "parafreni" (*para/phrénè*) terimi de aşağı yukarı aynı anlama gelir; şu farkla ki, kişi bu şekilde yalnızca entelektüel faaliyetinden değil hissetme ve yaşama kapasitesinden de uzaklaşır. "Şizofreni" terimine gelince ("şizo", "kesmek" anlamına gelir), deliliğin –ürkek bir at için söylenebileceği gibi– *düşünceden "uzaklaşma"* olarak görüldüğü bu genel tasarımdan uzak değildir.

Bu çeşitli durumlarda etimolojiler öncelikle bu şekilde hasar görmüş kişilerin başkaları üzerinde yarattıkları izlenimi ifade ederler: Bir irade sapması ya da yetenek yitimi değil, ortadan kaldırılması mümkün izlenimi veren tuhaf bir uyumsuzluk; ve "hezeyan"ın (*delirium* etimolojik olarak, yoldan çıkma) ortadan kalkacağı bir düşünce konsensüsünün var olacağına dayalı umut.

Delilik sorununun yalnızca doktorları değil filozofları da ilgilendirmesinin nedeni, patoloji olarak sınırlandırılmasının, kültürel farklılıklar ya da ele alınan tarihsel dönemler hangisi olursa olsun, neyin sağlıklı ya da normal bir düşünce olduğuna dair zımni bir uyum içermesidir.

Entelektüel kapasitelerde bozulma olmadan deliliği belirten paranoya, zihin yokluğu ve bilişsel bir kusur anlamına gelen "bunama"nın (*de-mens*) tersine, özellikle allak bullak edici olabilir, çünkü deli olarak belirtilen kişide "normal" varsayılan kişiye en azından eşit, kimi zaman ondan daha yüksek düşünce ve mantık yetileri var olabilir. Aslında, Freud'un genel olarak sistemin ruhuna yaydığı –ve her şeyi tek bir nedenle açıklayan– kusur, yanlışlık ve hile izlenimi, bunların kökten sistematikleştirilmesinden ve meçhul kimi bölgelerin varlığını sürdürmesine izin vermenin imkânsızlığından doğar. Hatta filozofları ve paranoyakları bu açıdan defalarca karşılaştırmaya kadar işi vardırır ve özellikle şunu yazar: "Paranoyağın hezeyan dolu tasarımları, bizim filozoflarımızın sistemleriyle derin bir yakınlık içindedir."[1]

Ama paranoya kavramı, günümüzde, psikopatolojik yapı kavramlarının tersine, semptomların parça parça ele alınmasını öne çıkartan ders kitaplarından hastalık olarak kaybolmuş gözükse de, öncelikle psikiyatriktir. On dokuzuncu yüzyılda ise, tersine, psikiyatrların çabası çok incelikli klinik tanımlara yönelikti. Bunun sakıncası ise sayısız adlandırmaların görülmesiydi; sanki tek bir nesne sürekli

1) S. Freud, 1974 *b* (1919), Théodor Reik'in *Le rituel. Psychanalyse des rites religieux*'süne önsöz, tercüme M.-F. Démet, Paris, Denoël, 1974.

hareket halinde bir kaleydoskobun prizmalarından gözlemleniyor gibiydi.

Bu yüzden, benim yaklaşımım, paranoyaya dair mevcut çok sayıda teoriyi özet halinde bile olsa hatırlatmak olmayacaktır.[2] Daha ziyade, meraklı, ilgili ama uzman olmayan birinin sorabileceği sorulardan yola çıkarak bu sorunu ele alacağım. Bir paranoyağı nasıl tanırız? Paranoyak biri kendi içinde ne hisseder? Onu "normal"den ayırt eden ya da yakınlaştıran nedir? Paranoyak birinin çılgın olması şart mıdır? Niçin paranoyak oluruz? Hangi yaşta paranoyak olunur? Paranoyaklar tehlikeli midir? Paranoya iyileşir mi? Paranoyaklar için bireysel ya da grupsal çareler nelerdir? Bu soruları sorduğum için ben paranoyak mıyım, kendi kendimden mi kuşkulanıyorum?

Bu kendiliğinden sorgulamalar yine de, dışarıda bıraktıklarıyla, nispi olarak ele alınmalıdır; çünkü gerçekte çok farklı olan insanları topyekun bir adlandırmaya tabi tutar ve bu yöntemin tanımlama iddiasında olduğu kişiler haklı olarak onu keyfi diye niteleyeceklerdir. Çünkü kimileri erkektir, kimileri kadın, yaşları farklıdır, zeki olabilecekleri gibi entelektüel düzlemde sınırlı da olabilirler, güzel ya da çirkin, sağlıklı ya da hasta, hatta engelli de olabilirler... Gerçekte, yalnızca belli bir tarzda hissetme ve düşünmenin ya da bir tutumun işaret ve semptomları psikopatolojik olarak nitelenebilir ve bu paranoya da olabilir başka bir hastalık kategorisi de. Dahası, bir kişide patolojik bir yapı belirlemeyi sağlayacak kadar aynı türde semptom ye-

2) Okur, bu amaçla, bellibaşlı eserlerin bu kitabın sonunda belirtildiği geniş bir kaynakçaya başvurabilir.

terince-bulunduğunu varsaysak bile bu yapı çok sık değişir, "iyileşmek"ten söz edilmese de dönüşümler görülür; yapı kesinlikle tekanlamlı değildir. Böylece, paranoya özellikleri, sık ya da daha ender tarzlarda başka patolojilerle karışmış olabilir. Bu nedenle, histeriyle ya da sapkınlıkla, hatta şizofreniyle birleştiğinde, paranoyanın görünümü değişecektir...

Psikanaliz açısından, tanısal yaklaşım hem zorunludur –çünkü hastayla ilişkide gaf yapmayı önler ve anlamayı sağlar–, hem de nispidir; çünkü söz konusu edilen şey kişinin hastalığı değil, insan varlığı, tarihi, şu anki açmazları ve gelecekteki blokajlarıdır. Bu kitabın amacı, paranoyak ıstırabın bazı görüntü ve imgelerini okurun kafasında canlandırmaktır.

I. Bölüm

PARANOYAKLARIN PSİKİYATRİK TARİFLERİ

I. Bir Sınıflandırma Arayışı

1. Paranoyak mı paranoid mi? – Kendine aşırı değer verme, güvensizlik ve psikolojik katılık gibi geri dönen karakter özellikleriyle nitelenen kişiler olduğu kadar, başat özelliği zulüm yaşamış olmak olan ve nevrozlara karşıt olarak psikozlar grubuna giren hezeyanlar da "paranoyak" olarak nitelenir.

Klinik "paranoya" durumu günümüzde psikiyatrik sınıflandırmalardan az çok yok olmuştur ve kâh "paranoyak kişilik"ten, kâh "paranoid şizofreni"den söz edilmektedir. Birinci durumda, "bireyin kültürü içinde beklenen şeyden büyük ölçüde farklı olarak yaşanmış deney ve tutumların kalıcı özelliği"[1] söz konusudur ki bu durum bilişselliği, duyumsallığı, kişilerarası işleyişi ve itkilerin denetimini etkiler.

1) *DSM-IV. Manuel diagnostique et statistique des troubles mentaux*, Paris, Masson, 1966, s. 743.

İkinci durumda, psikotik bir rahatsızlık söz konusudur. Hastalıkbilimsel bu kategori benlik sınırlarının yitimini ve gerçekliğin kavranmasında belirgin bir bozukluğu belirtir. Paranoid biçimi nitelemek için genellikle bağlı kalınan temel semptom, "bilişsel ve duyumsal işleyişin nispi olarak korunduğu koşullarda, hezeyan içeren düşüncelerin ya da belirgin işitsel sanrıların varlığı"dır.[2]

"Paranoyak kişilik" ile "paranoid şizofreni" arasında bağ elbette vardır. Örneğin paranoyak kişiliğe sahip birinde, kısa (birkaç dakikadan birkaç saate uzanan) psikotik epizotlar stres durumlarına cevap olarak meydana gelebilir. Daha genel olarak, bu tür kişiliklerde paranoid psikotik çözülme potansiyeli de görülür. Bu durum başka patolojilere (agorafobi, obsesif-kompülsif rahatsızlıklar) doğru, hatta alkol ya da toksik bağımlılıklarına doğru evrim geçirebilir. Diğer yandan, daha ilerde üzerinde ayrıntılı olarak duracağımız gibi, müstakbel şizofren paranoidlerin ana babalarında paranoyak kişilik tipi sıklıkla görülür.

On dokuzuncu yüzyılda paranoya aşağı yukarı bütün hezeyan durumlarını belirtiyordu. Daha sonra, yazarlar bir yandan *terimi* tartışacaklar ve örneğin hem bir hezeyana, hem psişik bir yapıya ya da bir hastaya yönelik kullanılan semptomatik karakteristik olarak "paranoyak" kelimesini marazi durum olarak "paranoya"dan ayırt edecekler; diğer yandan *içerikleri* tartışarak, özellikle sanrıların varlığına ya da yokluğuna göre sınıflandırmayı değiştireceklerdir. Soruna açıklık getirecek olan, "paranoid" terimi değildir. Bu terim, "paranoya"ya benzese de, aslında –temel özelliği, ya

2) *A.g.e.*, s. 337.

otizmin radikal biçimi altında, ya da duyumsallığı, benlik bilincini, öteki bilincini vs. kapsayan çeşitli tarzlar altında ruhsallığın bölünmesi ("schize") olan– şizofreniye yakındır.

Ama, bir semptomlar bütününü "paranoya" terimi altında nasıl sınırlandırdık?

2. Nihayet Kraepelin geldi... – Jacques Lacan, 1932 yılında yayımlanan tezinde,[3] "paranoyak psikozlar grubu"nun kısa bir tarihçesini belirterek, üç okulun –Fransız, Alman ve İtalyan– bu kavramı tek başına bırakıp ayırmaya çalıştıklarını, kavramın sınırlarını olgunlaştıranın ise Alman psikiyatr Kraepelin olduğunu hatırlatır. Kraepelin 1899'da şu tanımı yapmıştır: "Kalıcı ve sarsılması imkânsız bir hezeyan sisteminin iç nedenlere bağlı olarak ve sürekli bir evrim göstererek kurnazca gelişimi ve düşüncede, irade ve eylemde eksiksiz bir berraklığı ve düzeni koruyarak yerleşmesi."[4]

Bu kavram, çok sayıda başka sınıflandırmanın ardından gelecektir. Örneğin Fransız psikiyatrlar olan Esquirol'un "monomani"leri, Falret ve Lassègue'in "zulüm hezeyanları", Magnan'ın "akılcı delilik"i, Sérieux ve Capgras'nın "yorumlama ve talep hezeyanları", Dide ve Clérambault'nun (idealist, ama aynı zamanda kıskançlık, erotomani içeren) "tutku hezeyanları." Her durumda, zihin yıpranmış olmadığından, hakikati biliyor olmanın

3) J. Lacan, *De la psychose paranoïaque dans ses rapports avec la personnalité*, Paris, Le Seuil, 1975.

4) *A.g.e.*, s. 23.

sarsılmaz savı da birliktedir ve çeşitli anlamlarına göre bu patolojiye damgasını vuran şey, katı, düşmanca ve kuşkulu yaklaşımdır.

3. Hastalık nedenleri üzerine hipotezler. – Morel'in savunduğu yozlaşma hipotezinin ötesinde, hastalık nedenlerinden pek söz edilmez. Aynı dönemde ise İtalyan Okulu, kriminolog Lombroso'yu kriminal eğilimleri bir regresyon olarak tanımlamaya yöneltmiş aynı anlayış içerisinde, paranoyayı ilkel düşünceye atavik bir geri dönüş olarak görecektir.[5]

Bununla birlikte, bu durumda bile, bu sürecin köken ve nedenlerinden söz edilmemektedir. Lacan'ın vurguladığı gibi, farklı yazarlar, özellikle de Fransa'da, bu köken ve nedenleri belirlemeye çalışarak, "yozlaşma" üzerine hipotezlerin ötesinde, paranoyak olmayan kişilerde de rastlanan ama onlarda abartıya vardırılan bir dizi karakter özelliğinden –kibir ve saldırganlık– yola çıkarak bir "yapı" belirlemeye çalıştılar.

Oysa, paranoyak karakterin ille hezeyana evrilmesi gerekmese de, paranoyak çılgınlıklarda bu geriye dönük karakter özelliklerinin aynısına rastlanır; dolayısıyla, ilk betimleyici inceleme için bu özelliklerden yola çıkacağız.

5) Tanzi ve Lugaro, *Trattato delle malattie mentali*, c. II, s. 740. "Paranoyak mistisizmin tezahürleri, ilkel mistisizmin tezahürlerine niteliksel olarak benzemektedir: Tek farklılık, özellikle, bunların geliştikleri tarihsel ortamda yatıyor. İlkeller kendi dönemlerinin evlatlarıdır; paranoyaklar yaşayan anakronizmlerdir" (akt. Génil-Perrin, *Les paranoïaques*, Paris, Maloine, 1926, s. 153-154 ve akt. Lacan, *a.g.e.*, s. 26, dipnot 18).

II. – Kibir, uyumsuzluk ve tatminsizlik

1. Boş kibir. – Genellikle kibir kendini beğenmişlikten bir içeriğinin olmasıyla ve kendini beğenmişlik ise içerikten yoksun olmakla ayırt edilir. Aslında durum daha inceliklidir çünkü kibirli kişi asla içi boş biri değildir, ama tek bildiği şey başkalarının uydurup ona verdiği imgelerle özdeşleşmektir. Dalkavuklar kendi kanaatlerinin kibirli kişi üzerindeki etkisini iyi bilirler, ama kibirli kişi de onları cezbetmekte ve kışkırtmakta ustadır. Paranoyak kişi bize kibirli gibi gelir, çünkü kendinde varsaydığı engin kapasiteleri biz onda keşfedemeyiz; ama aslında kibirli değildir, çünkü kendini kabul ettirmeyi büyük ölçüde reddetmiş biridir ve hatta kendi imgesini bu kabulün reddi üzerinde kurduğu bile olur. Bununla birlikte, onun kibri değersizliğiyle ve sergilediği benine aşırı değer vermesiyle nitelenir. "Ne kendini o kadar büyük gör, ne de o kadar küçük!" Paranoyağı ikna etmek gereken slogan budur. Çocukluktan beri en iyisi olmak ve en fazla sevilmek için verdiği mücadelenin sonunda, başkalarının kendisine tercih edildiği acılı saptamasıyla başbaşa kalmıştır ve böyle bir adaletsizliğin nedenini bulmak gerektiğinde, bu nedeni zulümde bulur. Ama fazla ileri gitmeyelim....

2. Duyumsal düzende bir patoloji mi, yoksa entelektüel düzende mi? – On dokuzuncu yüzyılda Alman psikiyatrisini etkileyen tartışmalardan biri, duyumsal kökenli patolojiler grubu –mani ve melankoli– ile entelektüel kökenli patolojiler –paranoyaya az çok benzeyen, sanrılı ya da sanrısız hezeyan durumları– grubunu iki farklı varlık

olarak ayırmak gerekir mi sorusu etrafındaydı. Griesinger, paranoyanın ne açıdan bir manya ya da melankoli krizinin sonucu olduğunu ve *ikincil olarak* bir zulüm hezeyanı geliştirdiğini gösterdi. Snell, Sander ve Westphall ise yalnızca zekâ ile ilgili bir hastalık olan "birincil" paranoya bakış açısını savundular. Bilişsel olguların nedensel değeri etrafındaki tartışmaların bugün başlamadığı görülüyor! Kraepelin ise, sorunu şöyle çözer: "Bunun kriterleri, hastalığın tamamen semptomatik incelenmesinde ve zekâ hastalıkları ile duygu hastalıkları yapay karşıtlığında aranırsa bir yere varılmaz. Anatomik-patolojik kriter yokluğunda, gelişme ve sonlanma tarzından daha iyisi yoktur."[6]

3. Paranoyağın kapalı ve boş kalesi. – Gerçekten de, eğitim çalışması çocuğu ille de en iyi olması gerekmediğine ve dert etmesini gerektirecek kadar kötü olmadığına az çok ikna edebilse de, paranoyağın temel özelliği kibirli inancından asla vazgeçmemesidir. Bu durum, psikiyatrların bu patolojinin temel kriteri olarak kalıcı ve değişmez hezeyanı görmelerine yol açmıştır.

Aşırı karakteri hemen deliliği çağrıştıran proje ve niyetlerden beslenen paranoyak bize kendi kapalı ve boş kalesine kesin olarak kapanmış olarak görünür.

Rütbeleri ya da "diplomaları" alaya alan, yalnızca kendi dehasına borçlu olduğu yeteneklerini küstahça sergileyen ve ister entelektüel nitelikte olsun ister toplumsal, meşru otoritelere güçlü bir şekilde karşı koyan hem kibirli hem de tehditkâr kişilerin yer aldığı klinik örnekler bolcadır.

6) Akt. Génil-Perrin, *a.g.e.*, s. 18.

4. Mitomanlar ve paranoyaklar. – Paranoyakları, kendi hayali nitelikleri hakkında bol bol konuşan mitomanlarla karıştırmamak gerekir: Paranoyak uydurmakla yetinmez, yaratır da. Gerçeklikle ilişki asla yitirilmemiştir, paranoyağın kimliği başkalarının saflığı üzerinde değil, tersine, güçlü bir şekilde onların karşısına çıkartılması gereken içsel kesinlik üzerinde yükselir.

Paranoyağın büyüklük fikirleri hezeyan gösteren büyük melankoliklerinkine de benzemez; melankolikler dünyanın mutluluğunun ya da lanetinin kendilerine bağlı olduğuna ve kurtarıcı bir proje içinde kendilerini feda etmeleri gerektiğine inanırlar. Paranoyak daha fazla ben-merkezci ve daha az fedakârdır. Dünyanın kurtuluşunun değil, kendi ününün peşinden gider; bu kurtuluş onun ünü sayesinde elde edilebilir olsa bile ancak onun değeri kabul edilecekse anlamı vardır.

Bu arada, bu entelektüel üstünlüğün tamamen hayali olmadığı ve patolojinin de bu noktada rahatsızlık verici olduğu gösterildi. Bazı sayfaları tam bir hezeyan ifadesi gibi gelen Jean-Jacques Rousseau, Tolstoy ve başkaları hakkında gerçekten ne söyleyebiliriz? Bununla birlikte, patolojik olan şey, kabul görmemenin ıstırabı değil, kabul görmeme yönündeki içsel zorunluluktur; yoksa hiçbir şey olunamaz.

5. Aşağılayıcı başarısızlık duygusu. – Bu her zaman mevcuttur ama ustalıkla entegre edilmiş ya da gizlenmiştir. Génil-Perrin[7] bunun iki örneğini verir:

7) *Les paranoïaques, a.g.e.*, s. 191-192.

Birincisi bir kadındır ve onun vakasını bir başka psikiyatr, Montassut aktarır: "Ben başarısız biriyim, bu kesin; ama kendi değerimin gayette farkındayım. Istıraplar ve aşağılamalar yeteneklerimi geliştirdi. Musset'ye bakın. Tanınmayan ve alaya alınan benim gibi sürüyle insan var; ama sanat anlayışları geliştikçe benim yeteneğim de değer görecektir. Ben her zaman kendi kanatlarımla havalandığım için, mücadelede başarısız düştüm, yeteneğimin esasen özgün olduğunu biliyorum ve okulların, ona buna yaltaklanmanın ötesinde, kendi kendimi yetiştirmiş olmaktan gurur duyuyorum."

Ya ikincisine hangimiz rastlamamışızdır ki? "Cehaletimi asla itiraf etmem. Benim önümde bilmediğim şeylerden söz edildiğinde herkes gülüyorsa ben de gülerim. Doğrudan doğruya bana hitap edildiğinde, cevap veremesem bile, beni rahatsız eden her türlü cevabı savuşturacak kadar incelikli bir zekâm var. Bilgi edinmeye çalışmayacağım, benimle alay etmelerinden korkarım; olayların beni eğitmesini bekleyeceğim. Elime bir sözlük alacağım gün, ona göz atabilmeyi bekleyeceğim. İşim gereği bir bilgiye acilen ihtiyaç duyduğumda, yanımdaki meslektaşım beni bilgilendirebilir. Cehaletimi itiraf etmeyeceğim, onunla sohbet kuracağım ve bu sohbeti söz cambazlıklarıyla istediğim noktaya götüreceğim, arkadaşım söylediği şeyi benim bilmediğimden kuşku duymadan beni bilgilendirecek ve benim çok keskin bir zekâm, sezgim olduğundan, tek bir kelime bana bütün ufku keşfettirir, bu da bana yeter."[8]

8) *A.g.e.*

Bilgi yokluğunu açık etmeme ihtiyacının, her türlü bilgi edinmedeki zorunlu eksikliğin, paranoyağın bir başka özelliğini –kendi kendini yetiştirme– ne açıdan temellendirdiğini ilerde göreceğiz. Ama öncelikle, paranoyağın küstah kibrinin kaynaklandığı ıstırabı, başkalarının arasında yerini bulamamanın ıstırabını vurgulamak gerekir. Jean-Paul Sartre yalnızca biletli yolcuların mütevazı olmaya hakları olduğunu şakayla karışık söylüyordu... Aynı şekilde, kibir burada bir uyumsuzluktan kaynaklanır ve bunun da bir gerçeklik zemini olabileceğini kabul etmek gerekir. Kendini çevresinden farklı hissettiği için acı çeken, bu nedenle terslenen ve alay konusu edilen çocuk, tıpkı kimsenin kendisini sevmediğine ve asla sevmeyeceğine inanan genç gibi, kendi terk edilmişlik duygusundan –Boris Cyrulnik'in anladığı anlamda–[9] zorlu bir çabayla ve dirençli bir tutumla çıkabilir, ama kestirme bir yola sapıp megaloman hayallere de kaçabilir. Yüceltici bir çıkış[10] ile depresyona mazoşistçe gömülme anlamına da gelebilecek patolojik bir çıkış arasındaki bölünme burada erkenden ortaya çıkar.

Keza Madam Bovary'nin kendi çevresine uyumsuzluğu, ıstıraplı duyarlılığı da bize kendi başına patolojik gelmez. Buna karşılık, patolojik olan şey, onu kopmaya, başka şey inşa etmeye çalışmaya götürecek gerçek bir eylemde bulunamamasıdır. Ama bunun için gerçekliğe asgari bir güven gerekir; oysa paranoyak kişi gerçeklikten nefret eder çün-

9) B. Cyrulnik, *Un merveilleux malheur*, Paris, Odile Jacob, 1999.

10) Bkz. S. de Mijolla-Mellor, *La sublimation*, Paris, PUF, "Que sais-je?", 2005.

kü gerçekliği, hayalleri ile bunu somutlaştırabilecek olan şeyin arasındaki mesafenin karşısına koyar. Daha beteri, kendi yaşamını hayal etmekle yetinmeyerek, bu yaşamı sürekli hayal kırıklığı yaratmakla suçlayacaktır.

III. – Alınganlık, zulüm görme duygusu ve hak talebi

Saldırıya uğrarsanız itiraz etmeniz normaldir ve eğer muhatabınız sizin abarttığınızdan ya da mizah duygunuzun eksik olduğundan yakınırsa, onun da provokasyona ironi katmak istemesinden ve böylece süreci daha iyi manipüle etmeye çalışmasından az da olsa kuşku duyarsınız. Aile ortamında, küçükler bu küçük oyuna cevap vermeyi, başlangıçta bu onlara pahalıya mal olsa da, kısa sürede öğrenirler.

Buna karşılık, alıngan kişi, sözcük etimolojisinin de belirttiği gibi,[11] kendine yönelik olmayan mesajları üstüne alır. Geçmişle bağ kendiliğinden kurulur: Paranoyak kişi evrenin merkeziyse ve her şeyi ona indirgeniyorsa, bunun sonucu "alınganlık"tır.

1. Alıngan paranoya. – Paranoyanın oldukça yaygın bir çeşidini tarif eden kişi Alman psikiyatr Ernst Kretschmer[12]

11) *Suscipio* [alınganlık, kuşku duyma] Latincede "alttan almak", "desteklemek", keza "üstlenmek", "sorumluluk almak" anlamına gelir.

12) E. Kretschmer, *Paranoïa et sensibilité* (2. baskı, 1927), Fransızca tercüme, Paris, PUF, 1963.

olmuştur: "Alıngan" tür paranoya. Utangaç, içe dönük, kırılgan ve duygularını dışa vuramayan kişiler bu türe girer. Alıngan kişi, yalnızca her şeyi üzerine almakla kalmaz, dahası bunu içinde saklar ve ifade etmez. Genellikle, benlik duygusunda acılı bir gerilime yol açacak olan küçük düşürücü bir konumdur. Kretschmer alıngan paranoyağı şöyle tarif eder: "Güçsüz bir yetersizlik duygusu, güçlü bir benlik bilinciyle birlikte görülür."[13] Paranoya, aniden her şeyin kendisini ilgilendirdiği olgusunda ifade bulur: "Bu kişiler, en sıradan söyleşilerin, gazete makalelerinin, mesleki tema ve faaliyetlerin, keza çevrelerindeki insanların gidiş gelişinin, giysilerin hışırtılarının, kapıların ya da ısıtma aygıtlarının gürültülerinin kendileriyle ilintili olduğu sonucunu çıkartırlar."[14] Hasta yorum yapar ama sanrı görmez, özellikle cinsel sapmalar göstermekle suçlandığını (bir eşcinsel, fahişe, mastürbasyoncu olarak görülmekten kaygı duyar) ya da mesleki kusurları için eleştirildiğini hisseder. Bu hezeyana "ilintisel" denmesi, dışsal gerçekliğin bu kişi üzerinde olumlu ya da olumsuz bir etkisinin olmasındandır. Dolayısıyla, yer ve ortam değişikliğinin iyileştirici ya da şiddetlendirici etkisi belirleyici olur. Çalışma ortamının kalabalık bir personelin ortasına taşınması, sofu ve anlayışsız aile ortamına geri dönüş, ailevi sevgi bağının yitirilmesi, bilinen ve kalıcı sonuçlarıyla birlikte görülür, diye saptar Kretschmer. Buna karşılık, bitkin ve tükenmiş hastanın kendini güvende hissettiği bir sağlık evine kabulü iyileşmeye yol açar.

13) *A.g.e.*, s. 212.
14) *A.g.e.*, s. 216.

2. Zulüm duygusu. – Hezeyanın bu duygudan yola çıkarak örgütlenebilmesi gibi, zulüm duygusu da içe dönük bir dinamikten değil, dışa doğru bir genişlemeden kaynaklanır. Paranoyanın öyle tipik bir özelliğidir ki, "zulüm gören" ve "paranoyak" terimleri, yaygın kullanımda, neredeyse birbirlerinin yerine geçebilir. Şikayetin kısmen gerçeğe yakın bir niteliği de olabilir, örneğin hasta çocukluğundaki ailevi çatışmalardan, herhangi bir kız ya da erkek kardeşin kendisine tercih edilmesinden ya da aile içinde veya yakınlarıyla birlikteyken hedef olduğu eleştirilerden söz ettiğinde durum budur. Miras dolandırıcılığı ya da zimmete para geçirme gibi çeşitli mali zulümler de ihtimal dahilidir; keza kıskançlığa ya da hasede bağlı çeşitli incinme, çekiştirme ve iftiralar da olabilir.

Ama zulüm çok daha ciddi bölgeleri etkileyebilir ve kişinin yaşamıyla ilgili olabilir. Örneğin kişi zehirlenmeye çalışıldığını düşünür ya da önerilen Vezüv ziyaretinin hedefinin onu kraterden aşağı atmak olduğu veyahut yarlardaki gezintilerin katile onu iterek aşağıda parçalanmasına fırsat vereceği kanısındadır...

Hitchcock'ta[15] olduğu gibi geciktirim filmlerinin ya da polisiye romanların başarısı düşünülürse, bütün bu hayal mahsulü marazi durumların kurguda geniş ölçüde yer aldığını saptamak ilginçtir. Örneğin Agatha Christie'de, herkesin katil olabileceği bir aksiyom olarak ileri sürülmüştür. Bunun anlamı güvenlikli bölgenin olmadığıdır ve özellikle kendiliğinden güvenilebilecek olanların güvenilir olmadı-

15) Bkz. S. de Mijolla-Mellor, "L'angoisse de fiction chez Hitchcock", *Topique*, 53, Mart 1994 (s. 203-223).

ğıdır. Evlilik cinayeti, ailevi cinayetler bu yazarda tükenmez bir damardır; evler de kaygı vericidir, cinayet izleri buralarda saklanır, sessizce beklerler ama beklenmedik bir anda su yüzüne çıkabilirler.

Bununla birlikte, paranoyak zulme yalnızca maruz kalmaz; aynı zamanda kendi de zulüm uygular ve bunu yapmaya hakkı olduğuna inandığı ölçüde de kolaylıkla yapar. Bu durumda kendine zulmettiğine inandığı kişiye doğrudan doğruya saldıracaktır: Bu belirgin bir kişi olabileceği gibi, eşcinseller, fahişeler, Yahudiler, sarışın kadınlar, politikacılar, Araplar gibi bir kategori de olabilir. Bir skandal yaratarak ya da sahta adla imzalanmış mektupla veya telefonla kimi zaman gece gündüz tehdit ederek bu kişilerin tehlikeliliği üzerine dikkat çekmekle de yetinebilir.

3. Mahkeme manyası. – Kişinin zarar gördüğü bir durumu, sanki herkes tarafından biliniyormuş gibi göndermede bulunacağı bir "olay" boyutuna büyütme kapasitesi, hezeyan halini alan ya da almayan paranoya boyutunu belirtir; çünkü patolojik olan, öncelikle, buna eşlik eden yoğun mazoşist hazdır.

Doğaldır ki, kişi kapatıldığında, bu durum da fazladan bir zulüm, düşmanın bir başarısı olarak algılanır; koruyucu bir önlem olarak değil. Mahkemelere gelince, bunlar elbette ilk başvurulacak yerlerdir ama çoğu zaman arkası getirilmez. Krafft-Ebbing'in yazdığı gibi, paranoyakların başvurusu giderek daha hacimli bir hal alır ve adaleti, yargıçları ve hatta devleti tartışma konusu eden sövgülerle doludur. Yine de bu durum onların başvurusunun kovuş-

turma bakımından değerini eksiltmez, dolayısıyla yargı süreci başlar ve paranoyaklar kaba bir kuvvetten eziyet çekenler konumuna düşer.

Paranoyak neden zulüm görür? Bunun cevabı daha önce sözü edilen gurura bağlıdır. Berrak bilinci, fedakârlığı ve daha genel olarak dürüstlüğü nedeniyle, güçlü biçimde ve yüksek sesle teşhir ettiği yozlaşma karşısında bir tehdit oluşturduğundan onun kişiliğine saldırılmaktadır.

Hatta yetenekleri ve meziyetleri nedeniyle kıskanıldığını ve sürekli onunla karşılaştırılıp dezavantajlı duruma düşmekten acı çekmeye son vermek için onu yok etmek istediklerini de düşünebilir. Bu durumda ne yapmalı?

IV. Yalnızlık, kendi kendini yetiştirme

1. Yalnızlık tercihi ve doğanın idealleştirilmesi. – Paranoyağın benimsediği çözüm yalnızlık olabilir; ya mutlak, ya ailecek inzivaya çekilinir, bu durumda çocuklar da zulmün tehdidi altındaymış gibi yaşarlar, ama onlar, zalimlerin etkisinden erkenden kurtarılmazlarsa, zalim sürüsüne katılmaya da müsaittirler. Ailenin bir tarikata girmesi de olasıdır. Paranoyağın yozlaşma, sahici olamama, sahtelik takıntısı onu doğaya tapınmaya seve seve yöneltir; tıbbi tedavi ve beslenme tarzı gibi şeyler de bunlarla birlikte görülür. Patolojik olan şey, doğadan alınan zevk değildir; buzdolabı gibi, mikro dalga fırın gibi görünüşte zararsız nesnelere ve görünmez, denetlenemez dalga ve tözlerle işleyen, dolayısıyla muhtemelen uğursuz bütün aletlere yönelik genelleşmiş kuşkudur.

Dide, "doğa idealisti" olarak nitelenen bir paranoyağı tarif eder. Toplumdan vazgeçebilmiş olmakla, kendi evini inşa etmekle, ailesinin giysilerini kendi dikmekle övünür, uzun saçlıdır ve ormandan toplanmış çiğ yiyecekleri tercih eder. Gezgin kişi de, ister evsiz olsun ister olmasın, yerinde duramaz, ülkeden ülkeye lüks otellere gider, başlangıçta hemen kötü damgası vurduğu her türlü toplumsal kısıtlamadan kaçma arzusu duyar ve paranoyağın bu temel hoşnutsuzluğunu ifade eder. Kimi zaman, geri çekilme içe dönüktür ve kişi evinden kımıldamaz, toplumdan gizlenirken, bu toplumdan yararlanmaya –en azından kısmen– devam eder.

Yalnızlık özlemi, genel olarak, en azından düşmanca narsistik konuşmaya eşlik eder; buna göre, tatmaya değer tek eşlik durumunu insan kendi evinde yaşar. Filozoflarda, edebiyatçı ya da sanatçılarda bunun sayısız örneği görülür. Burada nispeten zararsız ama yine de bir düş kırıklığından, hatta bir üzüntüden ve başkalarını küçümsemeden kaynaklı bir eğilim görülür. "Mutlu yaşamak için gizli yaşayalım" atasözüne gelince, kişinin kendisini nasıl tehditkâr bir evrenle çevrili hissettiğini yeterince ifade etmektedir.

2. Kendi kendini yetiştirme iddiası. – Daha da tipik olanı –özgür olarak seçilmiş ve elverişsiz koşullar tarafından dayatılmamışsa– kendi kendini yetiştirmedir. Okulu reddeden bir ergenin, tek başına yetenek kazanmaya büyük bir enerji harcaması ender rastlanan bir durum değildir. Kendi kendini yetiştiren kişi, aynı zamanda, bir ustaya herhangi bir şey borçlu olmayı reddeder ve onun öğretebileceği şeyi küçümser. Her eline geçeni okur ama yalnızca kendisinin karar verdiği bir düzeni vardır, örneğin belli

türdeki bütün eserleri, ardından da başka türdekileri okur. Okuduklarının içeriğini hiç geri adım atmadan yargılar, ama elbette hiçbir tarihsel perspektif yoktur, sanki her şey aynı düzlemde gibidir. Paranoyak kişi her şeyden çok kutsallığı bozmayı sever, çünkü bir başkasına olan hayranlıktan ona daha yabancı bir şey yoktur; şaşırdığını söylediğinde, bu, daha ziyade, başkalarının henüz göremediği bir şeyi kendisinin keşfetmiş olduğunu muhatabına belirtmek içindir. Ama kendi kendini yetiştirmede egemen olan öğe, çok kesin olarak, yüksek bir zekâya sahip olma ve her şeyi yargılayabilme iddiasıdır. Génil-Perrin[16] kendi kendini yetiştiren çok sayıda ünlü sayar. Bunların bir kısmı Jean-Jacques Rousseau gibi gerçekten yaşamıştır, bir kısmı ise pek gelişmemiş zekâlı olan ve bir kitaplıktaki bütün insanlık bilgisini yutmak isteyen iki emekli, Flaubert'in Bouvard ve Pécuchet'si gibi edebiyat kurgularıdır.

Kendi kendini yetiştirme, patolojik bir icat olan otarşik düşünce eğiliminin daha aktif bir biçimiyle birleşebilir.

Elbette ki, her yaratıcı yaklaşımın, normal olarak kabul edilen eleştiri ketlenmesinin kalkmasını gerektirdiği; alışıldık yollardan uzaklaşmak ve hangi alanda olursa olsun yenilik yapmak için kendine fazlasıyla güvenmeyi şart koştuğu kabul edilebilir. Bir anlamda, kişi, lego parçaları yardımıyla son derece mükemmel bir makine icat ettiğini hayal eden ve ana babasının hayranlığını kazanmaya çalışan çocuğun özgürlüğüne ve mutlak erkine kavuşur. Ama mucidin sesine ender olarak kulak verilir, genellikle kuşkucu alaylarla karşılaşır; o ise, gerçekleşmeden önce

16) *A.g.e.*, s. 326.

kimsenin telefon ya da uçak yapma olasılığına da inanmadığını boşuna söyleyip durur.

Böyle bir güveni kendi kendine nasıl edinmiştir? Kendi kendini yetiştiren kişiyi harekete geçiren farklılıkları dengeleme ilkesi bu durumda harekete geçer ve basit bir fikirden, örneğin devindirici güç olarak gelgit hareketini kullanmaktan yola çıkarak, pratikte gerçekleşemez[17] bir proje tasarlayabilir, ama yenilgisi ona göre kendisine güvenilmemesiyle, girişimini düşmanlarının sabote etmesiyle, hatta onun yaratıcı hayalgücü kendi çağını son derece aştığından kimsenin onu takip edememesiyle açıklanır.

Paranoyayı niteleyen şey, ne icatta bulunma teşebbüsünün saçmalığıdır ne de başarısızlığa getirilen açıklamalardır. Çünkü, kavrama alanını doldurma ve hiçbir bölgeyi karanlıkta bırakmama zorunluluğu muhtemelen paranoyanın en tipik özelliğidir. Freud'un paranoyada her şeyi açıklama eğiliminde olan –en azından bazıları böyle düşünen– felsefi sistemlerle arasında niçin bir yakınlık gördüğü de böyle açıklanabilir.

V. – Güvensizlik ve her şeyi yorumlama zorunluluğu

1. Güvenle beklemeyi becerememek. – Güvensizlik, dünyaya açılım olan güvenli bekleyiş ile inziva kale-

17) En azından, tek başına yaşayan biri için gerçekleşemez, çünkü gelgit hareketine dayalı fabrikalar vardır ama bu ancak bilimsel ve teknik bir kolektifin ortak çabası sayesindedir.

sine otistik geri çekilme arasında yarı yoldadır. Ötekinin varlığını ve onunla etkileşimi kabul eder, ama ona derhal ve *a priori* bir kötü niyet atfeder. Kuşkucu kişinin, karşısındaki insanın yaralamasını beklerken, onun tarafından faka bastırılmamak ve kendini savunacak kalkana sahip olabilmek için onu kontrol eden, onun yakınlaşıp uzaklaşmasını izleyen kişi olduğu söylenebilir. Bir türlü yerinde duramaz, geçmişteki ıstırap ve hayal kırıklığı deneyiminden güç alır, çünkü o –zaafını eleştirdiği saf insanın tersine– *bilmektedir*.

Ama paranoyağın güvensizliği, onu kuşkudan ayırt eden daha radikal bir boyuta da sahiptir. Kuşku, kuşkuyu azaltma sonsuz amacını vererek aktif olarak başlattığı düşünme sürecinin parçasıdır;[18] oysa ki güvensizlik ilkeldir, arkaiktir, seçtiği bir ötekine, özellikle de anneye yönelir. Kökenini bebek ile anne karnı arasındaki ilişkiden alan, ötekinin içindeki güvenli bekleyiş, insan ilişkisi için zorunludur. Yeni doğan bebeğin beslenebilmesi için, bebeğin süt emmek istediğine ve kendisinin de ona süt verebileceğine güvenen bir anne gerekir. Bu süreç elbette karşılıklıdır, kaygılı anne çocuk sayesinde, kaygılı çocuk da anne sayesinde yatışır. Paranoyak kişide özellikle bu ilksel güven reddedilmiştir. Paranoyak, Lacan'ın dediği gibi, ötekine ve dünyanın görüldüğü gibi olduğuna –normalde ancak daha sonra, üç yaşına doğru "gerçeklik zemininin çökmesiyle"[19] çatlaması gereken kendiliğinden konuma– yönelik baş-

18) S. de Mijolla-Mellor, *Le plaisir de pensée*, Paris, PUF, 1992 ve *Croire et douter*, Paris, Éd. de l'Atelier, yayım tarihi 2008.

19) *A.g.e.*

langıçtaki inancın anlamına "inanmaz." Bununla birlikte, dünyanın "tuhaf" olduğunu ve ikili bir öz barındırdığını hisseden çocuk, muammaların kaynağını burada görebilir, hatta büyü yoluyla bunlara hakim olmaya da çalışabilir, oysa ki paranoyak bütün dünyanın kendisine düşman olduğunu görür.

2. **Paranoyak dünyasının düşmanlığı.** – Paranoyağın, kendi yüksek bilinç düzeyi adına, çevresindekilerin saf inançlarını alaya aldığını görmüştük. Bu ironi, ötekinin onun kafasını karıştırmak için aldatmak istediği duygusuna karşı saldırgan bir cevaptır. Paranoyak kendini örneğin fobik kişinin hissedebileceği gibi kaynağı belirsiz bir tehlikenin tehdidi altında hissetmez, ama zaafından ve deneyimsizliğinden yararlanarak onu manipüle etme, bazı şeylere inandırma yönünde gizli bir niyetten kuşkulanır. Güvensizliğin geçerli olduğu anlaşılır, çünkü sürekli kulak kirişte olmaktansa, gardını indirmek ve pasif bir şekilde güven duymanın tadını çıkarmak daima daha kolaylıkla yapılabilir.

3. **Aşırı-yorumlama.** – Paranoyak, sürekli ve erotikleştirilmiş mücadeleden haz alır. Bu kişi sürekli dava açmaktan haz alan bir hak arayıcısı da olabilir, gayet iyi gizlenmiş işaretlere yönelik yeni bir soruşturmayla ve bu işaretlerin keşfiyle ha bire uğraşıp duran kıskanç kişi de olabilir, işaretlere ve sözcüklere dair parlak varyasyonlarla oynayan yorumcu da olabilir. Çevredeki namussuzluğu ya da yeteneksizliği bozacak maharetli kurgular bakımından asla sıkıntı çekmeyen reformcu ve mucit sürüsünden söz

bile etmiyoruz. Bu dönemlerde her türden psikoterapinin onun için niçin erişilmez olduğu kolaylıkla anlaşılır, çünkü zaten yorumlarla tıka basa dolmuş bir hakikati herkesten daha iyi bildiğine ikna olmanın ötesinde, psikanalist, bir tedaviye başlamak için onunla arasına asgari güvenin yerleşebileceğini ya hiç umamaz ya da başkalarından daha az umabilir. Olsa olsa, paranoyağın birkaç seans için muayenehanesine geleceğini, meslektaşlarının ona karşı gösterdikleri yeteneksizliğin ve alçaklıkların tanığı olarak kendisini tuttuğunu görecektir; oysa psikanalist bir an ona yardım edebileceğini sanma saflığını göstermişti.

Paranoyağın kendinde bulduğu güç, üstün bir yorumlama yeteneğine sahip olduğundan kendisinin kandırılamayacağıdır.

Psikiyatrlar[20] sanrılı hezeyanlar ile sanrısız yorumsal hezeyanlar arasında ayrım yapmaya uzun süre çabaladılar. Bu sonuncu tür hezeyanlar paranoya olarak belirtilirken, diğerleri şizofreniye daha yakın olan paranoid demans kategorisine girer. Bir sanrının tuhaflığı karşısında anlama ihtiyacı, dolayısıyla yorumlama ihtiyacı duymak doğaldır. Ama paranoya durumda, yorumlanacak olan şeyler gündelik yaşamın gerçek olgularıdır; bunun nedeni bu olguların kendi içlerinde özellikle esrarengiz olmaları değil, paranoyağın cinayet soruşturan dedektif gibi aradığı belirti ve işaretlerdir. Sérieux ve Capgras hastalarının yorumsal inceliklerine dair sayısız örnek verir. Örneğin, Bayan X... aldığı mektupları didik didik eder ve noktalama işaretle-

20) Fransa'da P. Sérieux ve J. Capgras, *Les folies raisonnantes* (1909), Marsilya, Laffitte Reprints, 1982.

rini, yazım hatalarını yorumlar. Kardeşi ona, "iyileşmeni arzu ediyoruz," diye yazar, ama sondaki nokta alışılmadık büyüklüktedir; demek ki, "iyileşmeni *hiç* arzu etmiyoruz" okumak gerekir!

Ya da, bir hemşirenin adı Bayan *Viste*'tir. Oysa *Whist* oyununda bir ölü vardır, demek ki ölü odur.

Burada dikkat çeken şey, yargının yanlışlığıdır ve bu durum, hastanın her şeyi kendi üzerine almasıyla ve zorlama yakınlıklar bulmasıyla açıklanır; hele ki anlam önceden verilmişse daha da kolay olur. Neyin bulunacağını önceden varsayan yorumlama çerçevesinin bu katılığı, paranoyanın çok ötesinde, gerçekten de yargı sapmasının en yaygın biçimidir. Buna karşılık, bu yargıyı paranoyak kılan şey, kişiye yönelik bir saldırganlıktan başka bir şeyin olmadığına dair kesinliktir.

Dolayısıyla, hezeyan içindeki paranoyak için –ister içsel olsun ister dışsal– gerçeklikle temasın asla kaybolmadığı görülür. Daha ilerde (Bölüm V) sözünü edeceğimiz paranoyanın hipokondriyak biçiminde, ölümün pek yakında geleceğine dair işaret olarak yorumlanan şeyler, gerçek, hatta normal bedensel duyumlardır. Kıskanç ya da erotoman kişi için, kodlu mesaj anlamı taşıyan şey, başkalarının sıradan tutumları ve sözleridir.

Bu çeşitli vakalarda, paranoyayı herkeste olabilecek sevilme ya da ölme şeklindeki sıradan nevrotik kaygıdan, hatta başına korkunç şeyler geldiğini hayal etmenin mazoşist hazzından ayıran şey, yorumların katılığı ve bunlardan asla kuşku duyulmamasıdır ve zihninde yalnız başına evirip çevirdiği bir dönemin ardından, kendine kapanmadan ötekine saldırganlığa dek varabilecek eylemlere geçer.

VI. – Kıskançlık, erotomani ve coşkulu duygu, tutku vakaları

1. Kıskançlık paradoksları. – Her kıskanç paranoyak değildir, her paranoyak da kıskanç değildir. Bununla birlikte, bu iki durum arasında ayrıcalıklı ilişkiler mevcuttur. Marazi kıskançlık, sevilen kişinin aldattığına dair yanlış inanca dayanır. Aşktan çok, artık sizinle birlikte olmadığına hayali olarak inandığınız ötekine sahiplenmektir bu. Hayal edilen sahneler kıskanç kişi için ister istemez çok erotik nitelik taşır; o, kelimenin gerçek anlamıyla "bunu görür" ve histerik kişinin mastürbasyon fantazmaları gibi, aynı anda bütün rolleri yerine getirir. Durumu öğrenmeye can atar, işaretlerin peşinde koşar, önemsiz sözleri yorumlar. Bu durumun onda yol açtığı haz bu kadar aşikâr olmasa, varsayımsal bahtsızlığı hakkında bilgi edinmekten bunca coşku duymasına şaşırılabilir. Sadakatsiz kişiyi uzaklaştırmak yerine, kendisi (erkek ya da kadın) ona büyük bir tutkuyla sarılır. Sürekli denetler ve öteki, yabancılarla söyleşilerden uzak durarak, mümkün olduğunca az dışarı çıkarak ve mümkün olduğunca yansız davranış biçimleri ve giyim kuşam benimseyerek teskin edici görünebileceğine bir süre için safça inansa da, boşunadır.

Çocuk varsa, onlar da gözetleme aracı olarak kullanılır, hatta sorguya çekilirler ve suç ortağı olduklarından kuşku duyulmuyorsa, olası müttefik olarak kabul edilirler. Kimi zaman, çocukların gayrimeşru olduğundan kuşku duyulur ve bu durumda, onlar da zulüm görebilir, hatta eşin rezilliklerinin iğrenç kanıtları olarak soğukkanlılıkla katledilebilirler ve böylelikle ondan da intikam alınmış olur.

2. Zalim kıskanç. – Kıskançlık hezeyanı zulüm hezeyanına yakındır ve bunun ortaya çıkmasına imkân tanır. Kıskanca özgü olan şey, önermelerinin gerçeğe yatkınlığında görülür. Eş yorgun geldiğinde, bu bir başkasıyla deli gibi sevişmiş olduğunun kanıtıdır. Neşeliyse, başkasını düşündüğü içindir. Sohbet sırasında varsayımsal âşığın adını anarsa, sesinin tınısı heyecanını ortaya koyar; heyecan göstermiyorsa, dikkat çekmemek için bu adı yapmacık bir ilgisizlikle söylemeye çabaladığı içindir; artık ondan söz etmiyorsa, kendini ele vermekten korktuğu içindir... Hayali âşığa her yandan zulüm yağar.

Tablonun kapsamı çok daha geniş olabilir, çünkü kıskanç kişinin tanıdığı ve muhtemelen dostları olduğunu söyleyen potansiyel rakip ya da rakibeler, suçluların birbirleriyle anlaşmasının işaretlerini yakalayabilmek için sonsuz senaryolar kurmasına fırsat verir. Komşular, aile ve iş arkadaşları da bu sürece katılır, hatta doğrudan dahil olurlar ve örümcek ağı kişiyi çevreleyen her şeyi içine alacak şekilde adım adım genişler. Eşin fiziksel mahremiyetini, çamaşırlarını ve bütün yazışmalarını –posta, internet, telefon– bir röntgenci gibi gözetler. Bir adım daha atıldığında, kimi zaman öldürücü olabilecek şiddet uygulanarak itiraf elde edilmeye çalışılır.

Bilginin kesinliği gibi zulüm boyutu da açık seçiktir, çünkü kıskanç kişi kuşku duymaz: karşısındakinin sadakatsiz olduğunu *bilir*. Tek eksik olan şey, bunu kanıtlaması ve komplocuları utandırmasıdır; onlar da her yolu kullanıp onu kandırarak bunu önlemeye çalışırlar. Aynı şekilde, övüngenlik de gayet aşikârdır. Kıskanç kişi o değer biçilmez ama iğrenç mücevherin [eşin] tek meşru sahibi

olduğunu bağıra bağıra ilan eder. Stendhal, tıpkı tuzlu bir göle düşen kurumuş gürgen dalının tuz kristalleriyle kaplanıp mücevher gibi parıldaması gibi, sevilen nesneyi her türlü erdemle süsleyen aşk yanılgısını da "billurlaşma" diye adlandırır.[21] Ama bu abartı yalnızca aşk ya da kıskançlıkla sınırlı kalmaz, aslında her şeyi aynı takınağın içine katan paranoyak marazilik hareketini oluşturur. Yine de burada tutku boyutunun özünü görebilir miyiz?

Kendine aşırı değer verme paranoyak kıskançlıkta belirgin olmadığından; aşırı değer verilen, daha ziyade, ihanetle suçlanan nesne olduğundan –kıskanç kişi, ihanetle suçladığı ötekinde aşırı cinsel heyecan uyandırmadığı tek bir an bile hayal edemez– bu mümkün değildir. Kültürel koşullar, bir erkekle bir kadının karşı karşıya gelmesinin Şeytanı ya da arzu denen üçüncü bir şahsın varlığını ille de doğuracağı kesinliğini içermediğinden, marazi kıskançlığın gösterdiği bu aşırı-cinselleşme sorgulanabilir. Eşcinsel boyutun bu olayla ilişkisini daha ilerde göreceğiz; ama kıskanç kişinin sadakatsiz olduğuna inandığı nesneyle özdeşleştiği, dolayısıyla abarttığı cazibesinin etkisi altına girerek, bu cazibeyi kendinde de gördüğü ve karşı konulmaz biri olduğuna inandığı görülür. En bayağı eş, en sıradan ve en az kafa karıştırıcı çift böylelikle roman kahramanı oluverirler ve kendi hayallerinin gerçekliğine inanan kıskanç kişinin bu durumu bir vaka-i adiye haline getirmeyeceği umulur.

3. Monomani. – Patolojik kıskanç, psikiyatrinin eski bir kategorisi olan *monomaniyi*, yani etimolojik olarak ba-

21) Stendhal, *De l'amour*.

kıldığında, tek bir şeye kafayı takan deliliği gayet iyi açıklar. Bu durumun karakteristik özelliği, tesadüf ve olasılık boyutunun tek bir açıklamayı öne çıkartacak şekilde yitirilmesidir.

Örneğin kişi gözlemlediği bir olguyu bir yönde yorumlar ve bu olgunun gerçekte ilk izleniminin tersi nitelikte olduğunu saptasa bile, yine de başlangıçtaki anlamda yorumlar. Bu yargı yanlışlığı; doğru, yanlış, kanıt gibi şeyler açıkça gözardı edilerek, daha doğrusu bunlar bir öntasarıma tabi kılınarak, her şeyin duyuma uygun yönde olması gerektiği olgusuna bağlıdır. Bu durumda, kişinin kendi varoluşunun katkılarına olduğu kadar başkalarıyla iletişimin katkılarına da niçin kapalı kaldığı anlaşılır.

Patolojik kıskançlık yine de yalnızca paranoyanın bir biçimi değildir. Bu kıskançlık nevrotik de olabilir, hatta kişinin anne babası arasında tanık olduğu ilişkiyi bilinçdışı özdeşleşmeyle tekrar yaşadığı (ve ötekine dayattığı) ödünç bir patolojiden de kaynaklanabilir. Keza, alkolizme özgü olan ve sanrı görülmesiyle nitelenen hezeyanlı kıskançlığın özel bir biçimi de vardır.

Alkol ile paranoya arasındaki bağ, alkoliğe özgü kendinden nefretten (ya da kendinin bir bölümünden nefretten) yola çıkarak düşünülebilir ve bu da monomanilerin tipik özelliği olan nesnenin çılgınca idealleştirilmesiyle ilişkisiz değildir. Ama, alkolik paranoya durumunda, depresyon hayali bir zalime yönelir, ki bu da genellikle sadakatsiz eştir.

Kıskançlık hezeyanları özellikle erkeklerde görülürken, erotomani genelde kadınlara özgüdür. Ama erotomani sözcüğünde Eros'un adı geçiyor olsa da bu aşk mıdır?

4. Erotomanın tutkusu. – Fransız psikiyatr Gaétan Gatian de Clérambault[22] talepkâr hezeyanları, kıskançlık ve erotomaniyi karşılaştırarak, marazi tutku hezeyanlarını nozografiye dahil etmiştir. Kıskançlığın tersine, erotomani akıl almaz yanıyla çarpıcıdır ve bu konuda talep hezeyanlarına yakındır; şu farkla ki, burada hiçbir şey beklenmez, çünkü seviliyor olmanın hezeyanlı yanılsaması, tersine, arzu nesnesine sahip olma kesinliğini aksiyom olarak ortaya atar.

Clérambaut, yüksek mertebe bir kişiyle aşk ilişkisinde olduğuna inanmayı "Temel Postula" olarak adlandırır. İlk önce o vurulmuş ve pas vermiştir, sonra da paradoksal bir ilgisizlik ya da belirgin bir nefret tutumu benimsemiştir. Ama hasta bu olumsuz tutumun aşkın tersine dönmüş bir biçimi olduğuna, arzulanan birliğe başkalarının köstek olduğuna ve sonuçta herkesin kendisiyle ve sevdiği adamla ilgilendiğine ama yalnızca o adamla işbirliğine girdiklerine inanmıştır.

Yorum elbette süreklidir. Tipik tutumlara eşlik eder (takipler, yolculuklar) ve aşağıdaki gibi kurallı bir evrim geçirir:

Klasik olarak "umut" diye adlandırılan başlangıç evresinin ardından daha tehlikeli iki evre gelir: gücenme ve hınç. Bu evreye zulüm ve kavgacılık fikirleri eşlik eder. Eyleme geçişler ille de aşk nesnesine yönelik olmaz, daha ziyade yolu tıkadığı varsayılan yakınlara yöneliktir ve böylelikle sevilen kişinin niçin taleplere gerektiği gibi cevap veremediği açıklanır. Erotomaninin ayırt edici özelliği se-

22) G. de Clérambault, *Œuvre psychiatrique*, c. I, Paris, PUF, 1942.

vilme yanılsamasından ziyade, toplumsal mevkii yüksek ve aslında genellikle de hastanın tanımadığı bir partner seçimidir. Psikiyatri kitaplarındaki örnekler genellikle krallara yönelik erotomaniyi gösterseler de günümüzde daha ziyade falanca aktör ya da politikacının, hatta televizyon spikerinin erotomanın hedefi olduğu görülecektir; erotoman kodlu mesajlarla dolu olan televizyondaki konuşmanın kendisine hitap ettiğini kolaylıkla ortaya çıkaracaktır. Erotomanın hedefi cinselliğe pek az yer verir, "kusursuz uyum"u hedefler ve özellikle ihtiras üzerinde temellenmiştir, çünkü peşinden koşulan kişi çok yüksek bir toplumsal soydan geliyor olmalıdır. Burada paranoyanın temel özelliği bulunur ve Clérambault'nun yazdığı gibi: "Erotomaninin kaynağı arzu ya da şefkatten çok gururdur."[23]

Bu patolojiyi psikanalitik açıdan ele alırken bu yöne geri dönecek ve Freud'un nevrozlunun "ailevi romanı"nda tanımladığı tipik çocukluk fantasmasıyla bağını vurgulayacağız. Bu fantasmaya göre, gerçek ana baba aslında ünlü kişilerdir ve çocuk küçük yaşta kaçırılmıştır. Buna karşılık, paranoyak yetişkinde, bu inancın etrafındaki ısrar ve hezeyanlı örgütlenme, "soy zinciri hezeyanı"nı oluşturur. Delilik istisnasının, onu harekete geçiren ortak bir insani zemini nasıl etkilediği ve tuhaflığına rağmen, bunu en azından kısmen anlamamızı sağladığı görülür.

23) *A.g.e.*, s. 336.

II. Bölüm

PARANOYANIN KÖKENİ VE İŞLEYİŞİ

Psikoza girişin öncülleri. – Psikiyatrik perspektif, görmüş olduğumuz gibi, Alman psikiyatr Kraepelin'in, esasen kişinin hem bilgi alanındaki hem de duygu alanındaki sarsılmaz kesinliğini vurgulayan 1899'daki kurucu tanımına varan çeşitli patolojik biçimleri sınıflandırmaya ve adlandırmaya bağlı olsa da, psikanaliz, semptomların tanımından ziyade bu rahatsızlığın *doğumuyla* ve kişinin nesneleriyle ve kendisiyle ilişkilerindeki içerimiyle ilgilenmiştir. Dolayısıyla, işin içine metapsikolojik kavramlar –özellikle libido, nesne seçimi, bastırma– girer. Aynı zamanda da gerileme, yansıtma ya da narsistik fiksasyon gibi psişik mekanizmalar görülür. Bir yüzyılı aşkın süredir, Freud'dan miras kalan anlayışlar bu noktalarda fazlasıyla evrim geçirmiştir ve burada tarihsel bir yaklaşım değil, ortaya atılan sorunlara ve ardından getirilen cevaplara yönelik okura fikir veren bir sentez teşebbüsü görülecektir.

Çocukluk ve ergenlik paranoyasını da kısaca ele alacağız, çünkü o dönemde fark edilmeden geçse bile, oluşumu

çocuklukta yaşanmamış ve ergenlikte onaylanmamış bir yetişkin paranoyası yoktur ve bütün bir dönem boyunca gizlenmiş olması, gizlenmenin kendisinin tipik anlamda paranoyak bir kuşku işareti oluşturduğu kabul edilirse, doğaldır. Bununla birlikte, defalarca söylediğimiz gibi, paranoyadan kaynaklanabilecek nevrotik ya da sapkın karakter özelliklerini paranoyak psikozla karıştırmamak gerekir. Paranoyak psikoz, tıpkı bütün psikozlar gibi, "psikotik potansiyel"[1] üzerinde yükselir. Bu potansiyel, çocuğun kendini normal olarak sevmesini sağlayacak şekilde kökenini düşünmesini imkânsız kılan yaşamın ilk yıllarındaki çok özel psişik koşullardan kaynaklanır. Dolayısıyla, çok erken iki patolojik "çözüm" teşebbüsü, kendi kendini bu imkânsız tasarlamaya götüren her düşünce ve arzudan kaçış teşebbüsüdür. Bu "çözüm"lerden birincisi, doğrudan doğruya es geçmekten ibarettir; düşüncenin kısmen sakatlanması, katlanılmaz imgeyle ilişkili bazı tasarımları ortadan kaldıracaktır. Bu çatlak, daha önce dile getirilen kısıtlama aracılığıyla kişinin görünüşte normal bir yaşam sürdürmesini sağlayabilir, ama aynı zamanda kalıcı bir tehlike oluşturur çünkü yaşamın tesadüfleri kişiyi bu düşünülemez olan şeyle karşı karşıya getirebilir. Örneğin, baba ya da anne olmak onu patojen çocuk/ebeveyn ilişkisini tersine dönmüş biçimde yeniden yaşamaya mecbur edebilir. Dramatik ve ölçüsüz sonuçlar, bu psikotik potansiyelle ya-

1) Bkz. P. Aulagnier, *La violence de l'interprétation. Du pictogramme à l'énoncé*, Paris, PUF, 1975 ve S. de Mijolla-Mellor, *Penser la psychose*, Paris, Dunod, 1998, s. 38-48.

şanan buluşmanın sonucunda patojenleşen sıradan olaylardan kaynaklanabilir.

Düşünülemez olan şeye karşı koyabilmenin ikinci çözümü, "ilksel hezeyan fikri"nin, yani ebeveynden miras alınan ve çocuğun ruhsallığı içinde kistleşmiş olarak varlığını sürdüren köken üzerine kısmi bir hezeyanın gelişimi olacaktır. İlksel hezeyan fikri, çocuğun kökeni sorunu üzerine ebeveynin söyleminde eksik bir sözcenin çocuk tarafından yaratılması şeklinde ortaya çıkar. Sözce ya eksiktir ya da açıkça yanlış ve çelişiktir, bu nedenle de kabul edilemez. Piera Aulagnier bu konumu, diğerlerininkine zıt bir postulatı (örneğin $2 + 2 = 5$) kabul etmek zorunda olan ve bu nedenle, geri kalan şeyleri bu postulatla uyumlu kılmak için her şeyi yeniden inşa etmek zorunda kalan bir matematikçinin konumuyla karşılaştırır. Bu hazırlık niçin bir zorunluluk karakteri taşımaktadır? Kız ya da erkek çocuğun, bu heterojen öğeyi dayatmış ya da zorunlu kılmış olan ebeveyni düşünmeye ve sevmeye devam edebilmesi için.

Bunun devamı, çocuğun ergen ve yetişkin olduğu ileriki dönemlerde yaşayacağı karşılaşmalara bağlı olacaktır. Bazı buluşmalar bu çıldırtıcı kisti patlatma ve psike'yi istilaya yol açma gücüne sahip olsalar da, buna karşılık kimileri yeniden-örgütlenmeye katkıda bulunabilir. Burada da sorun erken yaşta sorumluluk almaya bağlı etkinlik terimleriyle ifade edilir; fakat, bu patolojinin uzun süre fark edilmemesi bir yana, bunun ortaya çıkmasına yol açmış ailevi koşullar çocuğun doğal çerçevesidir ve ana baba çocukları için danışma zorunluluğunu reddettiklerinde ya da inkâr ettiklerinde terapik müdahaleyi genellikle güçleştirirler.

I. – Niçin paranoyak olunur?

Hiçbir zihinsel patoloji önceden görülemez. Neden kavramını mütevazı bir boyuta indirgemek gerekir; bu ancak iş işten geçtikten sonra hastanın anlatısına bağlı olarak yeniden inşa edilebilecek bir hipotezler kavramıdır. Freud, ilk eserlerinde, sonradan patlak veren patolojiler, özellikle de histeri ve paranoya açısından açıklayıcı bir değer olarak, çocukların yetişkinler tarafından cinsel ayartılmasını, özellikle de kız çocukların babaları tarafından ayartılmasını görüyordu. Daha sonra bu hipotezi çeşitli nedenlerle terk edecektir. Bu nedenler arasında, çocukların kendi ödipal fantasmalarından yola çıkarak oluşturabilecekleri duyumsal yatırımlı kurguyu gerçeklikten ayırt etme imkânsızlığı da yer alır.

Dolayısıyla burada "neden" kavramını doğuştan yapıyla değil, sonradan edinilenle ilişkili bir perspektif içinde anlamak gerekir, yani çocuğun özgül koşulları kadar kişinin buna cevap vermesindeki kendine özgü tarzıyla da anlamak gerekir. Daha ilerde göreceğimiz gibi, söz konusu olan şey *potansiyelliklerdir* ve yetişkinlik dönemindeki olaylar bunları fiili gerçekliklere dönüştürebilir de dönüştürmeyebilir de.

1. Kişi kendindeki bazı şeylere hoşgörü gösteremediğinde... – 1895 yılında,[2] dostu Wilhem Fliess'e gönderdiği bir yazıda, Freud, insanlar paranoyak oluyorsa, "bazı

2) S. Freud, elyazması H, *La naissance de la psychanalyse* içinde, Paris, PUF, 1956, s. 98.

şeylere hoşgörü gösteremedikleri içindir" diye yazar, ama bu patolojik "tercih" onların ruh hallerinin buna müsait olmasıyla mümkündür. "Çoktan olgunlaşmış" bir genç kızı örnek verir. Kendisini sefih biri olmakla suçlayan komşularının kendisini gözetlediği ve eziyet ettiği şeklinde bir hezeyan geliştirmişti. Oysa birkaç yıl önce kızın ailesinin yanında kalmış olan genç bir adam, genç kızı cinsel ilişkiye sürüklemeye çalıştıktan sonra adres bırakmadan çekip gitmiş ve kızı büyük üzüntülere gark etmişti. Dolayısıyla hoşgörü gösteremediği şey açıkça ortadaydı: O, kimsenin istemediği biriydi, baştan çıkartılmış ve terkedilmişti ve insanların söyledikleri aslında onun da kendi kendine söyleyeceği şeydi. Yakındığı şeyin içeriği deforme edilmemişti ama bunu başkalarına söyleterek ve onların adaletsizliklerini protesto ederek bunu reddediyordu. Freud daha sonra bu şemayı başka durumlara da uyarlar: Bir mirası üzülerek paylaşmak zorunda kalan kimse soyulmaktan şikayet eder; haksız davrandığını düşünen kimse kendinin kurban ve zulüm görmüş olduğunu söyler, hatta yenilmiş olma fikrine katlanamayan bir ulus kolektif bir ihanet paranoyası geliştirebilir. Alkolik kıskançlar ise, alkolün kendisini güçsüz kıldığını itiraf etmektense, baştan çıkartıcı biri olan karısını başka erkeklerle birlikte düşünür; terfi edememiş memur kendi mesleki yetersizliğini saptamak yerine bir komplo olduğunu düşünmeyi tercih eder; yaşlanmakta olan, yalnızlıktan çekinen aşçı kadın, patronunun kendisine gizli ve çekingen bir tutkuyla bağlı olduğunu fark etmenin tam zamanı olduğunu fark eder. Dolayısıyla bu hastalara hoş görülemez olarak gelen şey, kendilerine dair düşünceleridir.

Bu örnekler hafifçe gülümsetiyorsa, çocukça bir tarza "ben değil, o" diye ya da "kim ne diyorsa kendisi öyledir" gibi doğal olarak düşünülebileceği içindir, ama çılgınlık fikrine bağlılığın dramatik yoğunluğu sorun yaratır. "Bu hastalar kendilerini sever gibi hezeyanlarını da severler," der Freud.[3] Aslında hezeyanın belirgin bir avantajı vardır: Damgalama artık dışardan geldiğinden, hasta içeriğinin sağlam temellere dayandığına inanmayı reddedebilir ve bunu inkâr etmek için mücadele edebilir. Buna karşılık, kesinlik, ötekinin ona karşı harekete geçişine ikna olmanın yoğunluğuna aktarılmıştır.

2. Özellikle eşcinsellik. – Paranoyağın kendisini savunduğu ve yukarda anılan şikayetler çok çeşitli olsa da, Freud, daha sonradan[4] paranoyanın tek bir kökeni olduğunu saptayacaktır: *Toplumsal duyguların yeniden-cinselleştirici gerilemesi.* Bu toplumsal duygular, dostlukta ya da dayanışma duygusunda yüceltilmiş bir eşcinsellik biçimi oluştururlar ki bu da ilksel eşcinsellik eğilimlerine –kabul etmeden de olsa– yeniden yatırım yapmaya varır. Öncelikle Freud'a göre, ardından Ferenczi'ye göre, paranoyaya psikanalitik yaklaşım, aşkın nefrete dönmesinden ayrıla-

3) *A.g.e.*, s. 101.

4) 1911 yılında Schreber Vakası'nın yazılması, *Cinq psychanalyses* içinde, Paris, PUF, 1954; ardından 1915 yılında "Psikanalitik Teoriyle Çelişen Bir Paranoya Vakası" makalesiyle ve 1922 yılında "Kıskançlık, Paranoya ve Eşcinsellikte Bazı Nevrotik Mekanizmalar Üzerine", *Névrose, psychose et perversion* içinde, Paris, PUF, 1973 ve son olarak 1923 yılında, "XVII. yüzyılda Şeytansı Bir Nevroz", *L'inquiétante étrangeté* içinde, Paris, Gallimard, 1985.

maz: "Nefret edilen ve zalim olmasından artık kuşku duyulan kimse vaktiyle seviliyor ve yüceltiliyordu. Hezeyanın varsaydığı zulüm, öncelikle hasta açısından duygusal tutum değişikliğini doğrulamaya yarar."[5]

Ama daha kesin olarak, bastırılmış bir eşcinsel libidonun sözü edilir ve zulüm hezeyanı hastaların başlangıçta, ilk zamanda –yerini değiştirerek ya da yücelterek– farklı biçimde yönettikleri bir libidonun geri dönüşüne karşı savunmacı mücadelenin ifadesidir.

O dönemde öğrencisi Ferenczi tarafından yeniden ele alınan bu teorik kesinlik, Freud'un, hastanın reddettiği önermeden –"Ben [bir erkek] onu [bir erkeği] seviyorum"– yola çıkarak, psikiyatrinin güçlükle sınıflandırabildiği çeşitli paranoya biçimlerini dallara ayırmasını sağlar:

– Zulüm hezeyanı: "Ben onu sevmiyorum, ondan nefret ediyorum", içsel özalgıyı dışardan gelen algıya dönüştüren paranoya mekanizması sayesinde, "O benden nefret ediyor ve bana zulmediyor, ben bu yüzden ondan nefret ediyorum" olur.
– Erotomani: "Ben o erkeği değil, o kadını seviyorum" ve öncekiyle aynı yansıtmacı mekanizmaya göre: "Farkındayım, o kadın beni seviyor, ben de onu seviyorum, benim sevdiğim o erkek değil." Burada tipik olan, bu aşkın daima sevilme duygusuna bir cevap oluşturduğudur. Ayrıca, Freud, birçok Donjuancı tutumun aynı zamanda eşcinselliğe karşı bir savunmayla açıklanabilir

5) S. Freud, "Le Président Schreber", *Cinq psychanalyses* içinde, s. 289-290.

olduğunu da saptar ve kişiyi, gerçek arzusunun ötesinde, erkekleri değil kadınları sevdiğini sürekli yeniden ileri sürmeye mecbur eder.

- Kıskançlık hezeyanı: "Erkekleri seven ben [bir erkek] değilim, onları seven o [karım]"; kadınlara olan eğilimini inkâr etmesi gereken bir kadın söz konusu olduğunda önerme tam zıddı olur.
- Büyüklük hezeyanları: "Ben kimseyi sevmiyorum, yalnızca kendimi seviyorum"; çocukluk narsisizminin kalıntısı olan ama yetişkinde patolojik bir hal alacak ve ilerde göreceğimiz gibi, muhtemelen kendi bedenine yönelik hipokondriyalı bir kaygıya yöneltecek olan megalomani.

Kesintiye uğrayan ve güçlü biçimde suçlandığı gayrimeşru bir aşk ilişkisinin ardından zulüm hezeyanı geliştiren genç bir kadın vakasıyla birlikte,[6] Freud, eşcinselliğin belirgin bir şekilde kendini göstermediği yerde, aslında örtük biçimde var olduğunu gösterecektir. Örneğin burada bu kadının kendi annesine dönük ilksel eşcinsel bağlılığı söz konusudur. Gerçekten de, hasta, birlikte aynı büroda çalıştıkları erkek âşığının, hiyerarşinin tepesinde yer alan daha yaşlı ve sevimli bir kadınla arasındaki eşcinsel bağları açığa çıkardığını hayal etmişti; âşığının aniden sertleşmesini de böyle açıklıyordu. Bu anne ikâmesinin hayali müdahalesi, anneye olan eşcinsel bağlılığa doğru gerilemenin ifadesidir. Kadının erkeğe duyduğu aşk bir an bunu

6) S. Freud, "Un cas de paranoïa en contradiction avec la théorie psychanalitique", *a.g.e.*

aşmaya izin verdiyse de, âşığının evinden çıkarken eşikte karşılaştığı iki adam tarafından gözlendiği, fotoğrafının çekildiği şeklindeki hezeyan fikirleriyle birlikte bu duygu güçlü bir şekilde geri gelmiştir.

Sándor Ferenczi eşcinselliğin rolüne dair bu hipotezi, kendi evinde çalışan bir hizmetçinin kocasının hedefi haline geldiği aşırı bağlılıkla birleşmiş paranoyak kıskançlık vakalarından biriyle onaylayacaktır.[7] Fakat bir başka metinde, hasta 8-10 yaşlarındayken oynadığı eşcinsel oyunun bastırılmış anısını uyandıran tetikleyici neden olarak vereceği şey, eşcinsel aşk değil, bir fistülün cerrahi olarak alınması sırasında anal bölgenin acıyla uyarılması olacaktır. Çocuklar bu oyunu "tavuk ve horoz" olarak adlandırıyordu ve hasta daima tavuk rolü oynuyordu. Hezeyan elbette horozlara ve o zamandan bu yana baş zalim olarak görülen bu eski çocukluk dostuna yönelikti.

Paranoyanın nedeninin eşcinsellik olarak teşhisi, Freud'un dönemi de dahil olmak üzere, birçok eleştiri ve düzeltmenin konusu oldu. Gerçekten de, birinde anne ikâmesine uzun sürmüş şefkatli bağlılıktan, diğerinde şiddetli anal penetrasyon fantasmasına dek uzanan çok farklı gerçeklikleri kapsayabildiği önceki örneklerde görülen eşcinsellikle ilgili bütün sorular sorulmaktadır. Ferenczi de Karl Abraham gibi paranoyanın genel olarak eşcinsellikle değil, *anal erotizm fiksasyonuyla* ilişkisini vurgulamıştır. Aşk nesnesiyle tatminkâr bir ilişki kurmak yerine, para-

7) S. Ferenczi (1911), "Un cas de paranoïa déclenché par une excitation de la zone anale" ve "Le rôle de l'homosexualité dans la pathogénie de la paranoïa", OC içinde, c. I, Paris, Payot, 1975.

noyak, çok büyük bir karşıt-anlamlılık nedeniyle bunu reddedecektir. Ama bu nesne yitirilince, onu kısmen anal olarak içine almaya çalışarak ödünlemek ister. Paranoyağın yaşadığı, öteki tarafından istila edilme böyle açıklanır. Karl Abraham şunu yazar: "Paranoyak kendi içine aldığı bölümden de kurtulmaya çalışır ve içinde bulunduğu psiko-cinsel gelişim düzeyine uygun olarak, bu ancak anal yoldan mümkündür. Paranoyak için aşk nesnesi dışına atamadığı dışkılarla temsil edilir. Aşk nesnesinin içine aldığı kısmı onu terk etmeyi reddederken, melankoliğin bütünüyle içine aldığı nesne onun üzerinde tiranlığını uygular."[8] Zalimin içe alınması fikri özellikle verimlidir; esasen de grup paranoyası olgularını anlamak için olduğu kadar, paranoyağın normal nevrozluda –sanki onu uzakta tutmak imkânsızmış gibi– aynı nitelikte bir karşılık uyandırmasında da bu görülür.

Bununla birlikte, erkek paranoyası ile kadın paranoyası arasındaki fark dikkate alınmadan bu perspektiften söz edilemez. Kadın paranoyası için, Freud, paranoyak kızın annesine bağlılık ilişkisine bağladığı ve anne tarafından katledilme ya da yenip yutulma vakasında tekrarlanan fantasmayla birlikte belirttiği eşcinsel nedenbilimle ilgili çok farklı bir bakış açısı geliştirir.[9] Paranoyak kadının, bilinçaltında annesiyle özdeşleştirdiği ve cinsel ilişkide içine aldığı kocası tarafından genellikle öldürülmekten çekin-

8) K. Abraham, OC, c. 2, Paris, Payot, 1966, s. 304.

9) S. Freud (1931), "Sur la sexualité féminine", *La vie sexuelle* içinde, Paris, PUF, 1969, s. 141.

diğini gösterdim.[10] Ölümcül şiddetin aşk ilişkisinin yerine geçtiği eş cinayetleri fantasmasının sıklığı buradan kaynaklanır. "Polisiye" türdeki kurgularda ya da "esrarengiz romanlar"da buna büyük ölçüde tanık olunur; ama aynı zamanda, eş şiddetinin kurbanı olan bazı kadınların bilinçdışı provokasyonlarında da bu görülür.

Bu metapsikolojik perspektif, bir paranoyanın nedenbilimini aramaktan ziyade bilinçdışı süreçlerin işleyiş analiziyle ilgilidir. Dolayısıyla, bu "nedenler" arayışını sürdürmek için çocukluk koşullarına döneceğiz.

3. Çünkü ana babası arasındaki nefreti açıklaması gerekiyor. – Paranoya sorununu teorileştirmiş olan yakın dönem yazarları arasında,[11] özellikle Fransa'da, bastırılmış ve doğrudan üstlenilen ya da yansıtılan nefrete dönüşmüş, eşcinsel aşk üzerinde odaklanan bir teşhisten, kişinin çocukken ana babası arasında gözlemlediği ve yaşadığı nefrete geri dönüş görülür.

Daha önce sözü edilen Freudcu perspektiften temel farklılık öncelikle kişinin dışında bir nefretin söz konusu olmasıdır. Dışındadır, çünkü nefret kişiden önce vardır, ama yine de içinde, çünkü ebeveynleri arasındaki bağa içkindir ve dolayısıyla, varlığının merkezinde bulunmaktadır, çünkü çocuk kendisinin dünyaya gelişini bu çatışmaya

10) S. de Mijolla-Mellor, *Un divan pour Agatha Christie*, Bordeaux, L'Esprit du temps, 2006.

11) P. Aulagnier, *La violence de l'interprétation*, Paris, PUF, "Le Fil rouge", 1975; G. Rosolato, "Scène primitive et paranoïa", *Essais sur le symbolique* içinde, Paris, Gallimard, 1969; M. Enriquez, *Aux carrefours de la haine*, Paris, L'Épi, 1984.

bağlayacaktır ve böylece kendi kökenini bir muharebe ve yıkım sahnesi olarak tasarlayacaktır.

Ama, hayal mahsulü ve yeniden oluşturulmuş bir sahne yerine, burada karşımızda oynanan gerçek ve tekrarlanan bir sahnedir; ve çocuk, erotik bir sahnede başına gelebileceği gibi buradan dışlanmadığından, burada kabul gören bir seyirci olarak yer alır ve savaşçılardan birinin tarafını tutarak bir rol oynaması istenir. Eşler arası çatışmanın varlığından ziyade –bu genellikle korkunç bir şiddet içerse de–, bu çatışmanın sapkın boyutu ve başrol oyuncularının bundan aldığı haz, hatta kendilerini kaptırdıkları teşhircilik, çocuğun sonradan paranoyak biçimdeki karşılığını anlamada anahtar unsuru oluşturur.

Paranoyak tanıbilimde, Piera Aulagnier üç evre saptar: Birincisi, özellikle anneye bağlılıktır; ikincisi, çocuğu anneyle kaynaşmaktan kurtaracak olan –şizofren bundan kurtulamaz– babanın idealleştirilmesidir; son olarak da üçüncü evrede babanın idealleştirilmesi korunur ama "negatif olarak", yani annenin baba hakkında söylemiş olduğu gibi, kötü ve tehlikeli bir arzunun taşıyıcısı olarak görülür. Bu kez ise anne idealleştirilecektir, ama korunmaya muhtaç ve ıstırap çeken bir yaratık olarak, yoksa babaya kurtarıcı olarak başvurmayı gerekli kılacak kadın-metres olarak değil. Yazar bu çözümün pek tatminkâr olmadığının farkındadır, çünkü kişiye ancak kaybedenle bir ittifak sunmaktadır.

Ama önceki tahayyüllerin de aktif kaldığı ve kurban-annenin ardında, mutlak erk annenin belirdiği, keza cellat-babanın da aynı zamanda düşkün baba halini aldığı düşünülebilir. Durumlara göre kişi kâh birinin zaafından

yararlanmayı, kâh diğerinin gücüyle ittifak kurmayı bilecektir; tabii eğer kendini, daha da radikal bir şekilde, mirasçı olarak kabul etmezse.[12] Bununla birlikte başlangıçtaki konumunu, yani kendi kökenini tasarlamak için sunulan tek dayanağın ebeveylerinin nefret içinde birbirine girdiği bir sahne olduğu tanık-kurban konumunu da eşzamanlı olarak inkâr edemez. Bu istikrarsızlık, paranoyak karakteri niteleyen ittifaklar altüst olduğunda, coşku ve kuşku evreleri birbirlerinin yerine geçtiğinde ve Piera Aulagnier'nin hatırlattığı gibi, sahne arkasındaki uçurumu sezdiren "bütün-ekran"ı[13] oluşturan haklarına ve bilgisine inanç ve katılık içinde karşımıza çıkar.

Burada da sistematikleştirmekten kaçınmak gerekse de, müstakbel paranoyakların ana babalarında geri dönüşlü özellikler saptanabilir.

Paranoyağın annesi, öncelikle, "varlığından emin olsa bile tam olarak saptayamadığı bir yalan karşısındaki öfke duygusu"yla[14] dikkat çeker. Burada, muhatap açısından, bir tür kuşku bulaşıcılığı olduğu düşünülebilir; tabii eğer sunulan tablo gerçekten de imkânsız –çünkü fazlasıyla kusursuz– değilse. Kurban-anne öncelikle kendi fedakârlığını vurgular, ama aynı zamanda, kendi kendine dayattığı bir görevin yerine getirilmesinin tatmininden zevk alma olasılığından söz eder. Şizofrenin annesinin tersine, parano-

12) Sade'ın üstlendiği kötülüğün mirasçısı konumundadır ve suiistimalci Tabiat Ana'dan cani liberten olarak kendine doğrudan doğruya giden bir soy zincirinin parçasıdır. Bkz. S. de Mijolla-Mellor, *Le plaisir de pensée* (a.g.e.) ve *Penser la psychose*, Paris, Dunod, 1998.

13) *A.g.e.*, s. 318.

14) *A.g.e.*, s. 301.

yanın annesi babanın arzusunun varlığını ve bunun sonucunun çocuk olabileceğini kabul eder ama bu arzu kötü olarak damgalanır. Dolayısıyla çocuk kendi varlığının kökeninde iki arzu olduğunu düşünebilse de, paradoksal bir şekilde, bunların çaresizce karşı karşıya geldikleri ve babanın arzusunun kabul edilemez ve gayrimeşru olduğu fikri varlığını sürdürür.

Paranoyağın babası da, eşi karşısında, yine tehlikeli olarak görülen arzusuyla ilgili aynı söylemi sürdürür. Ama, özellikle çocuğun onu soktuğu idealleştirilmiş durum, ya çocukla anneden daha iyi ilgilenme (onu besleme) yeteneği tarafından ya da daha genel olarak elinde tuttuğu ve haklı olarak dayatacağı üstün bilgi tarafından kendisinin de üstlenmesiyle hazırdır.

Anne baba arasındaki bu özelliklerin hem paralel hem tamamlayıcı karakteri onları birleştiren bağın sağlamlığını gösterir ve çocuğun bu çemberden nasıl çıkabileceği anlaşılmaz. Bunun tek yolu gerçekten de onu başka yere ve başka türlü fırlatmaktır ki, bu da ondan ayrılmamanın bir biçimidir.

II. – Çocuklukta ve ergenlikte paranoya

Çocuk, kendi saldırganlığından kaynaklanan zulüm hayallerine kendiliğinden yönelir, bu da onun geceleyin kâbuslar içinde uyanmasına yol açar, ama korktuğu şeyin alışıldık, hatta ailevi karakterinin az çok bilincinde olsa bile, kendisini tehdit eden tehlikeyi açıklayamaz. Kaygı imgelerine karşı yetişkinlerin verdiği bütün güvenceler ve

çocukların kâbusları onların hem kabulüyle hem de inanmazlıklarıyla karşılaşır, çünkü yetişkinin tehlikenin gerçek boyutunu kavrayabilecek durumda olmadığını, kavrasaydı kendinin de korkacağını bilirler. Aktarılamaz olmaya dair ilk deneyim, çocuğun kendini ifade etmenin sözel araçlarına sahip olduğu ama adlandırmakta güçlük çektiği şeyin –yani itkisel taşkınlık– ancak cılız bir imgesinden başka bir şey asla veremediği bu yaşta görülür.

Masal imgeleri ve her türden canavar ve tiranozor biçiminde küçük oyuncaklar, korkularıyla oynamasını ve bundan zevk almasını sağlayacaktır. Buna karşılık, çocukluk durumu iki temel paranoyak özelliğin uygun nedenlerini kendi içinde birleştirir: artık kesinliğin güvencesi olmayan yetişkinler karşısında *kuşku* ve küçüklük ya da *yaralanmış megalomani* duygusu.

Kesinlikler zemininin çöküşüyle[15] ve 3 yaşına doğru yaşadığı anlamda şeffaflık yitimiyle birlikte, çocuk, kendi yalan söyleme kapasitesini –yetişkinler fark etmeden– fark ettiğinde ve kendi karşısında aynı olabileceğini düşünmesini sağlayan kendi çiftanlamlılığını keşfettiğinde, onun açısından *muamma* boyutu oluşur. Bu boyut ya çeşitli ketleme ve fobilere yol açarak, tehlikeli olarak görülüp reddedilebilecek ya da takıntı ve ritüel içinde yansızlaştırılacak ya da –tersine– kuşatılacaktır. Bu kuşatmanın niteliği çeşitli olabilir ve "tercih", bir yandan fantasma mantığından ayrılmayan paranoyak çıkış (olup biten her şey ötekinin bana karşı mutlak erk sahibi istencinin sonucudur) ve di-

15) Bkz. S. de Mijolla-Mellor, *Le plaisir de pensée*, Paris, PUF, yeni baskı 2006.

ğer yandan araştırmanın kendisinden ve bulma umuduna bağlı narsistik bir istiladan alınan zevki içeren yüceltici çıkış[16] arasında yapılacaktır.

1. Aile romanı. – Psişik ıstırabın en yoğun ve en gizli kaynaklarından biri, anlaşılamayacak kadar başkalarından farklı olma duygusudur.

İletişimsizliğin yarattığı yalnızlık umut kırıcıdır, çünkü çıkışsız olarak görülür ve kişi, ister çocuk olsun ister yetişkin, bunu gizli kalması gereken, ama yine de başkalarına uyum sağlamak, başkalarının hoşuna gitmek, onlar tarafından kabul görmek için genellikle beceriksiz teşebbüsleri boş yere çoğaltırken, utanç verici bir kusur olarak yaşar.

Ergende, aynı zamanda da çocukta, bu yaşanmışlık genellikle güçlü bir depresif duyguyla birlikte görülür. Kendi kendini tedavi teşebbüsleri de buna eşlik edecektir. En yaygın ve sıradan tedavi şekli, mümkün olduğunda, özel bir dostla, sırdaşla bu durumu paylaşmaktır. Ama durumu ifşa etmenin her zaman kolay olmaması bir yana, düş kırıcı olarak da gelebilir çünkü insan sıkılır ve ihanet her zaman mümkündür, hatta o zaman daha da dramatik bir hal alır.

"Günlük", "mahrem defter", hatta hikâye ya da şiir yazısı genellikle kurtarıcı, temizleyici olarak işlev görecektir, ama bunun için, yalnız kalmış kişinin yazıdan zevk alması ve yazdıkça yırtmasına yol açacak şekilde kendi kendini değersiz görme duygusuna kapılmaması gerekir. Dolayısıyla, ana babası ve muhtemel kardeşleri onu anlama yetene-

16) Bkz. S. de Mijolla-Mellor, *La sublimation*, Paris, PUF, "Que sais-je?", 2005.

ğinden yoksun olduklarında tesellinin kaynaklarını hayal dünyasında bulur.

5 ya da 6 yaşına doğru, dünyayı ve kendini eşzamanlı olarak keşfettiğinde, olasılıklar alanı hayalgücüne sonsuzca açılır ve o zaman çocuğun kendi "farklılığı"nı ve yakınlarından hissettiği haklı ya da haksız reddi açıklamak için bulduğu açıklamalardan biri, "aile romanı"dır.[17] Burada kendi kökenini değil, ayrı bir uygulama olarak, bir istisnailik olarak hissettiği şeyi sorgular. Bu hayal bilinçli bir hülya tarzında inşa edilmiş değildir, ani bir açıklama olarak *kendini dayatır* ve çocuğun kökeni üzerine bu sırrı "ötekiler"in bildikleri ve sakladıkları paranoyak fikriyle birlikte görülür. Burada tipik paranoyak işleyişle karşı karşıyayız; acı verici bir şaşkınlık yaşantısının ardından aydınlanma gelir.

Freud aile romanını, çocuğun gerçekten ailenin çocuğu olmadığını, bulunmuş, çalınmış ya da gizlice evlat edinilmiş olduğunu hayal ederek ana babasına yöneltebileceği şikayetten teselli bulma fantasması olarak tanımlar. Bu *soy inkârı*'nın önemi, gerçek ana baba olma iddiasındakilerden daha iyi, daha soylu, daha prestijli "gerçek" ana baba yaratabilecek şekilde yeri kesinleştirmektir. Bu fantasmanın sıradanlığı, çocuk için ana babasından kopmanın, onları koşulsuz bir ideal olarak görmemenin, özellikle de ana ba-

17) Freud bu klasik fantazmanın kökenini, işleyiş ve yazgısını 1909 yılında yayımlanmış bir makalede tarif etti, "Le roman familial du névrosé", *Névrose, psychose et perversion* içinde, Paris, PUF, 1973. ama "aile romanı" kavramı onun daha ilk yazılarından itibaren görülür ve o dönemde onun için paranoyanın karakteristiğiydi, yoksa genel olarak nevrozun uzantısı değil. Bu açıklama, semptomun kendini inşa edeceği ve muhtemelen sabitlenip kalacağı yeri belirlemesi bakımından ilginçtir.

banın kısmen hayal kırıcı olduklarını, çocuğun erişemediği birçok şeyi kendilerine sakladıklarını ve dahası, geriye kalan pek az şeyi de erkek ve kız kardeşleriyle paylaşmasını istediklerini kabul etmenin acılı zorunluluğuna bağlıdır; bu yaşantı genellikle yeterince sahip olmama duygusuna eşlik eder. Birçok yetişkin[18] çocukluklarında bir romanı ya da bir masalı okurken bir tür vahiy gördüğünü ve acı çektiren, "Beni niçin sevmediler?" sorusunun aniden aydınlandığını hatırlar. Bu aydınlanma yaşantılarına burada rastlanır, yani kişi bu aydınlanmaya yönelten evrelerin bilincine varmadan, bir duyu kendini dayatır.

Freud bu açıdan *Einfälle*'lerin, yani iradedışı ani fikirlerin işlevini vurguladı.[19] Bunlar imgelerin ve sözcüklerin sınırında kendilerini gösterir, genellikle birbirleriyle ilişkisiz akla gelirler ve sözelleştirilebilir olsalar da burada mantıksal bir devam görmek isteyen için anlaşılır değildirler. Aynı şekilde, aile romanı çocuğun ana babasının duyguları karşısındaki –hem de onların bu duyguları en iyi gizlediklerine inandıkları sıradaki– sezgisel bilgisine dayanır.[20] Dolayısıyla bu fantasmanın çocukta bir tür sıradan para-

18) Ben burada psikiyatrist olarak kendi deneyimime ve "Güzel ve Çirkin" ya da "Uyuyan Güzel" gibi masalların kimi çocuklar için onları çok korkutan ve karşı konulmaz bir şekilde cezbeden bir büyülenme nesnesi nasıl oluşturduklarına gönderme yapıyorum. Yetişkinlik çağında bu hikâyeler gerçek kişisel mitler olarak gizlice varlıklarını sürdürürler ve kişi bunları karşılaştığı kişilerle bilinçsizce sahneler ve söz konusu durumda âşık olur; kadınlara bağlayan ve genellikle de yabancılaştıran gerçek kozu anlamaz.

19) 1926 *e*, s. 49.

20) *Totem et tabou*, 1912-1913 *a*.

noya oluşturduğu kabul edilebilir. Bu paranoya düşmanlık olarak hissedilen ve Freud'un, sonradan, başkalarında bilinçdışı saldırganlık bulmaya çalışan yetişkin paranoyakta kabul edeceği aynı basiret üzerinde temellenen şeyi açıklamanın aynı zorunluluklarına karşılık verir.[21] Paranoyak yetişkinde, bu inancın kalıcılığı etrafındaki hezeyanlı örgütlenme *soy hezeyanını* oluşturacaktır.

Bununla birlikte, aile romanı bir anlamda olayların iyi tarafını ele alır ve nefret ya da zulümle sınırlanmaz, çünkü, böylece kendine daha iyi bir ana baba atfeden çocuk gerçek ana babasından intikam alır ama aynı zamanda artık inanmadığı bir soyluluğu da onlara saklar. İdeal ana babanın hayali ikâmelerini edinir ve bu fantasmanın paranoyak olmayan uzantısı, yakınları arasında –örneğin bir aile dostu, bir komşu, bir öğretmen– idealleştirilebilir yetişkinler bulmaktan ibaret olacaktır.

Ama megalomani yalnızca aile büyüklerinin soyluluğunu değil, kendi büyüklüğüyle karşı duran kişinin yeteneklerini de içerebilir. Burada, saldırgan ve yalnız olduğundan daha patolojik bir psişik boyuta girilir.

2. Çocukluğun paranoyak megalomanisi. – Çocuklukta genellikle tarif edilmiş paranoyak hezeyan vakası görülmez, oysa ki birçok çocuk paranoyak karakter özellikleri sunar. Édouard Pichon'un yazdığı gibi: "Önemli miktarda çocuk, zulüm deliliğinin hezeyan ve sanrı şeklindeki önemli semptomlarını taşımadan, çocuk nöropsikiyatrları tarafından paranoyak karakter başlığı altında

21) "Sur quelques mécanismes névrotiques," 1922 *b* [1921].

toplanmıştır: Bunlar kasıntılı, kuşkucu çocuklardır, kendi yazgılarından ya da öğretmenlerinden ve arkadaşlarından gördükleri uygulamadan asla hoşnut değillerdir. Onlara kulak verirsek, herkes onlara karşı isyan ettirici bir adaletsizlik sergilemektedir. Bunu kanıtlamak için, önemsiz olguları abartırlar ve en ufak olayları belli bir amaç güderek yorumlarlar."[22]

Gerçekten de genellikle çok yetenekli, hatta erken gelişmiş çocuklar vardır ve bunların anne baba ya da öğretmenleri onlarla iktidar ya da manipülasyon ilişkileri dışında ilişki kurmayı becerememekten haklı olarak kaygılanırlar ve bu durum çocuğu bir okul ortamında patojen kılar.

Çocuğun patolojik özellikleri, genellikle, belirgin paranoyak özellikler gösteren ve eşiyle bir zulüm ilişkisi kuran ebeveynlerden biriyle bir tür etkileşim içinde oluşur. Bu durum çocuğun sorumluluğunun üstlenilmesini daha da güçleştirir.

Ama paranoyak megalomaninin kaynağı bir zulüm yaşantısı da olabilir; hatta gerekçeleri çok çeşitli olabilen gerçek bir dışlama da görülebilir ve bu durumda, başka türlü olsa depresif tarzda görülebilecek olan şeye cevabın "feshedici" bir biçimi oluşur.

Bu durum Agatha Christie'nin yarattığı bir edebi şahsiyete uygulanabilir.[23] Bu kurgu onun otobiyografisinin

22) É. Pichon, *Le développement psychique de l'enfant et de l'adolescent*, Paris, Masson, 1936, s. 235.

23) A. Christie, *La maison biscornue*, OC, Cenevre, Edito service SA.

kapsamının önemini göstermektedir. En azından, olguları olmasa da karakteri tasvir ederken bu görülür: yetişkinlikteki başarısını paranoyak öldürülme kaygısıyla oynama yeteneğine borçlu olan bir yazar tasvir eder...[24]

3. Joséphine, paranoyak bir çocuk. – Bütün roman boyunca Joséphine pek sempatik olmayan küçük bir kız olarak tasvir edilecektir; çünkü kibirlidir ve özlemlerinin önünde yetişkinlerin engel oluşturduğunu söyleyerek onlara karşı çıkar. Balerin olmak için dans kurslarına devam etmesine karşı çıkmış büyükbabasının ölümüne hiç üzülmediğini açıkça itiraf eder, kapıları dinler ve polislerin yeteneksizliğinin tersine, bu sayede önemli bilgiler elde ettiğini ileri sürer.[25]

Anlatıcı, fazla polisiye roman okuyan çocuk böbürlenmeleri olarak gördüğü bu durumu ciddiye almaz. Joséphine ise bundan ustaca yararlanarak dikkati başka tarafa çeker, hatta belki de çok fazla şey söylediğini düşünür: Henüz kesin olarak bilmese de, suçluların genç dul ile intikam almadan bırakmak istemediği eğitmen olduğunu düşünür, bunlar gizlice birbirlerine âşıktırlar. Joséphine paranoyak böbürlenmenin bütün özelliklerini gösterir. Onun tara-

24) Bkz. S. de Mijolla-Mellor, *Un divan pour Agatha Christie*, Bordeaux, L'Esprit du temps, 2006.

25) "Eustache [erkek kardeşi] ve ben, bir yığın şey biliyoruz. Ben ondan daha fazla biliyorum ama ona söylemeyeceğim. O kadınların büyük dedektifler olamayacağını iddia ediyor. Ben, tersinin doğru olduğuna eminim. Bütün bildiklerimi bir deftere yazacağım ve polis mağlup olduğunu kabul ettiğinde, ben notlarımda ortaya çıkacak ve diyeceğim ki, 'Ben suçlunun kim olduğunu biliyorum.'"

fından öldürülecek olan Nannie'sinin verdiği tarif anlamlıdır: "Bu küçük kızın, Bay Charles, nasıl biri olduğunu siz de benim kadar iyi biliyorsunuz! Her şeyden haberdar olmak istiyordu. Hep böyleydi, küçük bir çocukken bile. Masanın altına saklanıyordu, hizmetçilerin konuşmalarını dinliyordu ve öğrendiklerini kullanıyordu. Böylelikle, inceden inceye her şeyi hesapladığını sanıyordu! Bay Charles, hanımefendi, nasıl demeli, onunla pek ilgilenmiyordu. Güzel bir çocuk değildi, diğer ikisi gibi. Her zaman çirkindi ve hanımefendi ona "küçük budalam" diyordu! Ben Hanımefendiyi bu yüzden hep kınadım, çünkü küçük sinsiyi bu hale getiren bence budur. Ama o da kendince intikamını alıyordu: birileri üzerine bir şeyler keşfediyordu ve bunları bildiğini de onlara ima ediyordu. Ne var ki evde bir katil varken bunu yapmak tehlikelidir."[26]

Gerçekler çocuğun günlüğünün bulunmasıyla ortaya çıkacaktır. Burada, kız çocuğu balerin olmasını engelleyen büyükbabadan ve kendisi hakkında sevimsiz düşünceler geliştiren Nannie'den niçin kurtulduğunu ve onu İsviçre'deki yatılı okula gönderme projesinden vazgeçmediği takdirde annesine de aynı şeyleri yapmayı tasarladığını açıklamaktadır. Soruşturma ortamının verdiği zevki, kendini üstün hissetmenin hoşnutluğunu anlatır. Tek üzüntüsü bunu kanıtlayamamaktır: "Çok yaşlanıp öldüğümde, [defterin] polis şefinin eline geçmesini sağlayacağım. Benim dâhi bir suçlu olduğum o zaman anlaşılacak."[27]

26) *A.g.e.*, s. 121-122.
27) *A.g.e.*, s. 162.

Romanesk eseri gizli bir otobiyografik payandaya dayanan Agatha Christie'nin kendisi, paranoyak bir çocukluk yaşantısından yüceltici bir çıkışın özellikle başarılı örneğidir.

4. Ergenlikte paranoyanın belirgin nevrotik sıradanlığı.[28] – Ergenliğe ya da büluğa gelince, bu, yalnızca önceki özelliklerin şiddetlenmeyle kalmaz, dahası, çaresiz bir bedensel yaşanmışlık da eklenir ve bu da önceki duygulara, psikoza düşürmeye uygun ya da her koşulda bu izlenimi verebilecek bir kimlik sorunu katar. Ergenlik durumu, dengesizlikleri ve belirsizlikleriyle birlikte, bir yetişkin söz konusu olsa paranoyak olarak kabul edilebilecek savunma mekanizmalarını doğrular: abartılı bir alınganlık, içe kapanma eğilimi, başkalarına karşı güvensizlik, genel olarak yaşamın yapaylığı izlenimi, ailevi ya da okul değerlerinin küçümsenmesi, gerçeklik ve mutlak erk duygusu veren video oyunlarından geniş ölçüde beslenen bir megalomani.

Ama bu yalnızca bir "kriz"dir, az çok uzun ve çetin bir geçiştir. Bu geçiş sırasında ergen kendi çocukluğunu, özellikle de anne babasının verdiği ve kendi adına tanımlaması ve üstlenmesi gereken kimlik gerçekliklerini aşma yönünde güç bir işe girişir. Çocuktan kendilerine ait bir ideali az çok gerçekleştirmesini bekleyen anne babanın yansıtmaları ile henüz ne olduğunu bilmezken olduğu gibi kabul görmek isteyen ergenin ihtiyaçları arasındaki nor-

28) Ben bu kavramı büluğa bağlı ergenlik sürecinin sınırları içinde ele alıyorum (P. Gutton, *Adolescents*, Paris, PUF, 1996), yoksa aslında genç yetişkinleri belirten geniş anlamda değil.

mal çatışmanın kendi içinde paranoya yaratmaya uygun bir durum olup olmadığı sorusu sorulabilir.

Çünkü, anne babanın ve çocukların ötekinde ya da kendilerinde neye bağlı kalacaklarına az çok inandıkları bir evrede, az çok gürültülü ve acılı bir dizi inkâr meydana gelir. Ebeveynin uygun cevabı, anne babaya, bir yandan, kendilerinin sorgulanmasından fazla sarsılmamalarını sağlayacak cevap olacaktır, diğer yandan ise, ergene, ona yatırım yapmaya devam ederken onu yeni kişiliği içinde keşfetmeyi asgari bir güvenle bekleyerek, doğal bir özerklik hakkını –bu onları endişelendirse bile– tanımak olacaktır.

Ebeveyn ile çocuk arasında, birinin muhtemelen yanılma hakkını bir felakete yol açmadan tanıyan ve ötekine de kendi için varolma hakkını tanıyan bir yeniden uyumlanma mümkün olmadığında, ergen tamamlayıcı iki cevap getirebilir: depresyon ve "büyüklenme."[29] Çeşitli temellere dayandığını yukarda görmüş olduğumuz psikoza giriş koşullarını vurgulamıyor olsa da, bu "patolojik cevaplar" ergenin gelişimini geniş ölçüde köstekleyecek ve yetişkinde paranoyak karakter özelliklerinin gelişimine katkıda bulunacaktır.

"Büyüklenme", kişiye çocuklukta yapılmış ölçüsüz bir kısıtlamayı, her yerde ve her zaman en iyi olma kısıtlamasını kendine dayatma (aslında, yeniden-üretme) zorunluluğudur. Kuşkusuz ki, böyle bir gereklilik onu kendini aşmaya ve bundan zevk almaya motive edebilir, ama aynı

29) Bu kavram Heinz Kohut tarafından geliştirilmiştir: *Le Soi. La psychanalyse des transferts narcissiques*, Paris, PUF, 1974 ve Alice Miller tarafindan yeniden ele alınmıştır: *Le drame de l'enfant doué*, Paris, PUF, 1983.

zamanda duygusal bir kırılganlığın ve başkalarının iyi izlenimlerine bağımlılığın koşullarını da yaratabilir, ki bu, daha ilerde özellikle "küçük sapkın paranoyak"da göreceğimiz kıskançlığa, kuşkuya ve düşmanlık ile ayartmanın karışımına yol açabilir. Burada da özsaygının kökenini bulabiliriz. Bu özsaygı ergende öylesine yoğundur ki, benlik sevgisi ya da narsisizm değil, acılı bir tutku şeklindedir. Antikçağdan bu yana Ahlakçılar,[30] zorunlu kendine saygıyı bir başkasından gelen minnet olarak görme tuhaf paradoksunu vurgulamışlardır. Yine de, kişideki boşluğu ortaya seren kibirle karıştırılmamalıdır, ama başkasının gözünde ve kanaatinde yabancılaştırıcı bir bağımlılığı bu kibirle paylaşır, o zaman kişinin benlik sevgisini değerli kılma ya da yok etme konumuna yerleşir. Narsisizmin bu yenilgisi, kişiyi, bir tür temel kan kaybı nedeniyle, Danaidlerin fıçısı gibi asla yeterli olmayan bir aşkla doldurma çalışmasına mahkûm eder. Böylelikle, gülünçlüğün, utancın ve aşağılanmanın, daha genel olarak da ötekinin zulmedici yaşantısının zararlı saldırılarına karşı durmak mümkün olur.

Kendi kendini iyileştirme teşebbüsü olarak semptom yapımı. – Ne kadar paradoksal görünse de, her psikopatolojik semptom bir "kendi kendini iyileştirme" teşebbüsüdür, yani gerçekte ıstırabın dindirilmesidir ve bu nedenle, analitik tedavinin hedefi, kimyasal ya da davranışsal tekniklerin

30) "Ben," der Marcus Aurelius, "herkesin kendini başkalarından ne kadar çok sevdiğini ve yine de kendine dair kendi yargısından ziyade başkalarınınkini dikkate aldığını görünce genellikle şaşırıyorum. (...) Kendimize dair düşüncelerimizden ziyade, başkalarının bizim hakkımızdaki düşünceleri bizi utandırıyor", *Pensées*, XII (4), *Les stoïciens* içinde, Paris, Gallimard, "La Pléiade", s. 1242.

yaptığı gibi, ıstırabı azaltmak ya da kökünden söküp atmak değil, daha ziyade, ıstırabın temsil ettiği şeye dayanmak ve hastanın kökenini anlamasına yardım etmek için tedavi içinde kendini ifade etmesine izin vermektir. Bu, paranoyak bir vaka söz konusu olduğunda, bir imkânsızlığın ifadesidir. Ama öncelikle psike'nin bir semptom oluşturmaya nasıl müsait olduğunu ve hangi ıstırap karşısında bir savunma teşebbüsü oluşturduğunu açıklamak gerekir.

III. – Paranoya nasıl bir işlev görür?

1. Narsisizm. – Narsisizm, psikiyatr Näcke'nin (1899) sapkın oto-erotizm anlayışından kaynaklanan fazlasıyla üst-belirlenmiş bir kavramdır ve en azından üç farklı boyut içerir: Normal gelişim (bebeğin ilksel narsisizmi); özneye kim olduğunu, ne olmak istediğini ya da kendinin bir kısmını hatırlatan bir kişi üzerinde yükselen bir sevgi nesnesinin seçilmesi; ve son olarak da, bir başkasını değil ama kendi Ben'ini biricik nesne olarak yatırmaya yönelten patolojik bir içe kapanma. Psikoz bu sonuncu durumla ilgilidir.

Paranoyak kişide söz konusu olan şey özellikle *narsistik yara*'dır, ama kişi dünyayla ilişiğini kesmez ve *zarar görmüş bir yaşantı* aracılığıyla diğerlerine bağlı kalır. Bu kişide basit kuşku hezeyana varabilir. Birinciler için, Paul Valéry'nin mizahi bir tarzda belirttiği gibi, "seçkin kişinin paranoyak hısımları"ndan[31] söz ederken ancak vahşi bir mizahla res-

31) Akt. Lacan, *De la psychose paranoïaque dans ses rapports avec la personnalité*, *a.g.e.*, s. 278.

mettiği rekabet söz konusu olabilir: Burada, ideal imgenin daima berisinde olma nevroz ve ıstırabını görürüz. Psikozdaki manzara bambaşkadır, çünkü benlik güvende değildir ve narsistik içe kapanma konumu tahammül edilebilir değildir. Bu nedenle, olası tek çıkış, kendi içine kapanmış yıkıcı öğelerin dışsallaştırılmasıdır. Bu dışsallaştırma tehlikelidir, çünkü ötekini kötülük yapabilir olarak göstererek onu yok etmeye izin verir. Zarar görme yaşantısı, kişinin istisnai ıstıraplara maruz kaldığı ve dolayısıyla herkesten beklenebilecek normal koşullardan muaf kalma, hatta intikam yoluyla tazminat isteme hakkına dair inanca dayanır. Freud'un yazdığı gibi: "Bir istisna olma, başkalarının üzerinde durduğu vesveselerden uzak kalma hakkını talep ediyorum. Hatta adaletsizlikte bulunma hakkım bile var, çünkü ben adaletsizliğin kurbanı oldum."[32] Özellikle bir toplumsal grup, hatta halk bu zarar görme yaşantısı içine girdiğinde böyle bir önerinin tehlikesi anlaşılır...

Şiddet, gerçek olabileceği gibi, kısmi bir yansıtmanın sonucu da olabilir.

2. Yansıtma. – Yansıtmanın mekanizması çok sıradandır, çünkü kişiye ait olan bir duygu ya da arzuyu kendinin dışına çıkarmaktan ibarettir. Asıl sorun bunun gerekçesini, içeriğini ve sonuçlarını açıklamak gerektiğinde başlar.

Freud bu işleyişten söz etmeye paranoya konusunda başlar ama bunu tamamen patolojik bir olgu haline getirmekten de uzaktır ve hatta burada, meçhul ve dolayısıyla

32) S. Freud, "quelques types de caractères" (1916), *L'inquiétante étrangeté* içinde, Paris, Gallimard, 1985.

hakim olunamayan bir dış dünyaya, gayet iyi bilinen özellikleri, bunları kendi kendine yaşamak için atfetmekten ibaret normal ve kendiliğinden bir tutum bile görür. Bu, insanların kendi tanrılarını oluşturdukları insanbiçimci tarzdır. Ama bu arkaik işleyişin yararlı olan ya da olmayan doğal fenomenlerine verebilecekleri açıklamalar, modern ve eğitimli yetişkinlere bile dayatılabileceği haliyle batılinanç tarzında kalır ve ölüm tehlikesini uzaklaştırma yönündeki takınaklı ritüellerle kendini gösterir.

Dünyayı bu şekilde düşünmek, gerçekte, gerçekliğin direncinin henüz dışsallığının işareti olarak değil, kişinin arzularına karşı duran negatif bir istenç olarak algılandığı, yaşamımızın ilk aylarında dünyayla karşılaşmamızın etkisinin sürmesidir.

Freud, sözü bebeğe verir: "Bunu yemek istiyorum ya da tükürmek istiyorum ve daha öteye götürerek: Bunu içime sokmak, şunu ise dışıma çıkarmak istiyorum." Ve yorumlar: "Kökensel benlik zevki, bütün iyiyi kendi içine almak ve bütün kötüyü dışına fırlatıp atmak ister. Kötü olan şey, bana yabancı olan, dışarıda bulunan, bebeğe göre başlangıçta özdeştir."[33]

Sıradan paranoya, örneğin ırkçının paranoyası da başka türlü işlemez. Fakat, "benim dışımda olan kötüdür" fikrini deney niçin çürütmez? Meçhul olan karşısındaki doğal kuşkudan başka, Freud daha incelikli bir boyut ekler. Yabancıyı kötü kılan şey, ondan ilgisizlik dışında bir şey bekleniyor olması ve *bizi görmezden geldiğinde* onu düşman

33) S. Freud, "La négation" (1925), *Résultats, idées, problèmes* içinde, c. II, Paris, PUF, 1985, s. 137.

olarak hissetmemizdir. Zulüm duygusu burada kötülüğün yansıtılmasıyla değil, öteki için var olmama, onun tarafından tanınmama ve sevilmeme narsistik yarasıyla işler.

Dolayısıyla, kendinin dışında hiçbir şey bırakmak istemeyen mutlak-erkli bir benlik fikrine varırız. Antitezi olan içe-atmadan ayrılmayan yansıtma, dünyayı ilk kez sınıflandırır ve gerçekliğin bağımsızlığının dikkate alınması bu sınıflandırmaya yönelik bazı inkârları da beraberinde getirir.

Paranoyayla ilgili olarak, yansıtma mekanizması özellikle bu esrarengiz özelliği anlamayı sağlar: Paranoyak kişinin sözde-zulmedicisinden –örneğin bir aşk ilişkisi, dostluk ya da aile bağı söz konusu olduğunda– uzak durmada, ondan kopmada tümüyle başarısız kalması. Çünkü zulmeden kişiye atfedilen şey aslında kişinin içinden gelir ve gerçekte kendinden kaçması imkânsızdır. Freud'un dediği gibi, "içerde yıkılan şey dışardan geri gelir." Kişi kendine zulmedene ayrılmazcasına bağlıdır; bu durum, cinayetin niçin kimi zaman muhtemel tek çıkış olarak kaldığını açıklar.[34]

Bununla birlikte Freud paranoyak yansıtmayı içerinin dışarıya doğru akmasını sağlayan basit bir mekanizma olarak kabul etmekle sınırlı kalmadı, çünkü zulmeden kişinin seçimi asla tesadüfi olmaz. Egemenlerle ilgili tabu konusunda, böyle bir tercihin nedenlerini, ilkel ile paranoyağı paralelleştirerek vurgular:[35] Her iki durumda da, kötülüğün sorumlusu olarak görülen kişi olağanüstü hayali yetkiler edindiğini görür; bu da ondan daha fazla şikayette

34) XVI. bölümde bunu görürüz.

35) S. Freud, *Totem et tabou* (1912), OC, c. XI, Paris, PUF, 1998.

bulunulmasını sağlar. Paranoyağın muhatabını abese varana dek pohpohlayışında görülen budur. Eğer bu muhatap, tedavi eden biriyse, daha önce tedavi etmeye kalkışmış herkesin içler acısı bir şekilde yenilgiye uğradığını ya da sapkınca hareket ettiğini, onu iyileştirebilecek tek ve biricik kişinin kendisi olduğunu ona açıklamak için çabalar.

Sürecin kökeni, Freud'a göre, çocuğun babasıyla karşıtanlamlı ilişkisinde yatmaktadır: "Babaya karşı olan güvensizliğin, ona gösterilen yüksek saygıyla yakın bağlantılı olduğu ortaya çıkar. Paranoyak kişi çevresindeki birini 'zalim' olarak adlandırdığında, böylelikle onu babalar katına çıkartmış olur, onu hissettiği bütün kötülüğün sorumlusu kılacak koşullara yerleştirir."[36] Baba/oğul ilişkisinin ötesinde katı biçimde karşıt iki dünyayı koruma zorunluluğunun olduğu kabul edilebilir: Biri, kusursuz ideallik dünyasıdır, öteki mutlak kötülüğün dünyasıdır; birincinin ardında ikincisinin gizli olduğundan daima kuşku duyulur.

3. **"Paranoid-şizoid tutum."** – Melanie Klein'da görülen bu kavram, bizi şu ana dek sözü edilenlerden çok farklı bir perspektife sürükler, çünkü psişik "tutum" olarak paranoya burada küçük çocukta gelişmenin normal bir evresi olarak görülür.

Görünüşte hiçbir ıstırabı, hatta rahatsız olma nedeni yokken üzüntüyle uluyarak ağlayan yeni doğmuş bir bebeği boş yere teselli etmeye çalışan ve kucağında tutan herkes, bundan sonraki satırları kuşkuyla okuyabilir... Melanie Klein'a göre, gerçekten de, daha doğduğu andan itibaren,

36) *A.g.e.*, s. 255.

bebeğin benliği iç ve dış dünyasıyla karmaşık ilişkiler kurabilecek durumdadır ve bebek yalnızca uyartılara tepki göstermekle yetinmeyerek "hayal kurar", yani duyumlarından yola çıkarak psişik imgeler oluşturur. Bu imgeleri bizler yetişkin olarak tasarlayamayız, çünkü artık şeyleri adlandıran ve onları hisseden dilin sözcükleri işin içindedir.

Yeni doğmuş bebeğin olgunlaşmamış psike'sinin yerine getirmesi gereken çalışma, hem dışsal gerçekliğin şokuna karşı koymaktan,[37] hem de yaşam itkisi ile ölüm itkisi – yani ölüm arzusu olmasa da, iç ile dış arasındaki homeostatik bir dengeye, Hindu felsefesinin Nirvana'yla temsil ettiği mutlak huzura geri dönüş– arasındaki çatışmanın onun içindeki sonucu olan kaygı üretici gerilimlere karşı koymaktan ibarettir.

Hoş duygulanımlar, sevgi ve annenin özeni, yaşam yönündeki karşı-ağırlığı oluşturacaktır; haz deneyimi bu deneyimi tekrarlama arzusu yaratacaktır. Yeni doğan bebeğin benliği, ister içsel kökenli olsun ister dışsal, olumsuzdan kurtulmaya çalışacaktır ve bunu, Freud'da daha önce tarif edildiği haliyle, yansıtma mekanizmasıyla yapacaktır. Dolayısıyla, benlik iyi bir bölüm ile kötü bir bölüme bölünür ve doğrudan ilişkide olduğu dışsal öğeye yansır; bu da anne kucağıdır.[38] Anne kucağı da sevilen bir iyi kucak ile nefret edilen bir kötü kucağa bölünür.

37) Birincisi, Otto Rank'ın teorileştirdiği gibi, doğum şokudur: *Le traumatisme de la naissance* (1924), Paris, Payot, 1968.

38) Buradan anlaşılması gereken şey, annenin ya da onun yerini tutan, bebeğe bakan ve besleyen kişinin oluşturduğu nispeten farksızlaşmış bütündür.

Aslında, iyi kucak "ideal"dir, yani normal olarak iyi (Winnicott'un dediği gibi, "yeterince iyi") olmasına izin verilmemiştir; bütünsel olarak ve her zaman iyi olması gerekir, çünkü "kötü kucak"tan kaynaklı bütün negatif ve tehlikeli öğelere karşı-ağırlık oluşturmalıdır. Bu tehlikeli öğeler bir yandan bebeğin benliğinin içinde koruduğu saldırganlık biçiminde içerden geliyormuş gibi yaşanır, diğer yandan yansıtmanın oluşturduğu bu "dışarı"dan kaynaklı olarak yaşanır. Kötü kucak, ayrıca, çok sayıda parçaya bölünmüştür, öyle ki benlik anonim bir zulmedici kitleyle karşı karşıyadır; bu durum bazı paranoyak yetişkin hezeyanlarında da görülür. Bunun riski, bu hezeyanların, bebeğin kendi zevk duyumlarından yola çıkarak yarattığı idealleştirilmiş kucağı yok etmeleridir; tıpkı yoksun bırakma, hatta acı deneyimlerinden yola çıkan zulmedici kucağın bu ideal kucağı ele geçirmesi gibi. Dolayısıyla, yaşamın ilk ayları boyunca, bir yokolma tehdidiyle birlikte küçük bebeğin psike'sinde zaman zaman korkunç bir mücadele sürer.

Yansıtmayı mümkün kılan başlangıçtaki savunma mekanizması, bölünme ve ayrılıktır; böylelikle benlik bölümlerinin mücadele etmemeleri için ilişkiye girmeleri engellenmiş olur. Ama benlik bu mesafeyi korumak için çok çalışmak zorundadır.

Daha ciddi bazı durumlarda zulmün kendisi inkâr edilecektir, yani sanki çocuk sakatlanmış gibi olduğundan, psişik tasarıma bile sahip olamayacaktır. Yalnızca idealleştirilmiş bir sözde-nesne kalacaktır ve benlik patolojik bir mutlak erk içinde bununla özdeşleşecektir. Bu radikal mekanizmanın izi, "öyküsüz" bebeklik geçirmiş, asla ağla-

madığından biberon verme saati bile unutulmuş, ama ardından, ötekinin mutlak idealleştirilmesi ya da aynı ölçüde eksiksiz reddi arasında gidip gelen şizofren yetişkinlerde de görülecektir.

"Paranoid-şizoid" terimi başlangıçtaki mekanizmanın "şiz" –bölünme– olmasıyla açıklanır. Bu bölünme bir yansıtma gerçekleştirme imkânı sunar, ama o zaman bu şekilde dışsallaştırılmış kötü öğeler, ürkütücü zulüm biçiminde geri döner. Bu fenomenler, şiddetlerine rağmen, kendi başlarına patolojik değillerdir, burada söz konusu edilen şey, yine de az çok vurgulanmış bir gelişme evresidir. Normal çocuk, iyi deneyimlerin kötü deneyimlere baskın çıkabilmesi ölçüsünde bu durumdan kurtulacaktır ve bölünme daha az gerekli olacaktır. Bu şekilde yatıştırılmış ideal ve zulmedici nesneler birbirine yakınlaşabilir ve benlik kendi saldırganlığını taşıyabilir, bunu başkalarına yansıtmak zorunda kalmadan kabul edebilir. Aynı şekilde, bir nevrozludaki paranoyak öğelerin psikoterapik varış yeri, –mizah değilse de– bağışlama yararına ideal gerekliliklerin şiddetini gevşetme olasılığından geçer.

4. Mazoşist haz ve paranoyak kendi kendini cezalandırma. – Paranoyaklık çevresi tarafından haklı olarak zahmetli, hatta tehlikeli yaşandığından, ıstırabın gerçek olup olmadığını anlamak güçtür. Bununla birlikte, o bu paranoyadan kurtulamaz, çünkü paranoyayı bir yandan katlanılmaz bir suçluluk duygusu nedeniyle kendini cezalandırmanın ve diğer yandan başkalarına karşı aklanmanın aracı olarak kullanır. Bu suçluluk duygusu, geniş bir bilinçdışı saldırganlıkla ilişkilidir. Paranoyak, kendine

zulmeden kişinin hayali kurbanıdır, ama başkalarını kendine karşı çıkarttığından, kendine asıl zulmeden kendisi olur. Kapatılma durumunda bu zulüm doruğa çıkar, bu kapatılmanın keyfi olduğunu haykırıp durur, ama bundan önce, çok daha bayağı bir şekilde, ya mesleki çatışmalara girerek ya da komşulukta çatışarak, ya da kaybedeceği ve bedelini ödemesi gereken bitmek bilmez prosedürlere girişerek, ötekinin hakkından gelmeye uğraşıp bunda da başarısız kalır.

Bir sonraki bölümde sözünü edeceğimiz hastası Aimée'den yola çıkan Lacan, kişinin bilinçdışı arzusunu ifade eden tutum çevrimini tamamladıktan sonra kendiliğinden iyileştiği şeklindeki paranoya tanısını oluşturur. Bu iyileşme, hayali zulmedicisini nihayet bıçaklayabilmenin verdiği dolaysız yatışmaya karşılık değildir, ama iyileşme kendi cezasını "düşündüğü" hapisten sonra meydana gelir: "Onun 'düşündüğü' şey," diye yazar Lacan, "kendi kendini cezalandırdığıdır ve paradoksal olarak, ancak bunu düşündüğünde duyumsal yatışma (gözyaşları) hisseder ve hezeyan aniden düşüş kaydeder. Bunlar tutkusal takınağın tatmini anlamına gelmektedir."[39] Aimée, görüleceği gibi, kendine zulmeden kişiye yönelttiği şeyle kendini suçlamıştır: Çocuğunu öldürme arzusu. Böylece, hapse atılarak çocuğundan ayrı kalınca, çekinecek hiçbir şeyi kalmamıştır.[40]

Bu patolojinin içinde kendi kendini cezalandırma paranoyası kendini sessizce gösterse de, Lacan'ın bu teziyle

39) *A.g.e.*, s. 250.

40) Bkz. Lacan'ın metninin 14. dipnotu, s. 265. Bunu biraz ilerde tekrar göreceğiz.

birlikte paranoyanın bir başka hali, daha doğrusu daima mevcut bir başka boyutu ortaya çıkar. Lacan'ın kendisi de yaklaşımını bu yönde sürdürmeyecek, ama Freud'un Başkan Schreber vakasını inceleyişini ele alarak, sürecin bütününü, kişinin sembolik bir soy zincirine dahil olmasını engelleyen, "Babanın Adının dışlanması"na indirgeyecektir.[41]

41) J. Lacan, "D'une question préliminaire à tout traitement de la psychose", *Écrits* içinde, Paris, Le Seuil, 1966, s. 531 ve devamı.

III. Bölüm

ÜNLÜ PARANOYAKLAR

Burada özetlenen iki vaka "ünlü"dür, yani paradigma değeri taşımaktadır. Paradoksal olmakla birlikte hastalık tanısının sınırlarını belirtme güçlüğünü gayet iyi gösteren ironi, burada sunulan vakalar içinde en ünlüsünün "paranoyak" olmamasıdır!

I. Başkan Schreber

1. Yaşamı. – 1903 yılında 51 yaşında olan parlak yargıç, Leipzig yüksek mahkemesine başkan olarak atanan Daniel-Paul Schreber, keyfi bir kapatılmanın kurbanı olduğunu kanıtlamak amacıyla anılarını yayımlar.[1] Din ve ezoterizm konularında uzmanlaşmış yayıncısı aynı kişi

1) D.-P. Schreber, *Mémoires d'un névropathe*, Paris, Le Seuil, 1975.

olduğundan Schreber'i tanıyan Jung'un önerisiyle[2] Freud bu belge üzerinde çalışacaktır. Schreber'le hiç karşılaşmayacaktır. İstese karşılaşabilirdi ama bundan özellikle kaçınır, çünkü onun vakasına dair yapacağı yorumun kanıtlamak istediği yönde gelişmeyeceğini haklı olarak düşünür.

Schreber ilk kez 42 yaşında Reichstag'a adaylığının başarısız kalmasından kısa süre sonra hastaneye kaldırılmıştı. Melankolik görünümlü ciddi bir parçalanma içindeydi ve yakında öleceğine kesinlikle inanıyor, intihar teşebbüslerini tekrarlıyordu. Altı ay sonra "iyileşerek" çıktığında, kendisi ve karısı onu bu kadar iyi tedavi etmiş olan Dr. Fleschig'e derin bir minnet duyarlar. Sekiz yıl sonra yeniden rahatsızlandığında kendisine asıl zulmedenin doktoru olduğunu düşünecektir. Yeniden hastaneye yatırıldığında, karısının talebi üzerine hukuksal vesayet altına alınır. Bu kez de sekiz yıl boyunca bir başka doktor tarafından takip edilir ve bu sırada da anılarını kaleme alır. İstikrara kavuştuktan sonra ve önce annesinin yanına, sonra karısının yanına dönüp, hatta bir kız çocuk evlat edindikleri –eşinin tekrarlanan düşükleri nedeniyle hiç çocukları olamamıştı– sakin bir evrenin ardından, annesinin ölümünden sonra 67 yaşında yeniden hastaneye yatırılır ve dört yıl sonra bir ciğer rahatsızlığından ölene dek orada kalır.

2) Jung bu metin üzerine kendisi yazmayacaktır, bununla birlikte, Schreber'in gösterdiği semptomların organik olarak görülmemesi gerektiğini, anlam bakımından zengin içerikler olarak psikodinamik bir perspektif içinde ele alınmaları gerektiğini vurgular (bkz. *Psychologiede la démence précoce*, 1907).

2. Teşhis. – "Schreber Vakası"[3] bir anlamda psikanalitik paranoya teorisi üzerine bilgilenmek isteyen kişi için zorunlu bir yoldur. Freud'un denemesinden başka, çok bol bir bibliyografya[4] ve patolojisinin niteliği ve kökeni üzerine çok sayıda tartışma mevcuttur. Antipsikiyatri akımı, Daniel-Paul'ün maruz kaldığı çok şiddetli eğitiminin dikkate alınması zorunluluğunu özellikle vurgulayacaktır. Buradan kaynaklı hezeyan duyumları, babasından gördüğü kötü muamelelerin yetişkinlikte kısmen tekrarıydı. Baba da muhtemelen paranoyaktır, çocukların düzgün durması için ortopedik aygıtlar geliştirmiş ve son derece katı eğitim normları uygulamıştır. O dönemde pedagoji kitapları ve Doğa'ya dönüş ideolojisiyle ünlü bu baba da cinayet işleme itkilerinden rahatsızdı ve kızlarından birinin anılarında yazacağı gibi, "aklından kuşkuya düşürten" korkunç migrenleri nedeniyle inzivaya kapanıyordu.

Freud bu çeşitli öğeleri dikkate almayacaktır. Daha da şaşırtıcısı ama anlaşılır olanı –çünkü o da çağdaşlarının

3) S. Freud (1911), "Remarques psychanalitiques sur l'autobiographie d'un cas de paranoïa *(Dementia paranoides)* (Le Président Schreber)", *Cinq psychanalyses* içinde, Paris, PUF, 1954.

4) L. E. Prado de Oliveira, bir makaleler toplamını iki eserde bir araya getirmeye, tercüme etmeye ve yayımlamaya çalışmıştır: *Le cas Schreber. Contributions psychanalitiques de langue anglaise*, Paris, PUF, 1979 ve *Schreber et la paranoïa* içinde, Paris, L'Harmattan, 1996. Ayrıca, *Freud et Schreber*'i de yazmıştır (Érès, 1997).

Çok sayıda metin arasında şunları sayabiliriz: *L'esprit assassiné*, Morton Schatzmann, Paris, Stock, 1974, hastanın babasının patolojisini de ilişkilendirir; ayrıca, Han Israëls, *Schreber, père et fils*, Paris, Le Seuil, 1986 ve Zvi *Lothane, In Defence of Schreber*, Broadway, (NY), The Analitic Press, 1992.

bakış açısını paylaşmaktadır–, herkesin sevdiği ve hayran olduğu pedagog bir baba efsanesini doğrulamaya katkıda bulunmuştur. Onu bağlayan şey, "Bir Nevropatın Anıları" metnidir. Jung'a, şakayla karışık, "onu psikiyatri profesörü olarak atamak gerekir" diyeceği, hezeyan içindeki bu kişinin kendi kendini algılama yönündeki nüfuz edici kapasitesi onu büyülemiştir. Ama, paranoyayı tarif etmek için onun vakasına yaslansa da, ona "paranoid demans" teşhisi koyar, yani daha ziyade, bir paranoid şizofrenidir.[5] "Demans" terimi muğlak gelebilir, çünkü günümüzde hem bilişsel bir rahatsızlığı hem de yaşlılığa bağlı olan ya da Alzheimer hastalığında olduğu gibi erken görülen beyin hasarını belirtmektedir ki, büyük bir entelektüel berraklıkla düşünüp yazan Schreber'in durumu bu değildir. "Erken demans" deyimi o dönemde (Morel ve Kraepelin tarafından), yapısal bir nedensellik verebilmek için genetik araştırmalar sürse bile, bizim "şizofreni" olarak adlandıracağımız ve artık bir dejenerasyondan kaynaklandığı kabul edilmeyen anlamda kullanılmıştır.

Muhtemelen günümüzde Schreber'in patolojisine şizofrenik türde transseksüel bir hezeyan teşhisi konabilir-

5) Şunu unutmayalım ki, Freud, o dönemde genç Jung'un çalıştığı İsviçre'deki Burghözli Kliniği'ndeki ünlü psikiyatr Bleuler'in tersine, paranoyayı şizofreniler grubu içinde sınıflandırmıyordu, tersine, paranoyayı bu hastalığın paranoid biçimine yakınlaştırmaya ve böylelikle bir bütün oluşturmaya çalışıyordu. Schreber vakasına olan ilgisinin kaynağı buradadır... Bleuler'e göre Schreber bir şizofrenken, onu tedavi etmiş olan ikinci hekim, Dr. Weber'e göre paranoyaktır. Bütün karmaşıklığı içinde bir insan söz konusu olduğunda teşhiste bulunma sorununun tüm inceliği burada kendini gösteriyor.

di. İlk evresi ise, daha ziyade, dünyanın sonu hezeyanıyla birlikte, psikotik bir mealankoli evresi olarak görülebilirdi.

3. Hezeyan öğeleri.[6] – Schreber'in bellibaşlı hezeyan temaları, bir yandan, sinirler ağı aracılığıyla sürekli ilişkide olduğu Tanrı'nın hoşuna gidebilmek amacıyla kadın haline dönüşme yönünde kendisine yapılan zorlama etrafında ve diğer yandan, böylece doğuracakları çocuklar sayesinde, yenilenmiş yeni bir insan soyunun kaynağı olma etrafında dönmektedir. Bütün insanların öldüklerini ve tanrısal ışınları yalnızca kendisinin alabileceğini hissetmektedir. Bu ayrıcalık ise korkunçtur çünkü Schreber'in Tanrı'sı, sevgi dışında her şeydir.

Zulmedici öğeler öncelikle onu tedavi etmiş olan nörologla ilgilidir. Schreber'e göre Dr. Fleschig, başlangıçta Tanrı'dan aldığı iktidarı kötüye kullanarak ve bunu da tanrısal ışınları kendi yararına toplamak amacıyla yaparak, "ruhunu katletmek"ten[7] sorumludur. Ama esas zulmedici olarak ortaya çıkan Tanrı'nın kendisidir ve Schreber şunu

6) Burada kısaca geçileceğinden, şunlara da eşzamanlı olarak başvurulabilir: D.-P. Schreber (1903), *Mémoires d'un névropathe, a.g.e.* ve S. Freud (1911), "Remarques psychanalitiques sur l'autobiographie d'un cas de paranoïa *(Dementia paranoides)* (Le Président Schreber)", *a.g.e.*

7) Bu deyim bir uydurma değildir, haksız yere kapatılmayla ilgili, artık kullanılmayan bir hukuksal deyimdir. Bkz. D. Devreese, 1993, *Schreber et la paranoïa* içinde, *a.g.e.* Kimi zaman, psikanalizde görüldüğü gibi, hastanın hezeyanlı dilinin parçası olan bu terim, daha sonra, bu vakada, patolojinin kaynağı olan, psikotiğe uygulanan şiddeti belirten bir kavram değeri taşıyacaktır.

vurgular ki, "Tanrı çoğu dinin kabul ettiği gibi mutlak mükemmellik asla olmamıştır."[8] Aslında, Tanrı ve Fleschig suç ortağıdır. Fleschig onu kadına dönüştürmek ("erkeklikten etmek") ve cinsel istismar amacıyla Kadiri Mutlağa teslim etmek istemiştir.

Çılgınlığının ikinci evresinde, Schreber, burada "evren düzeninin mutlak bir buyruğu" olduğunun "bilincine varır" ve bir mistik gibi boyun eğer. Bu emre öyle ikna olmuştur ki, karşılaştığı kişiler "üstünkörü çırpıştırılmış insan imgeleri"dir ve dolayısıyla, yeryüzünden kaybolmuş insan soyunu canlandırması gerekmektedir.[9] "Tanrı bunu istiyor!" Bu ifade Schreber'in Kudüs'ü kurtarmak için yola çıkan Haçlılardan aldığı bir ifadedir. Ama Tanrı ne istemektedir? Schreber'in hiç durmadan zevk almasından (çünkü o da bu zevkten pay alır) ve sürekli düşünmesinden (bu onu "ruh katli" suçundan aklayacaktır) başka bir şey değil. Bunları yapmazsa Tanrı onu çürümeye terk eder... Burada, bir başkası adına yaşama ya da ölme tercihine mahkûm edilmiş psikotiğin ıstırabına dair güzel bir imge vardır.

Schreber'in yaşadığı düşünme zorunluluğunun niçin paranoyakça olmadığını, ama kendinin ve ötekinin düşüncesi üzerinde genel bir nüfuzu sağlama ihtiyacındaki paranoyak bir ebeveynin çocuğunun dehşetli yaşantısını oluşturduğunu göreceğiz (daha ileride, IV. Bölüm'de). Schreber'in tarif ettiği şey, düşünceyi kontrol edebilmek için dil manipülasyonu yapan Orwellci dünyayı tamamen

8) D. P. Schreber, *Mémoires, a.g.e.*, s. 41.
9) *A.g.e.*, s. 150.

hatırlatmaktadır.[10] Söz konusu durumda, anlamı tersine çeviren, örneğin "ödül"ün "ceza" anlamına geldiği, "zehir"in "besin" anlamına geldiği "temel dil" benimsenir. Bu ad değişikliklerinin önemi, kişinin yararlı ya da tersine, zararlı olarak hissettiği şeyi kendisinin saptamasını imkânsız kılmak ve adlandırma edimini hissedilenle bütünüyle çelişik kılmak ve böylelikle hissedilen şeyi her türlü ifade imkânından yoksun bırakmaktır. Çıldırtıcı öğeler Schreber tarafından düşünülemezi düşünme zorunluluğu olarak yaşanır ve aralıksız düşünme yükümlülüğüyle birliktedir. Dolayısıyla, birleşmiş olan Dr. Fleschig ile Tanrı tarafından korkunç bir zulme tartışmasız bir şekilde maruz kalır; onların söylemlerini eksik ya da işitilmeyen sözcelerle dolduran kakafonik sesler ruhunu işgal eder. Tanrı kincidir ve aslında Schreber'in canlı varlık olarak niteliğini görmezden gelerek onu araçsallaştırır, çünkü ancak tamamen pasif ve bütünüyle boyun eğen kadavralarla ilişkidedir ve yalnız onları tanır.

Freud, Schreber'den esasen transseksüellik çılgınlığını öne çıkartarak, 1911 yılında kendi homoseksüel paranoya nedenbilimi teorisi için argümanlar bulur. Bu tema Başkan'ın anılarıyla "karşılaşma"sından önce mevcuttu ve böylelikle psikopatoloji paradigmalarını tamamlamaktadır. Bunların iki önceli histeri ve takınaklı nevrozdur. Freud'a göre psikoz çocukluktan kaynaklı travmatik bir

10) Bkz. G. Orwell, *1984* (Paris, Gallimard, "Folio") ve "ikili düşünce" mekanizması, yani sahtekârlık yapıp ardından da sahtekârlık yaptığını unutma mekanizması. Bunun yanında, bir "yeni-dil" bulunur, yani düşüncenin ifadesi üzerinde, dolayısıyla düşüncenin kendisi üzerinde mutlak hakimiyet sağlamaya yönelik bir dil dönüşümü.

deneyime karşı bir savunmadır; hezeyanlı yansıtma mekanizması yaşanmış güçlükleri dışsallaştırmayı ve söz konusu durumda buna dair sanrılar yaratmayı sağlar. Schreber vakasında, Freud'un metninin önemi ve verimliliği ne olursa olsun, bu fikirle sınırlı kalınamaz gibi gözüküyor. Öncelikle transseksüalite homoseksüellik olmadığından ve özellikle de anılardaki birçok öğe homoseksüel libidonun bastırılması yönünde hareket etmeyip, psike'yi parçalayarak hayatta kalmak için onu hezeyanın icadına zorlayan anonim ve ölümcül bir şiddetin varlığını teşhir ederler.

Schreber vakası, *Anılar*'ının oluşturduğu istisnai belge nedeniyle sayısız incelemeye vesile olurken, diğer klinik vakalarla ilgili, istisnalar hariç, analistin tedavi anlatısı vardır elimizde yalnızca. Aşağıda sözünü edeceğimiz de bunlardan biridir.

II. – Aimée vakası

Bu kadın paranoyası vakası, gördüğümüz gibi, Jacques Lacan'ın tez konusu olmuştur.[11]

1. Yaşamı. – Psikanalist olmuş oğlu Didier Anzieu'nün onaylayacağı gibi, Lacan'ın "Aimée" olarak adlandırdığı Marguerite, ailesinin geri kalan mensuplarından daha zeki ve daha yetenekli bir genç kızdı, bu yüzden de sevilmiyor

11) J. Lacan, *De la psychose paranoïaque dans ses rapports avec la personnalité*, 1932; yeni baskı Paris, Le Seuil, 1975. Bunu yorumlarken, Jean Allouch'un getirdiği tamamlayıcılığa da gönderme yapıyorum: *Marguerite ou l'Aimée de Lacan*, Paris, EPEL, 1990.

ve kıskanılıyordu. Ailesi dışında bir yerde kabul görebilme arzusu onu sıradan bir evlilik yaşamı yerine, daha serbest bir yaşama sürükledi ve özellikle edebiyat alanında şöhret ve ün hayalleri kurdu. Tersine, ablası erken yaşta genç bir amcayla evlenmişti, çocuksuzdu ve 27 yaşında rahmi alınmıştı, ardından, dört yıl sonra, 1918'de dul kalmıştı. Bunun üzerine, evli olan ve kısa süre önce de anne olmuş Aimée'nin evine gelip evin hanımı ve anne yerini işgal edecekti. Lacan bu ablayı kökensel zulmedici olarak görecektir. Aimée'nin bıçak darbelerinin hedefi olacak başarılı tiyatro sanatçısı Huguette ex-Duflos'la tamamlanacak bir dizinin prototipidir o.

Aimée'nin zulüm hezeyanı oğlunu öldürme tehditleri etrafında odaklanmıştır, oysa ki rasyonelleşmiş hezeyan bu tehditleri düşmanlarının kendilerini onun "misyonunun tehdidi altında" hissetmeleri karşısında bir misilleme olarak görür; bununla birlikte Aimée'yi bu "misyon"u gerçekleştirmediği için cezalandırmak isterler.

Aimée'ye göre, mesihçi boyut şöhreti hedeflerken mütevazı kalmayı sağlar, çünkü gerçekleştirmesi gereken "misyon" kendi için değil, bir başkası adınadır.

Peki ama Aimée'nin misyonu nedir? Bunu Lacan'a, –çocuksu olduğu kadar dokunaklı da bulacağı– bu misyonun içeriğini oraya koyarken ona bakmaması koşuluyla itiraf edecektir: "Çocuklar ve kadınlar hükümran olacaktır. Beyazlar giymelidirler. Böylelikle yeryüzündeki kötülüğün hükümranlığı yok olur. Hiç savaş olmayacaktır. Bütün halklar birleşmelidir. Güzel olmalıdır."[12] Ferenczi'nin

12) *A.g.e.*, s. 166.

deyişiyle, "şefkat dili"yle[13] konuşacak kadın mutlak-erkine dayalı bir dünya fantasması... Bu durum, şiddet üzerine, "tutku dili" üzerine ve özellikle daha önce maruz kalınan ıstırap üzerine epey şey söylemektedir.

Peki bu dingin hedefe erişmek için bir aktrisi katletmesi niçin gereksin?

Aktris burada yalnızca Yazarlar'ı kapsayan daha geniş bir grubun *analogon*'udur. Lacan'a göre, paranoyaklarda sık rastlanan büyüklük temaları Aimée'de eksiktir ve bu nedenle onun psikozunu nispeten zararsız ve her koşulda iyileştirilebilir olarak kabul eder. Bunun için Aimée'nin edebi ihtirasının tuttuğu yeri ve hezeyanının başlangıçta, vaktiyle başarılı olmuş ama artık unutulmuş bir yazar olan Pierre Benoit'yı hedef almasını gözardı etmek gerekir. Aimée yazar ve Lacan da bu metinleri onun adına korur, yalnızca bazı bölümlerini alıntılar, Aimée de ondan defalarca metni eski haline getirmesini ister.

Aimée'nin hezeyanı en gözde kusuruna bağlıdır: okuma. Ama aynı zamanda yazarlık özlemine de bağlıdır. Pierre Benoit, ardından da Colette bunun dayanakları olacaktır. Eyleme geçmeden önce Aimée Pierre Benoit'yla görüşecek ve ondan kendi metinlerinin intihali ve mahrem yaşamının teşhiri olarak gördüğü kitaplarından biri üzerine açıklamalar isteyecektir. Ayrıca, komünist bir gazeteciyi tedirgin ederek Colette'e karşı itirazlarını sergilediği makalelerini yayımlamasını ister. Gallimard Yayınları'nı şikayet eder ve *Aleyhtar* adlı elyazmasının reddedildiğini

13) Bkz. S. Ferenczi, OC, c. IV, *Confusion de langue entre adultes et l'enfant* (1933), Paris, Payot, 1982.

bildiren belgeyi getiren yayınevi görevlisine fiziksel olarak saldırır.

Peki, aktrist Pierre Benoit'nın bazı eserlerini sahnede yorumlamaktan başka bir şey yapmamışken, saldırganlığının hedefi olarak bu ünlü aktristi neden seçmiştir? Paranoyaya dair homoseksüel tanı hakkında bilinen şeylerden yola çıkarak bir cevap vermek kuşkusuz kolay olur. Aktris bir rakip olarak görülmüştür, çünkü Aimée'nin boş yere özlediği ün onda vardır, hatta o bir kimlik hırsızı gibidir, çünkü Aimée'nin kendisinden başkası olmayan birini sahnede oynamaktadır. Gerçekten de Aimée, Pierre Benoit'nın kendi fikirlerini talan ettiği piyeslerini yorumlayan aktrisin "yazarla suçortaklığı içinde kendisini gülünç düşürdüğü"nü açıklayacaktır.[14]

2. Bir özsaygı yarası.[15] – Dolayısıyla, eyleme geçmeyi tetikleyecek olan şey, kendinin bu şekilde teşhir ve özellikle de "taklit edildiğini", yani karikatürvari bir şekilde taklit edildiğini görmesidir. Aimée'nin mahremiyeti, muhtemelen yakınlarından gizlemesi gereken ve edebi kisvenin koruması altında ortaya serilen şey, böylece ailesinin, hatta eşinin kahkahalarına ve kinine teslim edilir. Aimée sadakatsiz bir rakip olarak değerlendirdiği kişiye karşı dava açabilirdi, oysa ki aktris oyuncu işlevinin paradoksu içinde bir kimlik hırsızıydı ve özellikle de onu aşağılayan küçük düşürücü bir kadındı; sevdiği ebeveynin nefret ettiği ebe-

14) *L'Écho de Paris*, 19 Nisan 1931, aktü. J. Allouch, *a.g.e.*, s. 169.

15) Bkz. S. de Mijolla-Mellor, "Le crime d'amour propre", *Recherces en psychanalyse* içinde, no 2, 2004, Bordeaux, L'Esprit du temps.

veynle gizli suç ortaklığı içinde olduğunu fark eden Oidipusçu çocuğun çekiştirici damarı içindeydi.

Aimée anne olduğunda, uyuşmaz olduğunu düşündüğü iki kadın imgesiyle karşı karşıya gelecektir: Anne ve "başına buyruk kız çocuğu", yani "çılgın" yılların serbest kadın arketipi. Ama, edebi ihtiraslarıyla birlikte ikinci kimliği talep etse de, birinciyi üstlenmesi de bilinçdışı olarak imkânsızdı, çünkü annesinin üzerinde canice bir ihmalin lekesi vardı. Organdiden pazar giysisi içinde çok üşüdüğünden fazla yaklaştığı şöminenin yanında 5 yaşındaki öz kızının canlı canlı yanmasına kaza sonucu yol açmıştı. Aimée, gerçekte vekil çocuk Marguerite, kendisinden önceki bu "Marguerite"e karşı işlenen çocuk-katli cinayeti üzerine melankolik bir zulüm hezeyanı geçirmiş olan bu anne hakkındaki muammalı sözlerden ne anlayabilirdi?

Aimée'nin de ilk kızı ölü doğacaktır ve bir dostunun gönderdiği nezaket mesajı vesilesiyle, çocuğunu öldürme arzusu hezeyanı başlayacak ve ikinci çocuğunun doğumuyla iyice gelişecektir. Bu oğlan çocuğuyla ablası ilgilenecek ve bunun ardından da Aimée'nin çılgınlık tematiğinin merkezi olacaktır.

Özsaygı yaralanması ikilidir: Özgür kadın, başıboş genç kız olma ve yazarlık özlemleri alaya alınan Aimée, aynı zamanda, annelik görevlerine de kabul edilmez ve bir abla gelip gerçekte onun yerini alır.

3. Canice eylemi "çözümleyen" nedir? – Annesi kendi hezeyanını üstlendiğinde Aimée, içini hiç yatıştırmamış suikasttan yirmi gün sonra, kendi hezeyanını terk edecektir. Aimée aslında Huguette ex-Duflos'un kişili-

ğinde, kendisine göz kulak olmamış annesinde belki de kendini gösteren uçarı ve bencil kadına saldırmıştı. Aimée Pierre Benoit'nın *Alberte* romanını okuduğunda, hem anneyle hem de kızla özdeşleştiğini söyleyecektir. Oysa hikâye, nişanlısını kapmak için kendi kızını öldürmekten çekinmeyen bir anneyi anlatmaktadır... Bu kadının özsaygısındaki yaralanmanın yeri burada görülmektedir. Kendi çocuklarını katleden kadınlar karşısında intikamcı adaletle özdeşleştiği bir cinayet teşebbüsünü meşrulaştırmasını sağlayan da budur.

IV. Bölüm

PARANOYAKLARIN DELİLİĞİNİN BİZE ÖĞRETTİKLERİ

Zihinsel patoloji, bazı kişileri insan normalliğine yabancı kılacak şekilde etkileyen bir kaza ya da oluşum bozukluğu boyutuna indirgenemez. Tam tersine, psikotikler bizi de içermektedir ve hatta onların hezeyanları kimlik üzerine, ötekiyle ilişki, gerçeklik, başlangıç ve son üzerine, daha genel olarak da insanlık durumu üzerine metafizik sorular sorduğundan ortak kibrimiz içinde bize seslenmektedirler. Bu konuda özel bir bilinç berraklığına sahip olduklarından değil, ama bizi herkesin –yani dünyanın, başkalarının ve bizzat bizim– kendiliğinden hareket ediyor gibi gözüktüğü sıradan gündelik deneyimimizin dayanıksızlığının bilincine varmak zorunda bırakırlar. Bu bölümde, dünyanın ve kendinin gerçek-olmadığının bilincine varmaya başladığında çocuğu ele geçiren bu temel sorgulamalar karşısında paranoyağın sorgulamadığını vurgulayarak bu rahatsızlığı açıklamaya çalışacağız: O, *bilir.*

I. – Ötekinin yeri

1. Bakışların mücadelesi. – En sıradan paranoya deneyimi ötekinin "Bunun neyi var? Beni mi arıyor?" tarzında bakışına bağlıdır.

Bakışla birlikte, kendi etrafımızdaki dünyayı örgütleriz, onu yakın ya da uzak diye, çekici ya da itici, yararlı ya da tehlikeli diye saptarız. Ötekinin bakışına yakalanmak bir devrim gerçekleştirir, çünkü, aynı iktidara sahip olduğu ölçüde, biz onun dünyasına başka nesnelerden biri sıfatıyla dahil oluruz. Jean-Paul Sartre şunu belirtir: "Gözler size bakıyorsa asla onları güzel ya da çirkin bulamazsınız, renklerini fark edemezsiniz,"[1] çünkü bu bakış bizi kendimize gönderir, dahası, kendimize dair ötekine verdiğimizi düşündüğümüz imgeye gönderir. Yazarın bakış konusunda önerdiği felsefi yapım, paranoyağın zulüm yaşantısı açısından aydınlatıcıdır. Başkası tarafından bakılmak, esasen dondurulmaktır, kişinin kendine dair verdiği şeyin içinde yabancılaşmaktır, oysa ki ötekinin ne gördüğünü biz bilemeyiz ve bu görüntüye indirgenmeme özgürlüğünü talep ederiz. Onun değerlendirmesinin olumlu ya da olumsuz niteliğinden bağımsız olarak, ötekinin bakışı duruma hakimiyetimizi kaybettirir. Ben dünyayı kendi etrafımda örgütlüyordum, bir başkası da aynısını yapıyor ve ben onun dünyasında bir nesneye indirgendim...

Paranoyanın temeline geri gelmiş oluyoruz: Narsistik yara. Sartre, utanç deneyimi ile gurur deneyimini zekice birleştirir. Utangaç insanın yüzünü kızartacak olan ve kıza-

1) J.-P. Sartre, *L'être et le néant*, Paris, Gallimard, 1943, s. 316.

racağı fikriyle önceden korkutacak olan utanç ille de suçlu olma duygusu değildir, ötekinin bakışına yakalanmayı reddetmektir. Örneğin fotoğraf çektirmek için poz vermesi istendiğinde bunu hissetmemiş olan var mıdır? Aynı şekilde, gurur da bu imge karşısında özgür olma, buna indirgenmeme savıdır, kendini beğenmişlik ise burada yitip gider.

Ama utangacın çekindiği şey donup kalmayla sınırlanmaz, kendinden bir şeyleri kaçırmak kaygısı da vardır: gizli bir düşünceyi ele verecek bir dil sürçmesi, ötekine verilecek bir keşfetme gücü...

"Gözlem hezeyanı" başlığı altında tarif edilen şeyin kökeni buradadır ve kişi kendini başkalarının pek de hoş olmayan dikkatinin merkezinde sanır. Bu hezeyanın, çocuğun gözetlendiği, sert bir ebeveyn tarafından "gözaltında tutulduğu" deneyimiyle ve özellikle de ondan hiçbir şey saklayamamayacağı, çünkü yetişkinlerin her şeyi bildikleri ya da buna inandırmaya çalıştıkları inancıyla ilişkisiz olmadığı da doğal olarak ortadadır... Ama sanki hâlâ bir çocukmuş gibi buna inanmaya niçin devam etmektedir?

Paranoyağın bakışın saldırısına uğradığı kabul edilirse, ona çılgınca bir kötü niyet atfetmese de, onda eksik olan şeyin, istila edilemeyeceğine, delikli ya da gözenekli olmadığına ve ayrı bir yerde var olduğuna dair sakin kesinlik olduğu anlaşılır.

2. Yok edilme tehdidi. – Freud, bastonuyla havada daireler çizerek sokakta yürüyen ve karşıdan geleni görmeyen meçhul kişinin paranoyak için oluşturduğu tehditten söz eder. Aslında, paranoyak genellikle fark edilmeden olup bitenin ya da unutulmuş olanın, bastırılanın bilincin-

dedir.[2] En önemsiz ayrıntılara en büyük önemi atfettiğini bize Freud söyler.[3] Çünkü paranoyak söz konusu durumun alakasız olabileceğine ve ötekinin sadece kendi zevki için böyle davranabileceğine inanamaz. Daha genel olarak, kişi kendini bulunduğu yerde güvende hissetmediğinden, ötekinden kaynaklı her hareket, her gürültü, her işaret istila edicidir. İçe çekilmemek ve orada yok olup gitmemek için, yorumlayarak kendini hakim kılması gerekir ve paranoya da burada başlar...

Ötekiyle ilişki, özellikle de kaygılandırıcı olduğundan, aşırı değer kazanacaktır. Kıskançlıkta, erotomanide ve toplumsal kaygıda bakış başat bir yer işgal edecektir, çünkü ona karşılaşmanın çok ötesine uzanan ve –bir deniz muharebesinin diliyle ifade edersek– *genel teftiş* düzeninde bir işlev tanınmıştır. Cinselliğin böyle bir yer işgal etmesi suçlandığı için değildir, mahrem olanı, açığa çıkarılmaması gerekeni ortaya çıkarmasındandır; böylelikle öteki komutayı eline alır. Kuşkunun geçerliliği, mesafe yokluğuna karşı, dolayısıyla istila riskine karşı kendini korumak gerektiği içindir.

3. Benden ne istiyor? – Fenomenolojiye[4] göre "paranoya sendromu" ötekinin ne hissettiğini yüzünden okuma başarısızlığıdır. Kökeni, anne ile bebeği birleştiren bakış

2) Sözünü etmiş olduğumuz "aile romanı" örneğidir bu.

3) S. Freud, *psychopathologie de la vie quotidienne* (1901), Paris, Payot, 1984, s. 273.

4) Bkz. H. Tatossian, *La phénoménologie des psychoses*, Paris, Le Cercle herméneutique, 2002, s. 165 ve devamı.

olan bu özellik aslında otizme ve şizofreniye de özgüdür ve daha ziyade verilen *cevap* paranoyayla ilintilidir.

Çünkü bu başarısızlıktan tersi doğacaktır, yani hasta diğerlerini sürekli *aşırı-yoruma* tabi tutacaktır. Gerçekten de, başkalarına fazla dikkat yöneltmekten kendiliğinden kaçındığımızı saptamak ilginçtir ve eğer yolda karşılaştığımız herkesle, işlevsel anlamlarının dışında ilgilenmek zorunda kalsaydık, hayat çok güç olurdu. Kasiyer kız, alışverişi kaydetmesi ve ödeme almasını beklediğimiz kişidir, postacı mektupları teslim eder ve sokaktaki yabancılara gelince, istisnalar hariç, öfkelendirici çarpışmalardan kaçınmak için görsel alanımızdan geçip giderler yalnızca. Bütün bu kişiler kendilerine ortaya çıkarılması şart bir içsellik verilmekle kalınmadığını, üstelik bize karşı bir ilgi de verildiğini görürlerse, kaygı ölçüsüzce genişler.

Paranoyak kişi, ötekinin tezahürlerinin anlamını kavrayamadığından, sürekli olarak anlam uydurur. Kretschmer'in (bkz. bu kitap) tarif ettiği gibi "duyarlı" biri olmakla sınırlı kalsa da, bunu her yapıda ve sürekli olarak hayal edecektir, çünkü ona göre hiçbir şey ilgisiz değildir. Bu öğeleri bir hezeyan halinde düzenliyor olsa da, kendisine yönelik bütün bu bakışlar ve bilinçdışı mesajlar aslında farklı yüzlere dağıtılmış tek bir Öteki'nin ifadesidir.

Ötekinin her yerdeki varlığı, her koşulda, kişinin otizmde ya da şizofrenide olduğu gibi narsistik bir kapanmaya çekilmediğini, tam tersine, paranoyakta çarpıcı olanın onun *iletişim talebi* olduğunu, ötekiyle ilişki içinde olma ve onu da kendi hezeyanına katma ya da bunu onunla paylaşma zorunluluğu yaşadığını gösterir. Kaçış onun için düşünülemez bir çözümdür; ve bunun nedeni, görmüş olduğumuz

gibi, kendinden kaçamaması ve ötekilerin onun yansıtmalarının dayanağı olmasıdır. Piera Aulagnier'nin yazdığı gibi: "Ötekiler varolduğu için ve varoldukları sürece o da vardır, ancak ne ötekiler *için* ne ötekiler *sayesinde* ne de ötekilerle *birlikte* vardır, o ötekilere *karşı* olarak vardır"[5] ve bu nedenle, şizofrenin tersine, iletişimde bulunmak onun için bir gereklililiktir.

Öteki, yalnızca zulüm uyguladığı için değil, özellikle düşüncesine sahip olmak istediği ve bunu da yapabileceği için tehlikelidir.

Dolayısıyla paranoyak bize dört bir yandan istila tehdidi altındaymış gibi görünür. Böylelikle, yalnızlığın niçin bir sığınak olabildiği anlaşılır. Ama bu temel güvensizliğin kaynağı nedir?

II. – Özne-Ben'in sınırları

1. Paranoyak meydan okuma. – Zulüm, eylemi paranoyak kişi üzerinde yeniden odaklıyor ve onu kahramanlaştırıyorsa, bunun nedeni, ilk başta, çocukluğunda ona imlenmiş olan ve hatta ana babası arasındaki nefretin de taşıyıcısı olduğu bir düşünme yasağı dayatılmasına izin vermemiş olmasıdır. Mücadeleye son vermeyi reddetmesi, bu şekilde meydan okunan gücün hezeyan verici bir şekilde idealizasyonuna eşlik eder. Babanın anlık olarak savunmacı idealleştirilmesi yoluyla ve annenin, onu kötü göstererek, yine de çocuğun yaşamında var olarak kabul

5) P. Aulagnier, *La violence de l'interprétation, a.g.e.*, s. 321.

etmesi yoluyla, çocuk annenin uzamı içinde yeniden-yutulma şeklindeki şizofrenin yazgısından kaçar.

Bununla birlikte, uçurum hemen yakındadır ve özellikle zulmediciye tanınan mutlak erk içinde kendini gösterir.

Louis-Wolfson'un kendi psikotik deneyimi üzerine yazdığı altüst edici kitap[6] söz konusu edilen şeyden söz etme imkânı tanımaktadır. Kendini "şizofrenik öğrenci" olarak adlandıran kişiyi harekete geçiren diller üzerine manyakça bir bilgi arayışı, kişinin kendine dair erişilmez bir bilgi arayışını temsil eder. Sözünü ettiği şey, özellikle öznenin anlamla ilişkisidir ve bunu da dille ilişki dolayısıyla ele alır.

Wolfson odasına kapanıp müzik dinleyerek yaşar ve annesinin sesinin kendisine erişip tecavüz etmesinden kaçar. Bu sesten korunma ve yabancı diller öğrenerek hiçbir şeyin bulaşmadığı bir alan bulma yönündeki tüm teşebbüsleri buradan kaynaklanır. Annenin sesi tesadüfen ona kadar eriştiğinde, bu sesi hecelerine ayırarak onu anlamsızlaştırıyordu.

Yitirilen anlam, demek ki, *yok edilmiş* ve muhtemelen yeniden inşa edilmiş anlamdır. Yok etme ve yeniden inşa etme, kişinin her hissettiğine ya da düşündüğüne dair bir başkasının verdiği ve kabule zorladığı şeye tam itaatinin temsil ettiği şiddete karşı savunmacı manevralardır.

Nesnelerin taşıdığı bütün libidinal anlamın inkârı, tıpkı yaşananın tek tek duyumlara parçalanmasının otist için oluşturduğu şey gibi, koruyucu hizmet görür. Piera Aulagnier, bu açıdan, libidinal anlamı gerçekliğin düzenine bağ-

6) L. Wolfson, *Le schizo et les langues*, Paris, Gallimard, 1970, Piera Aulagnier tarafından uzun uzun incelenmiş ve yorumlanmıştır: *Un interprète en quête de sens*, Paris, PUF, 1986.

lama imkânsızlığını ifade eden psikotik bir hastadan söz eder.[7] Bu hasta aslında bölünmüştü: "Anlıyor musunuz, bir çatal bana göre odun artı çeliktir ve başkalarının onu kullanma tarzı ne işe yaradığını anlamamı sağlar. Kimi zaman ise batan, içe giren bir şeydir, ama o zaman 'çatal' sözcüğü başkaları için taşıdığı anlamı benim için taşımaz."[8]

Freud'a göre, hezeyan içindeki kişi bir yeni-gerçeklik yaratır ve ilk gerçeklikten farklı olarak bunun Bu'sunun gerekleri birbiriyle çatışmaz. Piera Aulagnier'ye göre durum bambaşkadır, çünkü burada tartışma konusu edilen şey itkilerin tatmini değil, dirimsel anlam gerekliliğidir. Hezeyanın işlevi "maruz kalınan şiddetin anlamlı yorumu"nu yaratmak olacaktır.

Genel olarak psikotikte olduğu gibi paranoyakta da reddedilen şey, doğrudan doğruya çocuk üzerinde uygulanabilen ya da çiftte kendini gösteren bu şiddete dair bir fikrin oluşabileceğidir.

Çocukla ilgili olarak, görünür fiziksel şiddetlerin tersine, genellikle cezalandırılmadan kalsalar da, sahici kötü tutumlarla bağlantılı olarak ana babanın bazı redlerindeki aşırı şiddeti de vurgulamak gerekir. Aşağılayıcı ve kalıcı eleştiri, sözde eğitici alaycılık, aşağılama ve daha genel olarak, tercihen bazı babaların oğullarıyla ya da bazı annelerin kızlarıyla kurdukları sadomazoşist ilişki; psikanalizden geçen yetişkin bunlardan söz ettiğinde genellikle güçlükle inanılır. Ama bu

7) 1963 yılında SFP'de verilen bir konferansta. Konuşmanın metni "Remarques sur la structure psychotique" adı altında, *Un interprète en quête de sens, a.g.e.*

8) *A.g.e.*, s. 277.

şiddet, çiftin içinde de yoğunlaşabilir ve bu durumda patojen olan şey, ona verilmiş olan anlamdır.

2. Kendi kökenini düşünmek. – Piera Aulagnier'nin ortaya koyduğu gibi,[9] paranoyağın üç özelliği vardır: Muhatapta hiçbir kuşku bırakmama zorunluluğu, dünyaya dair teorinin örgütleyici kavramı olarak nefretin düğüm konumu, (çifti tek olarak hayal eden şizofrenin tersine) kendisini doğurmuş olan çifti iki ayrı başoyuncu olarak tasarlama olanağı.

Paranoyaya hazırlayan tipik fikirler bu köken konusunda oluşur. Bu fikirler ebeveyn tarafından genellikle çocuğun sorduğu sorulara verilen cevaplarla oluşur.

Örneğin, annenin görev ve fedakârlık gereği çocuk sahibi olduğu, oysa ki alkolik, psikopat ya da sapkın olarak nitelenen babanın arzusunun her zaman için kötü ve tehlikeli olarak damgalandığı önermesi. Çocuk kendi doğumu üzerine bir teori inşa edecektir ve bu durum, kendi içinde zaten bir paranoya başlangıcı olan kavramsal kimliklerle birlikte görülecektir. Örneğin, "çift olma durumu" "nefret durumu"na denk görülecektir, "arzu" ve "çatışma" ise eşdeğerli olacaktır, bununla birlikte özne kendini iki çelişik arzu arasında parçalanmış bir uzam olarak yaşayacaktır; ona göre yaşam ancak birinden nefret ederek ve kendinden de nefret edilerek sürdürülebilir olacaktır. Haz, çatışmadan ayrılamaz.

9) P. Aulagnier, *La violence de l'interprétation*, Paris, PUF, 1975. Ayrıca bkz. G. Rosolato, "Scène primitive et paranoïa", *Essais sur le symbolique* içinde, Paris, Gallimard, 1969.

Bununla birlikte burada psikopatın arayabileceği ve örneğin Stanley Kubrick'in *Mekanik Portakal* filminin güçlü bir şekilde açıkladığı gibi saf şiddet içinde değilizdir. Nefret ve zulüm, tersine, genellikle paranoyağın sahip olduğu ve ona meşru bir iktidar sağladığı için imrenilmesine yol açan bir "bilgi"yle ilişkili nedenlerle açıklanır ve bu durumda, "mirasçı" konumu gönüllü olarak üstlenilir.

Paranoya bir düşünce işidir ve hipokondriya biçimi hariç, beden burada pek az yer tutar. Yine de çocuk normalde sormaktan kaçınamayacağı soruya –"Ben neden dünyaya geldim? Anne babam beni neden doğurdu?"– bir cevap bulması gerektiğinde, her şey bedenle başlar. Burada yalnızca dölleyici cinsel ilişkiyi sorgulamakla yetinilmez,[10] ana babanın arzusu, yani çocuğun dünyaya gelişinden bekledikleri haz da sorgulanır. Çiftin arasında yalnızca şiddet söz konusuysa ve ilişkileri cellat-kurban ilişkisi olarak algılanıyorsa, çocuğun kendi dünyaya gelişini yorumlamasının tek olasılığı, bu doğumun çifte dayatıldığını ya da birinin hoşnutsuzluk vermek amacıyla diğerini buna mecbur ettiği şeklinde hayal etmekle sınırlanır. Eğer çocuk kendi dünyaya gelişine dair haz yönünde hiçbir başka ifade bulamazsa (örneğin arzulanmamış bebeğin yine de falanca avantajı olduğu ve anne babanın sonradan bunun farkına varıp hoşlandıkları), zulmü ve nefreti biricik nedensellik olarak düşünme zorunluluğuna derhal kapılabilir. Bu durum, daha önce söylediğimiz gibi, bir "potansiyellik" oluş-

10) Bu sorunun her kişideki düşünümsel faaliyetin kökeninde bulunduğunu hatırlayalım. Bkz. S. de Mijolla-Mellor, *Le besoin de savoir*, Paris, Dunod, 2002.

turacak, bir paranoyanın gelecekteki olası ortaya çıkışına uygun zemin olacaktır. Bu "potansiyel" durum da fiiliyata dönebilmek için kişinin sonraki yaşamında karşılaşabileceği ya da karşılaşmayacağı başka koşulları gerektirir. Paranoyak kesinlik de böylelikle hemen oluşur.

Bu nedenle düşünce paranoyak için, patolojik olsa bile temel bir dayanaktır. Ama bunu nasıl deneyimler?

III. – Bir silah olarak düşünce

1. Kuşku ve şaşkınlık, yapaylık duygusu. – Başkalarının ve kendinin sahici olmadığına dair çetrefil izlenime ergende sık rastlanır. Herkesin maske taktığı ve kendisinin de ikiyüzlüce gizlenmek zorunda kaldığı izlenimi içindedir. Burada düşmanca bir ortam söz konusu değildir; ama şeylerin olduklarını ileri sürdükleri şey olmadıklarına dair nahoş bir izlenim vardır.[11] Dünyaya ve kendine "havale edilme"nin bu tahrifatı paranoyanın tipik özelliği değildir ve daha ziyade şizofreniyi çağrıştırır. Şizofrenin temel semptomu, dünyayı bir seyir, kişinin kendini dünyaya dahil olmayan bir seyirci olarak ortaya koyduğu bir tür uzak gerçeklik haline getiren "bölünme"dir (*schize*). Eugène Minkovski, Pierre Janet'nin "psikasteni" kavramının peşinden giderek,[12] şizofrenik kişiliği bu hastalığı yaratan bir

11) Ben bu duyguyu Robert Musil'in *Öğrenci Törless'in Şaşkınlığı*'yla ilgili olarak ergendeki teorileşirici gerileme konusunda yorumladım: *Le besoin de savoir* içinde, Paris, Dunod, 2002.

12) P. Janet, *Les névroses*, Paris, Flammarion, 1924.

rahatsızlık olarak kabul ettiği şeyden, yani *gerçeklikle dirimsel temas yitiminden* yola çıkarak tanımlamıştır.[13]

Doğal gerçekliğin bu yokoluşu, her çocuğun büyürken deneyimlediği, çevresini ve kendisini sorgulamaya başladığı "gerçeklikler zemininin çökmesi"ne[14] benzemez. Buna karşılık, Freud'un "uzun süredir bilinene, uzun süredir aşina olunana uzanan ürkünçlüğün özel çeşitliliği" olarak ve bir şeyin ya canlı olduğu ya da yalnızca bir otomat olduğu olgusuna dair belirsizlik olarak tanımladığı ve "kaygı verici yabancılık"[15] diye tarif ettiği yaşantıda bir yankı bulur. Bu aynı sansasyon türü vaktiyle psikiyatrları, özellikle de "önceden görme, önceden yaşama" yanılsamasıyla Pierre Janet'yi ve "tıpatıp aynı yanılsaması"yla Joseph Capgras'ı çok ilgilendirmişti.

Paranoya bundan doğabilir de doğmayabilir de. Bu yüzden, bu çetin belirsizlikten çıkmayı sağlayacak açıklama halini alır. Burada da, paranoyak çıkışın şizofreniye karşı ve ondan kaçmak için kendini oluşturduğu görülür. Gerçekten de ürkütücü bir şekilde beliren şey, Jean-Paul Sartre'ın *Bulantı*'nın[16] başında Roquentin'in yaşadığı deneyim içinde ustaca tarif ettiği gibi, anlam yitimidir; burada nesneler çıplak ve müstehcen objeler olarak ortaya çıkar. Bu nesnelerin özelliği *yararsızlıktır*, çünkü kişi kendisi ile onlar arasında bağ oluşturabilecek hiçbir şey hissetmez. Ama nesneleri neyseler öyle –yani bir hiç olarak– gören

13) E. Minkovski (1933), *Le Temps vécu*, Paris, PUF, 1995, s. 214.
14) S. de Mijolla-Mellor, *Le plaisir de pensée*, Paris, PUF, 1992.
15) S. Freud (1919), "L'inquiétant", *OCF.P.*, XV, s. 147-188.
16) J.-P. Sartre, *La Nausée*, Paris, Gallimard, 1938.

depresif gerçekçinin yaşadığı gibi dünyanın içine yapışıp kalmak da söz konusu değildir. Açıklama gerektiren kaygı verici bir sır fikri vardır.

Bu durumda, her şeyin niçin işaret yarattığı, her şeyin işaret *olduğu* ve bunun anlam ve nedenlerini paranoyağın yüksek düzeyde zeki düşüncesinin ortaya çıkaracağı anlaşılır. Şizofren vazgeçip kendi içine kapanırken, paranoyak, tersine, çevresindeki her şeye aşırı ilgi gösterir bulur kendini ve hiçbir şey ona ilgisiz olamaz. Yansıtılan nefret, tehdidin sahicileşmesi pahasına –ki bu doğrudur– şaşkınlıktan çıkmayı sağlayan tamamen bulunmuş bir açıklama olarak kendini gösterir.

2. Gerçekliğin açığa vurulması. – Şeylerin aniden açık seçik bir hal aldığı vahiy tarzında kendini gösteren ve paranoyanın ortaya çıktığı bir dönem vardır. Her açığa vurulma elbette paranoyak nitelikte değildir ve burada da, paranoyayı niteleyen şey, kinin açıklayıcı ilke olarak kendini gösterdiği konuma bağlıdır. Hitler *Mein Kampf*'ta, anti-semitik düşüncelere düşman solcu bir gençliğin ardından aniden yıldırımla çarpılmış gibi bir vahiy geldiğini ve Almanya'nın başına gelen bütün kötülüklerin Yahudi komplosundan kaynaklandığını anladığını yazar ve tipik olarak paranoyak bir yaşantı tarif eder. Neyse ki sonuçları her zaman aynı boyutlarda değildir!

Sérieux ve Capgras[17] yorumlama hezeyanının gelişimi hakkında gayet belirgin bir tarifte bulunarak üç evreyi bir-

17) P. Sérieux et J. Capgras, *Les folies raisonnantes* (1909), Marsilya, Laffitte Reprints, 1982.

birinden ayırdılar: kuluçka ya da hazırlık dönemi, durum ve sistematikleşme dönemi ve son evre.

Birincisi genellikle karakter tuhaflığı olarak görülür ve aslında gizli bir megalomanyak özlemle nitelenir. Buna bir de değersizlik ve bir kenara atılma şeklindeki acı verici duygu eklenir. Bu kopukluğu açıklayamayan kişi, kuşkucu, soğuk ve üzüntülü olur. Kuşku duyar ve tereddüt eder, gerçekte önemsiz olan ama gelecekteki yorumlarının malzemesini oluşturacak bir dizi olguyu açıklamaya çalışır.

Ardından, bir gün, tesadüfi bir olayın etkisiyle, güçlü bir duygunun etkisiyle, aniden aydınlanma yaşanır. Gözlerinin önündeki perde kalkar, *geçmişe dönük olarak* her şeyi anlar. Açığa çıkma ani bir rahatlama olarak kabul edilir, berrak gerçek, mutlak kesinlik ortaya çıkar. Burada özellikle önemli olan şey, geriye dönük yandır ve bir hastanın dediği gibi: "Her şeyin anahtarına artık sahip olduğum şu an, her şeyi tekrar görüyorum."[18]

Bir dizi tümevarım ya da tümdengelim bütün karanlık noktaları aydınlatır: Maruz kalınan sefaletlerin nedeni kıskançlık, tamahkârlık, vs.dir; hasta, kendisine zulmedenin izlediği hedefi, kiraladığı kişileri, kullandığı araçları keşfeder. Böylece egemen bir fikir etrafında ardışık yorumların billurlaşması yoluyla az çok tutarlı bir sistem oluşturacaktır.

Son evre, aslında tamamlanma anlamında hiçbir son içermez, iyileşme asla olmaz; daha ziyade, yaşın ilerleme-

18) *A.g.e.*, s. 137.

siyle yatışmaya ve yaşama karşı belli bir ilgisizliğe bağlı olarak hezeyan zayıflar.

3. Nüfuz altındaki bir düşünce. – Daha ilerde, paranoya sapkınlıkla birleştiğinde, egemen özelliğinin öteki üzerinde ve özellikle onun düşüncesi üzerinde tam ve etkin bir nüfuz uygulama ihtiyacı olduğunu göreceğiz. Buna karşılık, paranoyak kişi kendisine zulmedenin düşünme kapasitesini ele geçirmeye çalıştığını ve ona önceden oluşmuş imgeler yolladığını, özellikle kendisinin isnat edildiğini teşhir ettiğinde, daha ziyade bu patolojinin şizofrenik tarafında durmaktadır.

Bize bu konudan söz eden Schreber'i dinleyelim: "Tanrı yeryüzünden daha büyük bir mesafeyle uzaklaştığında rüzgâr ya da fırtına ortaya çıkıyor. Günümüzde olaylar evrenin düzenine ters olduğundan, konjonktür altüst oldu (...) zamanın kendisi de belli ölçülerde benim kendi faaliyetime ve benim düşünceme bağlıdır; kendimi hiçbir şey düşünmemeye bıraktığımda ya da aynı anlama gelmek üzere, uyanık bir zihne tanıklık eden bir faaliyet sırasında, bir parti sırasında mola verdiğimde derhal rüzgâr çıkıyor. Bunun nedeni tam da ben hiçbir şey düşünmemeye başladığımda Tanrı'nın benden geri çekilebileceğine inanmasıdır."[19] "Temel dil"in düşünceyi koşulladığını ve engellediğini, çünkü kelimeler olmadan düşüncenin ifade edilemeyeceğini daha önce gördük. Burada kısıtlama, hiç aralıksız düşünme zorunluluğuna yöneliktir; aslında kişi bunu kendini çevrele-

19) D.-P. Schreber, *a.g.e.*, s. 25-26.

yen ve akın eden düşünülemez olan şeyi kendine açıklama zorunluluğu nedeniyle hissetmektedir.

İyi bir hukukçu olan Schreber insanın kendine özgürce sahip çıkma doğal hukukuna itiraz edecektir ama boşuna. "Düşüncenin süreğen oyunu"nun müdahalesi ona örneğin, "şu an ne düşünüyorsunuz?" diye sorarak kendini gösterir. Schreber bu soruyu kendi içinde bir anlamsızlık olarak kabul eder, çünkü herkes bilir ki, belli bir momentte elbette hiçbir şey düşünülmeyebilir ya da aynı anda binlerce şey düşünülebilir. "Dolayısıyla," diye yazar, "bütün bir sisteme başvurmak ve kendi cevabını kendin yaratmak mecburiyetinde kalabilirsin: 'Onun düşündüğü [düşünmesi gereken şey anlaşılmalıdır] evrenin düzenidir,' bu demektir ki güneş ışınları benim sinirlerimi harekete geçiriyordu ve onları bu sözcüklerin düzenine denk düşen titreşimli hareketler üretmeye zorluyordu."[20] Dil, kelimeler ve seslemsel ifadeleri artık kişiye ait değildir, bunların tek nedeni –ancak şeytana özgü olabilecek bir sahiplenme içinde– zulmedendir.

Arık vicdan yoktur ve hastanın kurbanı olduğu müdahale onu gerçekten de "delirtir," yani bedeni ve ruhuyla bir başkasına ait biri olur. Yorumlayıcı paranoyak için bir silah olmuş düşüncenin burada zulmedicinin hizmetindeki bir araç halini nasıl aldığı görülür. Bununla birlikte, Schreber'in kendisinin dediği gibi, cinsel olarak Tanrı'ya boyun eğmeyi kabul ederse zulüm sona erer. Bedeni verip kafayı kurtarma olasılığı, gerçekte göstereceğimiz gibi paranoyanın karmaşık tablosunun parçasıdır.

20) *A.g.e.*, s. 54.

IV. – Zulmedici olarak beden

Paranoyanın hipokondriyak biçiminde beden dışsal bir zulmedicinin yerine konulabilir. Bedenselleşmenin bu boyutu, psikozla yakınlığı içerisinde, klinikte özellikle rahatsız edici ve dirençli bir noktadır. Piera Aulagnier,[21] bedenselleşmenin psikotik potansiyelliğin edimselleşmesinin yerini tutabileceği fikrini ele alarak belirginleştirir ve anlattığı vakada, çocuk ile annesi arasındaki bilinçdışı ilişki, zulmedici boyut ve karşılıklı nefret, özne-Ben ile kişinin kendi bedeni arasındaki ilişkiye yansıyacaktır. Kişi zulmü ve nefreti kendi içine yansıtır ve kendi Özne-Ben'i ile bedeni arasındaki zulmeden-zulmedilen ilişkisinin, yani kişinin ölümünü isteyen birinden sonra hayatta kalabilmek için bağlı olduğu bir ilişkinin savaş alanı olur! Gerçekten de bu durumun hem anne ile çocuk arasındaki bir çatışmanın şiddetlenmesiyle nitelenip hem de çocuğun kendi bedeniyle yaşayacağı sonraki ilişkinin içine nasıl taşınabildiği böyle anlaşılır.

Daha genel olarak ve bu kez patolojik olmayan bir bağlamda, kişinin kendi bedeniyle arasında olacak ilişki, sağlığına göstereceği özen, aynı zamanda da görünümü ve muhtemelen bu görünüme göstereceği endişeli özen, her seferinde bu ilk anne/çocuk ilişkisinin bağlam değiştirmiş hali olacaktır. Kimi zaman Özne-Ben bedenine olandan kendisini sorumlu görebilir ve eğer bedeni hastaysa, bunun nedeninin ona özen göstermemesi, ondan çok şey

21) P. Aulagnier, *L'apprenti-historien et le maître-sorcier*, Paris, PUF, 1984.

istemesi olduğunu düşünebilir. Bedenin gönderdiği haz mesajları ile hasta olarak bu hazzın zararlı olduğunu göstermesi arasında karmaşık bir ilişki oluşabilir. Böylece, oral haz muhtemelen sindirim rahatsızlıklarıyla ödenecektir ve Özne-Ben burada kendi bedenine bir kez daha teslim olduğu kaprisli çocuk muamelesi yapar. Tersine, hipokondriyak şikayette, beden yalnızca kurban olarak yaşanmakla kalmaz, saldırgan olarak da yaşanır. Bu durumda, sanki beden patojen "yabancı beden"le bütünüyle çakışıyormuş gibi, dayattığı ıstırap dolayısıyla algılanır. Saldırıya uğrayan bedenin bir organının ya da bölümünün narsistik aşırıyatırımının işlevi, saldırıya uğrayanı saldırgandan ayırmak ve bedenin nesne olarak aldığı nefreti yatıştırmaktır.

Bu koşullarda, kişi bu bedene karşı nefrete battığını hissedebilir. Bazı durumlarda, kurban olarak ilan edilen bu bedenin yeniden-yatırımını sağlamak için kimi zaman gerçek bir ölüm tehdidi gerekecektir.

Beden, dışsal özelliklerinde olduğu kadar, hastalık da dahil, haz ve ıstırap deneylerinde de, bir yandan, Özne-Ben ile öteki arasındaki ve diğer yandan Özne-Ben ile kendisi arasındaki bir ilişkinin kozudur. O hem Piera Aulagnier'nin dediği gibi, Özne-Ben için kendi malıdır, "sahiplendiği" en değerli şeydir, hem de gücünün sınırlarının kanıtı olan dışsal bir nesnedir, çünkü sonuçta onu ölüme mahkûm eden bu bedendir. Psike için model sağlayıcı olan beden, aynı zamanda, çatışma bedenselleşmeden başka ifade bulamadığında, onun yerine de geçebilir. Bedensel ıstırap, bu durumda, bedenin belleği olarak kendini gösterir, kişiyi hatırlamadığı "önceden-hissedilmiş" olanla karşı karşıya getirir.

V. Bölüm

PARANOYAK DAVRANIŞLAR

I. Paranoyak sapkınlık

1. "Sapkın küçük paranoyak". – Teorik olmaktan çok hayali olan bu adlandırma, "büyük" paranoyak çılgınlık ile daha ziyade "paranoyak karakter" –başka öğelerle ve özellikle narsistik sapkınlıkla birleşen– arasında kendiliğinden yapılmaya çalışılan karşıtlığı ifade eder. Paranoyak deliliğin uzağında olduğumuz bellidir, ama bu patolojinin temel özelliği yine de gayet belirgindir: Mücadeleci, acımasız ve ötekini hiç dikkate almayan narsisizm.

Narsistik sapkın genel olarak kimseye bir şey borçlu olmadığını, kimseden bir şey beklemediğini söyler ve genel anlamda, kimsenin erişemeyeceği bir yere titizlikle yerleşir. Örneğin bir aşk ilişkisi başladığında, kendisine çok güvenilmemesi gerektiğini söyler ama yine de baştan çıkarmazlık etmez. Aslında dikkate almadığı, kıskanmadığını söylediği ve rekabete girmeye tenezzül etmediği ötekini bekletmeyi bilir. Hiç suçluluk duymaz, başkası-

nın zararına kendine değer vermekten başka hiçbir şey onu motive etmez.

P.-C. Racamier'ye[1] göre, paranoya narsistik sapkınlığın "en değerli kısım"larından biridir. Ama bu yazar paranoyak *sistem* içinde çeşitli figürler ayırt eder: ya kaçamak ve eksik *kaçamaklar,* ya da başka şeylerin ardında gizlenen *oluşumlar,* yani bir depresyon. Patolojik olsun ya da olmasın psişik özelliklerin, her zaman, istikrarlı olmayan orijinal dozajlarla bireysel formüllere göre nasıl örgütlendiği burada görülür, çünkü bir öğe kendini diğerinden korumaya yarar ve kişinin yaşamı onu ihtiyaçlara göre farklı dönemlerle herhangi bir öğeyi seferber etmeye yöneltebilir.

Paranoyak sistemin bir diğer yanı, kalıcı ve sağlam *örgütlenmeleri* içermektedir. Bunlar ya belirgin, gürültücü, kavgacı ve sonuçta mazoşist *çılgınlıklar* ya da nefret dolu, kurnaz, gölgede hareket eden ve olası ayartıcı görünümler altında hareket eden *karakterler* biçiminde kendini gösterebilir. Burada görünüşte çok farklı iki düzlemde bulunmaktayız, biri psikoz diğeri sapkınlık düzlemidir, ama yine de hep aynı paranoyak *sistem* söz konusudur ve bunun özelliği, bir durumda, kendini yoketme ve yitirme şeklindeki şizofrenik tarzdaki riski ve diğer durumda, kendini değil nesneyi yitirme riskini uzaklaştırmaya yönelik *önleyici saldırıdır.*

Bu *paranoyak örgütlenmelerin* ortak temel noktası, devasa bir narsistik gereklilikdir ve –varsayılabileceği gibi–

1) P.-C. Racamier, *Le génie des origines. Psychanalyse des psychoses,* Paris, Payot, 1992. Aşağıdakiler kısmen bu olağanüstü metinden alınmadır.

her şeye, en aşağı darbelere bile izin verilmesi için yeterli bir zarar yaşantısı yaratmış olan ve artık bütünüyle görülmez olan eski bir yaradır. Paranoyanın narsistik sapkın biçimine çok daha sık rastlanır ve çok daha tehlikelidir, çünkü muhataplar patolojik yanları saptayamazlar ve tersine sevgi yaratmayı ve gerektiğinde de diğerinde suçluluk yaratmayı maharetli bir sanatla beceren bu kişiler tarafından ayartılırlar. Çünkü küçük sapkın paranoyak temelde bir manipülatördür, başkalarının zayıf noktalarını aramayı ve bunları kullanmayı bilen bir leşçidir. Ne kuşku bilir, ne hata, ne borç, ne özür; ve bu inkâr ve katılığı sayesinde yalnızca narsistik sapkın değil paranoyak olarak da saptanabilir.

2. Marquis de Sade.[2] – Sade vakasıyla birlikte, adını verdiği sapkın örgütlenmenin –"sadizm"; yani ötekinin ıstırabından ve aşağılanmasından alınan haz– ardında ancak kısmen kendini gösteren paranoyak bir psişik oluşumla karşı karşıyayız. Bu vakanın özellikle ilginç olması, tipik anlamda paranoyak nüfuz boyutunun bütün çizgilerde okunması ve "kötülüğün ve nefretin mirasçısı" olarak daha önce sözü edilebilecek fantasma, Marki tarafından doğrudan doğruya ifade edilmiş, hatta teorileştirilmiştir.

Yine burada paranoya ile sapkınlık kesişir: Sapkınlık özellikle ötekinin hazzı üzerinde nüfuz arayışıyla ve daha genel olarak bu açıdan bir "*bilgi*" iddiasıyla kendini belli etse de, paranoyak daha ziyade düşünce üzerinde

2) Bkz. S. de Mijolla-Mellor, *Le plaisir de pensée, a.g.e.*, Bölüm 5.

nüfuzuyla ve bununla birlikte giden "*hakikat*" söylemiyle kendini belli eder. Ama biri diğerinden asla çok uzak değildir ve Sadecı liberten aynı zamanda kurbanları da olan partnerlerinin düşünsel bakımdan da kendisine bağımlı olmasını ister. Diğer yandan, nefretin yeri paranoyadan çok sadizmde daha aşikardır; kişinin karşısındakine uyguladığı işkencede doğrudan doğruya etkili olsa da bu da kalıtımsaldır.

Sade'da bedenler ya libertendir ya da kurban, ama her ikisi de farklı, hatta karşıt macera ve yazgılara mecbur olsalar bile, beden karşısında hissedilen aynı nefret onları birleştirir ve biri diğerini yok eden makine olur. Organlara, hatta boyutlarını ölçen rakamlara indirgenmiş mekanik ya da akrobat bedenden, libertenden, kurbanın belirgin, dört bir yana serilmiş, açık bedenine giderken, hakim olma, inkâr etme ya da yok etme yönünde aynı kudurganlık görülür. Gerçekten de beden, ancak düşüncede olabilecek mutlak-erk karşısında bir engel olarak görülür.

Dolayısıyla daima kafanın emrinde olmalıdır. Zekâ beden şehvetlerine yolu açar, önyargının frenlerini parçalar ve kişiyi kendiliğinden duygularından ayıran *duygusuz* işlem sayesinde, hovardalığa sınırsız bir alan verir. Liberten cinsellik gerçekten de çok özel niteliktedir ve her türlü duyusal belirlenimi ortadan kaldırmayı gerekli kılar. "Cinayete kesinlikle soğukkanlılıkla kendini teslim etmemeli. Tutkuların alevini suçun meşalesinde yakmalı," der Clairwill.[3] Sadecı hedef, cinselliksizleştirmeden geçtikten

3) *Juliette ou les infortunes de la vertu*, Paris, Cercle du Livre précieux, 1962, OC, c. VIII, s. 431.

sonra yeniden-cinselleştirilmiş olduğundan cinseldir. Bu hareket, buna yakın olsa bile, Freud'un Schreber'de paranoyaya toplumsal olarak yatırılan nesnelerin yeniden-cinselleştirilmesi konusunda sözünü ettiği gibi, gerileme ya da çıkış noktasına geri dönüş değildir, spiral harekettir, halkanın geri dönüşü başlangıç noktasından farklı ve daha yüksek bir düzeyde yer alır. Duygusuz olan liberten kafasındaki emirlerden zevk alabilir, yoksa onları duygularına tabi kıldığı için değil.

Ama dahası var: Liberten bedenin sapkın mutlak-erk konumuna uygun gerçek tasarımı, *grup* biçiminde kendini gösteren sınırsız bedenin içinde doruğa ulaşır. Suç Dostları Cemiyeti'ne yeni kabul edilen Juliette'in hayranlığı buradan kaynaklanır: "Bir an, cemiyetin bütün üyelerinin tekleştiğini ve bir grup olduklarını gördüm, bir teki bile etken ya da edilgen değildi, boşalmanın inilti ve çığlıklarından başka bir şey işitilmiyordu."[4] Bütün kurban ya da liberten bedenler ancak bir sistemin parçası olarak işlev görürler, irade merkezi dışarıdadır ve liberten bu mülksüzleşme içinde kendi bedeninin çoğalarak yayıldığını görür ve hazzın içinde kendi düşüncesinin mutlak-erkine uygun bir imge edinir. Burada megalomanyak bir hezeyandan uzakta değilizdir.

Düşüncenin bedene bu itaati, Sadecı takınakta beden ölçüleri ve daha genelde rakamlar konusunda görülür. Marki, karısına yönelik erotik davette yazdığı gibi, "önce ölçer." Genital organları ölçen rakamların Sade'da, bir uyumu ya da uygunluğu belirtmek için değil, daima *bir*

4) *A.g.e.*, s. 425.

ölçüsüzlüğü belirtmede özgül bir rolü vardır; her duhul ediş şiddetli ve yırtıcı bir zorla girme olarak tarif edilmiştir. İster içbükeyin ister dışbükeyin ölçümü olsun, önemi yoktur, rakam liberten mutlak-erki belirten ve nesnelleştiren şeydir ve şeyin kendisi olarak belirir, çünkü söz konusu olan şey, bir *güçler ilişkisidir*, her ikisi için de geçerli olan cinsel ilişkinin ve gerçek ilişkinin çatışmasıdır.

Soyutlaması bile erotiktir, çünkü sistematik ve biçimsel görünümü içinde düşünce baştan çıkartıcıdır. Amélie Borchamps'a şunu söyleyecektir: "Senin kafanı çılgınca seviyorum ve birlikte çok güçlü şeyler yapacağımızı sanıyorum." Tipik olarak sapkın bu haz ötekinin arzusuna hakim olma hazzıdır ve teorik kanıtlama, bir hazzın ötekine o istemeden dayatıldığı teşhirin mantığıyla desteklendiğinde kışkırtıcıdır. *Sodom'un 120 Günü*'nde listelenen 600 tutkunun açıkça belirtilen hedefi, potansiyel okurların bütünü üzerine, arzu ve fantasmaların bütün çeşitleriyle karşılaşacak olan dev bir ağ atmaktır. Bu megalomanyak bileşim, yazarın hapsedilmesinin karşılığıdır: Bastille'de hapse atılmıştır kuşkusuz, ama özellikle ve çok daha önce, mirasçısı olduğunu söylediği bir Tabiat Ana'nın canavarca niyetleri içinde hapistir. Paranoyaya karşı gerçek kalkan, sapkın "çözüm" yine de Sade'ı yoğun bir zulmedici yaşantıdan[5] koruyamadı ve bu yaşantının nöbetini –söylemek gerekir ki– bitmek bilmez hapis gerçekliği devraldı. Karısı karşısında çılgınca kıskançlık, paranoyak mazoşizminin

5) Bkz. Daha ayrıntılı bir inceleme, S. Mellor-Picaut içinde, "Représentation du corps et appel au persécuteur dans la problématique perverse," *Topique* içinde, no 28, 1981, Paris, L'Épi.

kendini gösterdiği daha yumuşak maddi koşulların reddi, çanların çınlamasında kendi kaçınılmaz hükmünü işittiği işaret hezeyanı; paranoyak bir hezeyanın bütün öğeleri mevcuttur.

Otobiyografik anlatı (*Aline ve Valcour*) paranoyak bir potansiyelliğin bellibaşlı ön belirtilerini doğrular: çevrenin beslediği övüngenlik, çocuğun hissettiği ikiyüzlülükten nefret (kendisi aldatıldığı gibi o da aldatacaktır)) ve özellikle Mutlak Kötülükle özdeşleşme. "Evet," der Almani, "hemcinslerime zarar veren her şeyden benim zevk almamı sağlamak için beni doğurmuş olan kişiden daha iğrenç, daha aşağılık biri var mıdır?... Ben de onu taklit edeceğim, ama ondan iğrenerek: onu kopya edeceğim, ama ona lanet ederek... Yalnızca sonuçları bana sunarak, bütün nedenleri benden gizledi. Dolayısıyla ben yalnızca sonuçları taklit etmeye mecburum; onun eline hançeri yerleştiren gerekçeyi bilemediğimden, silahı elinden kapmayı öğrendim ve onun gibi ben de budan yararlandım."[6]

Liberten, bir asi değildir, tek gerçek cinayetin Doğa'yı ihlal etmek olduğunu bilir ama bu suç imkânsızdır çünkü olup biten her şey doğanın parçasıdır ve ilgisizce kabul görür, çünkü yaşam ve ölüm, iyilik ve kötülük ancak insanla göreli olarak anlam taşır. Burada, paranoyak tutumun başlatıcı fantasmaları görülür: Nesnesi olacağı özel bir tercihe dayalı öznenin mutlak-erki, aşırı ıstırap zorunluluğu, öznenin sonuçlarını hissettiği ama nedenini bilmediği baştan itibaren mevcut nefret muamması ve son olarak da zulmedenle özdeşleşme. İyi de zalim kimdir?

6) *La Nouvelle Justine* içinde, OC, c. III.

II. – Şiddet eyleminden paranoyak suça

1. İçsel zalim.[7] – Biz farkına varmadan, gündelik yaşamdaki kendiliğinden hareketlerimizi, uykuda bile kesintiye uğramayan ve örneğin rüyalarımızın imalatında ifade bulan düşünce ve duygularımızı sürekli kontrol ederiz. Bu çalışma, özel toplumsal durumların olduğu vakalar hariç, bizi dışardan dayatılmış dışsal bir norma uygun kılma hedefi taşımaz, daha ziyade eylemlerimizi olduğunu düşündüğümüz şeye entegre etmeyi sağlar. Yaşamı aşırı-kontrol ile şiddetli boşalma arasında salınır gibi olan ve kâh itkisel hareketlerinin kâh bunlara dayattığı baskılamanın birbirinin yerine geçtiği sabit bir saldırıya maruz kalan kişinin yaşantısı böyle değildir. Sokakta ona rastlanır, içkili ya da ayıktır, kendi kendine konuşmaktadır, kendine sövüp saymakta ve hakaretler etmektedir ama yine de sanrıların kurbanı değildir.

Onlar *kendi içlerindeki* zalime hitap etmektedirler; konuşmaları dinlendiğinde, biraz dikkat edildiğinde onun da görülebileceği hissine kapılır insan. Yine de gerçeklik varolmaya devam etmektedir; bunun kanıtı şudur ki, eğer onlara ilgiyle bakma hatası işlenirse, hatta onların görüş alanına biraz fazla yakından girilirse, biz de senaryodaki kişilerden biri olma riski ve tehlikesiyle karşılaşırız...

Bu kişi iki varlık arasındadır ve bunların arasına girmemek en iyisidir: yasaklanmış itkisel benlik ile zulmeden

7) Burada François Dumézil'in klinik çalışmasına gönderme yapıyorum: *Au cœur des psychoses précoces: le traitement relationnel*, Paris, PUF, 1993.

benlik. Birincisi kendini ortaya koymak ve kabul görmek isterken, ikincisi buna sertçe karşı koyar, ama homurdandığı ya da bağırdığı sövgüler içinde ("Uslu dur!", "Sana söylüyorum!", "Sen bir hiçsin!", "Defol git!...") kendisine yöneltilmiş cümlelerin hatırlanmış parçacıkları ya da bizzat kendisinin söylediği veya işittiği hakaretler bulmak güç olmaz.

Bu durumda, arzular ve duygular dikkate alınmamış ya da içsel savunmalarını örgütlemiş olan bir benlik tarafından bastırılmıştır, ama sanki işgalci bir yabancı söz konusuymuş gibi aynı şiddetle cevap veren kişiyi kelimenin gerçek anlamıyla bombalarlar. Kaygı eksik olmaz ve hayali ama kişinin önceden deneyimlediği ceza kaygısıyla açıklanır. Bu misilleme tehditleri eylemlerle de ifade bulabilir: Hasta kendine karşı saldırganlaşır, kendini ısırır, saçlarını yolar ya da başını duvara vurur. Başka durumlarda, takınaklı türde önleyici önlemler olacaktır, örneğin sanki içsel bir güç daha önceden gayet iyi yapmış olduğu bir şeyi onun haberi olmadan bozmuş gibi, bir şeyi gereksiz yere ve tekrar tekrar doğrulamak ya da sanki kımıldamasına izin verilmiyormuş gibi bir köşede donmuş ve kaskatı kalacaktır.

Bu eyleme geçişler başkalarına da yönelebilir ve içsel zulmedicinin yerini bilmeden almış olan çocuklara karşı birçok dramatik kötü muamele böyle yorumlanabilir.

Dumézil'in hatırlattığı gibi, bakım birimleri çerçevesinde, diğer hastalar ya da tedavi edenler, dışsal olgularla doğrudan ya da orantısal ilişkide olmadan, ama mücadele halindeki itkisel hareketlere karşı istila nedeniyle aniden saldırıya uğrayacaktır. Tedavi eden için tehlike büyüktür, ne korkmuş görünmelidir –bu durumda, hasta zulmedenin

tehlikeliliğine kesin olarak inanır– ne de düşmanca olmalıdır – bu da onu bu birleşik zulme boyun eğmeye yöneltir ve kendini yalnız bulacağı anda mücadeleyi terk ettirir. Bununla birlikte, ideal olarak, kapsayıcı güvence ancak tedavi edenden gelebilir, hastalık etkilerini tanıyıp adlandırabildiğinde ("Tepen atmış bir haldesin, çünkü..."), ama pratikte, krizin patlak verdiği anda doğru mesafeyi ya da doğru tutumu gözlemlemezse, şiddetin tırmanma riski çok büyüktür.

Sonsuz ve amansız bir mücadeleye sokan bilinçdışı kökenini yukarda andığımız nefret üzerine dayalı olduğundan, paranoya daima canice şiddet potansiyeli içerir. Bunun istisnası, tersine, kurbanın hayatta kalmasını içeren sapkın mekanizmalara katılmış olmasıdır. İki tür bilinçli motivasyon ayırdediyorum. Bunların her ikisi de kişinin doğru yerde olduğuna ve aldırılmayan adaleti tesis ettiğine dair kesinliğine dayanır.

2. Adaleti yerine getirmek. – Eyleme geçecek olan paranoyaklar bunu çeşitli nedenlerle ve –aile, eş ya da çalışma arkadaşları gibi– farklı çerçeveler içinde yapabilirler. Ana güdü intikamdır ve bu, kişinin uzaklaşmakla, eş ya da iş yeri değiştirmekle niçin yetinemeyeceğini açıklar. Çılgınlık uzun süre gizli kalabilir, ama, hasta düşmanları arasında temel bir rakip saptadığında, her şey bu tek kişi üzerinde gelip odaklanır ki mantıksal olarak onun yokolması sorunlarını çözümleyecektir. Aslında, durum "ya o ya ben" terimleriyle ifade edilir ve bazıları –kurbanlarını, başka şeyle meşgullerken faka bastırsalar bile– meşru müdafaa durumunda hareket ettiklerini söylerler. Genellikle

adalete çağrı yaparak başlarlar, hatta bitmek bilmez prosedürlere başvururlar ve bunların aşağılayıcı yenilgisi karşısında ve zulmedicinin yargıcı satın aldığı ve onu kendi müttefiki yaptığı inancıyla paranoyak bütün sonuçlarını üstlenerek adaleti kendi yerine getirmeye karar verir. Bu kişilerde, canice proje adım adım oluşur ve kaçınılmaz bir çözüm olarak yavaş yavaş kendini dayatır. Bütün bir süre boyunca gizli kalır ve onu öne çıkartan ve eyleme geçişi hızlandıran şey ilişkisel koşulların evrimidir. Bütün bu durumlarda, öldürme zorunluluğu nesneden nefretin ya da onu öldürme sadist zevkinin yalnızca sonucu olarak ortaya çıkmaz, ama *kendini ortaya çıkarmanın koşulu* olarak da görülür ve çatışmanın Gordion düğümünü çözerek, özsaygı yarasını onarmaya çalışır.

Zulmedici boyut bütün vakalarda mevcuttur ve genel olarak dış dünyaya uzanan ama eylem anında, o dönemde, ona vuracak olan tarafından dış dünyayı özetleme saçma gücüyle hayali olarak donatılmış olan, böylece her türlü kaçış olasılığını ortadan kaldıran müstakbel kurban üzerinde sıkışan bir baskı yaşantısı kurumlaştırır. Bu gerileme durumunda kişi dış dünyanın annesiyle çakıştığı ve kendisinin de anneden farklılaşmadığı döneme uzanır: Bu durum, bir kişinin diğeri için her şey olduğu durumdur ve Freud'un belirttiği gibi, "vicdan azabı çekmeden suç işleyebilir" olmayı sağlar. Eylemin kendisi bu gizil eğilimleri fiiliyata dökse ve gerektiğinde onları kalıcı bir şekilde kurumlaştırsa bile, tutkunun ("tutkusal" denen cinayetin), psikotik, psikopat ya da sapkın olmadan suçlu olmayı sağladığını da ekleyelim.

Kişinin acılı yaşantısı onu, bir misyon olarak, yazgı olarak ya da adaletin ve hakkın yerine getirilmesi olarak

görülen, sonuçta kişinin toplum yargısından yana ve bu yargıya karşı özsaygısını oluşturmaya muktedir canice eylemin açmazına kıstırabilir. Bu durumda, bütünlüğü içinde özneyi meydana getirmek için gerçekleştirilecek bir cinayetin taşıyıcısı olan şey Benlik İdeali'nin ta kendisidir.

3. Adalet olmak. – Paranoyak kendini adaletin silahlı koluyla özdeşleştirebilir, toplum ve ahlak adına öldürebilir. Zulmedicinin ille de belirli bir birey olması gerekmez, ortadan kaldırma görevinin kendisine verildiğine çılgınca inandığı bir kişiler kategorisi olarak da kendini gösterebilir. Aynı anda hepsini öldüremeyeceği için, emsal oluşturacak ve ona göre etnik, dinsel aidiyetleri ya da cinsel, hatta mesleki alışkanlıklarıyla karakteristik olan meçhul kişileri öldürecektir. Kimi durumlarda, zulmeden bir devlet adamıdır ya da dini bir liderdir ve paranoyağa göre, zarar vermek için kullandığı bu güç nedeniyle onu infaz etmek şarttır.

Pierre Legendre[8] Kanada ordusundan genç bir onbaşının vakasını aktarmış ve analiz etmiştir. Denis Lortie, 1984 yılında, Quebec Ulusal Meclisi salonunda bakanlar kurulunu katletme niyetiyle koşarak ortaya çıktı. Gerçekten de, koridorda karşılaştığı 11 sıradan insana otomatik silahla ateş etti, bunlardan üçü öldü. Hükümet üyeleri o gün toplanmadıklarından, gidip başkanın koltuğuna oturdu, ardından bir pazarlıktan sonra silahını teslim etti. Daha sonra Lortie, Fransızca'ya zarar veren ve yurttaşların ülke dışına çıkmasını engelleyen Quebec

8) P. Legendre, *Le crime du caporal Lortie*, Paris, Fayard, 1989.

Partisi'ne saldırmak istediğini beyan etti. Legendre kendi yorumunda iki öğeyi vurgular: Birincisi, birkaç gün önce bir ağız dalaşı yaşadığı bir amirini öldürme isteği duymuş olduğu ama karısı ve çocukları nedeniyle onu bağışladığıdır. İkincisi ise yakın dönemde baba olmasıdır. Sonuçta davranışını şöyle özetleyecektir: "Quebec hükümeti babamın yüzüne sahipti." Bu örnek, getirilebilecek yorumların ötesinde, gayet iyi belirtmektedir ki, kurbanı anonim olan katilin genel olarak "büyüğü-öldürme" durumunda, darbe çok yakına yöneliktir: bir ebeveyn, baba ya da anne ve aslında öznenin kendisi. Gerçek hedefler yerine meçhul kişileri hedef alan bir aile cinayeti söz konusudur. Cani burada, kendisinin bilmediği belirlenimlere bağlı olarak grup içinde vuran serbest bir elektron gibi yer alır. Birey üzerindeki bu tiranlığı uygulayan grubun kendisi olduğunda durum nedir?

III. Grupsal paranoya

Bu konu çok geniştir ve kurumsal psikolojinin ve muhtemelen siyasetbiliminin verilerini de kapsayan bir yaklaşımdan yola çıkarak ele alınmayı gerektirir. Böylece, örneklere girmeden, burada yalnızca bazı dinamik çizgileri belirteceğim:

- grubun *saflarını sıklaştırması* merkezcil bir hareket içinde dışarıdan bütünlüğünü sağlar;
- iç *kontrol* merkezkaç bir hareketle canlanan doğal dağılımına gerginlikle karşı durur;

– *idealleştirmenin* dikey ekseni, grubu, karizmatik bir şahsiyetin temsil ettiği yukarı doğru çeker ve o da merkeze doğru daimi bir harekete yol açar.

Bu sonuncu yan ne kadar mevcutsa grup da o ölçüde az paranoyak olur. İki temel güç, gerçekten de, bir grup oluşturucu olarak kabul edilebilir: Bir yandan, idealleştirilmiş bir nesne için –bu İsa ya da Che Guevara olabilir– ortak bir sevgiyi paylaştıran bütünselliğe yönelten *Eros;* diğer yandan, grubu hem dışardan hem içerden yok olmakla tehdit eden ve hem safların sıklaştırılmasına hem de arzu edilmeyen kişilerin ortadan kaldırılmasına yol açacak *Thanatos.* Biz burada yalnızca bu ikinci itkinin sonuçlarından söz edeceğiz. Bu, grubu kendi içinde tanımlayamaz ama yalnızca, az çok mevcut, grupsal bir patolojidir, çünkü iki merci, Eros ile Thanatos birbirinden ayrılamaz.

1. Grubu birbirine bağlayan unsur olarak zulüm duygusu. – Gruba katılıma olan inanç kapasitesinin yitimiyle unufak eden içerinin saldırısının aksine, dışarının saldırısı yalnızca bir tutarlılık unsuru değildir –çünkü dağılmadan ziyade toparlanma olmuştur–, dahası grubun oluşumuna öncülük etmiş gerekçelerin anılmasıdır. Cinselliğe ve aşk ilişkisine dayanan çiftin tersine, grubun oluşması için kendiliğinden neden yoktur. Hatta, çocuğun ailede ve okulda çok erkenden deneyimlediği gibi, narsistik gerekliliklerin de karşıtıdır. Gayrı resmi sempati ya da görgü bağının ötesinde var olması (örneğin aynı faaliyetin paylaşılması), rekabetin uygunsuzluklarının başka türlü görüldüğü yerde dayanışmanın iyiliklerini keşfetmeyi sağ-

layacak bir savunma temeline sahip olmasındandır. Dışarıya karşı saf savunmayla da kendini sınırlandırmaz –bu da sıkıcı olabilir–, ama bir kimlik olasılığı da sunar. Risk, elbette ki, zalime çağrı etrafında oluşmuş bir gruba dayandığında, kimliğin paranoyak bir çekirdek içermesidir.

Freud'a göre[9] kitlesel gruplaşma doğaldır, çünkü tek bir şefin, ilkel babanın yönetimi altında kökensel sürünün canlanmasından başka bir şey değildir. Ama, babanın zorbalığına katlanamayan oğulların birleşerek babayı öldürmesi mitik hipoteziyle birlikte, bu konudaki her tekrarı tehdit eden tehlikeyi de belirler. İster gerçekten babayı öldürmek söz konusu olsun, isterse de, cinayeti işledikten sonra, yerini kimsenin almamasını sağlamak söz konusu olsun, bağın kendiliğindenliği yoktur ve şiddet içerir. Bu şiddet dışardan geldiğinde grup bağı gücüne kavuşabilir ve Eros tarafından harekete geçirilebilir. Zalime karşı mücadelede yandaşların ya da direnişçilerin ölümüne dek varan dayanışma ve karşılıklı fedakarlıkta görülen budur.

Buna karşılık, bütün grup gruba mensup olmayanların dışarıda tutulması yoluyla oluştuğu ölçüde, genellikle en azından kuşkuyla ve en kötüsü düşmanlıkla ürer. Kendi içine kapalı etnik ya da dini grubun durumu da aynıdır. Grubun maruz kaldığı zulüm bağdaşıklığı güçlendirir ve bir anlamda grubun kendi üyelerini savunmak için varolmakta haklı olduğunun kanıtını verir. Dahası, saldırganlık yeni sempatizanlar yaratacaktır; hatta yakın kurban konumunda bulunanlar arasından yeni yandaşlar bulacaktır. Paradoksal

9) S. Freud, *Psychologie des foules et analyse du Moi* (1921), Paris, Payot, 1981.

bir şekilde, başlangıçta yalnızca tarafsızların bulunduğu yerde, saldırgan grup kendine düşmanlar yaratır.

Dışarının kitleyi istilası kitleyi güçlendirebilir; bu nedenle, eğer böyle bir istila yoksa, bunu potansiyel bir tehdit biçiminde, hatta –fiili bir hal almadan önce bozmak gereken– görünmez bir komplo olarak icat etmek gerekir. Gerçek bir grup paranoyası daha önce tarif edilmiş yansıtma mekanizmalarından yola çıkarak oluşabilir ve gerçek ya da hayali olarak maruz kalınan zarar üzerinde temellenerek, kendini savunma konusunda elinden alınamaz bir "haklılık"[10] duygusunu besleyebilir.

2. Grup içinde denetim ve güvensizlik. – Bununla birlikte, asıl tehdit içerden, güvenilen kişilerin ihanetinden gelir. Paranoyak, bu olasılıktan sürekli kuşku duyar ve aslında onun tarafından öngörülmüş ve beklenen bir durumdur. Hain kişiliği grubun yaşamında temeldir ve zarar vermemesi için onu yeterince erken saptamak gerekir. Ama karşılıklı olarak, potansiyel hain fantasması, tehlikeli olarak ortaya çıkabilecek bireyciliklerin gelişimine karşı denetim ve kısıtlama sağlayabilecek olan şeydir.

Böylece, bir gruba mensup olmanın verdiği güç ve güven izleniminin karşılığı, eleştirel anlayıştan olmasa da, en azından eleştirinin fazlasıyla doğrudan ifadesinden vazgeçmeyle ödenir. Freud'un belirttiği gibi,[11] grup ana

10) S. de Mijolla-Mellor, "Le 'bon droit' du criminel", *Topique*, no 52, 1993, Paris, Dunod.

11) S. Freud, *Psychologie des foules et analyse du Moi* (1921), *a.g.e.*, s. 143.

baba otoritesinin yerini aldığından, onunla çelişkiye girmek tehlikelidir. Gerçekte, grup kişiyle gözkulak olmaktan vazgeçmez ve içerde, çeşitli sapmaları öngörmeyi ve temel risk olarak grubun çözülmesini önlemeyi sağlayacak bir gözetim sistemi örgütler. İçerinin tehdidinin bastırılması, dışarının tehdidinin şiddetlenmesinden dayanak bulacaktır ve "cadı avı", potansiyel bile olsa, daima bir savaş durumuna dayanır. "Kahraman"ın, hatta "şehit"in kurbanlaştırılması ve idealleştirilmesi, isteksizleri eleştirmek için gerekli olacaktır. Joseph Kessel'in şarkısının söylediği gibi, eğer bir yandaş düşerse, karanlıklardan bir başkası çıkar ve onun yerini alır, ama bunun için çok sayıda insanın bunu yapmaya hazır olması ve zaafın önemli bir kusur olarak kabul edilmesi gerekir. Düşmandan nefret bunun için gereklidir ve savaş zamanında düşmanı öldürmeyi sağlayabilecek olan yalnızca budur. Şunu hatırlayalım ki, paranoyada, zalim, ona ölçüsüzce tehlikeli bir güç ve irade atfedilmesi anlamında daima idealleştirilmiştir.[12]

3. Gerçekleşen ideal ve paranoyak saflık arayışı. – Zalimin gücünün karşı-ağırlığı, zalim ölçüsünde kendisi de idealleşmiş olan kahramandan gelebilir ancak. Kahraman modeli coşku uyandırabilir, aynı zamanda grup üyelerinin uygun olup olmadığını belirlemek için bir ölçüt de oluşturacaktır. Bu durumda her karışım kuşku verici ve yıkıcı olacağından, "saflık", yani her türlü kuşkunun ve hatta

12) Savaşın tersine, soykırım katliamının nasıl olup da daima paranoyak bir işleyişe dayandığını açıkladım (yayımlanacak, *Topique*, no 104, "Existe-t-il une guerre juste?", 2008).

eleştirel anlayışın bile dışlanması zorunlu görülebilir. Düşünce, hem kahraman örneğiyle özdeşleşmeye hem de geri kalan her şeyin ortadan kaldırılmasına dayalı bireysel şekillendirme adına yok edilmelidir. Bu saflık arayışını kişi eşzamanlı olarak hem kendine hem de başkalarına dayatacaktır. Totaliter rejimlerin kanlı büyük temizliklerine öncülük eden budur.

Piera Aulagnier'nin yazdığı gibi,[13] yabancılaşma durumu iki temel dayanağa yaslanır: yabancılaştırıcı güç işlevini yetine getiren şeyin kitlesel olarak idealleştirilmesi ve bu aynı arzunun ve bu aynı işlevin "yandaş" olan diğer kişiler karşısında da, yabancılaşmış kişi tarafından yerine getirilmesi.

Kişi, bireysel özgürlüğünü ve onunla birlikte olan şeyleri nasıl feda edebilir? Çünkü grupsal düzen huzur vericidir ve düzensizlik ıstırabın eşanlamlısıdır.[14] Freud örgütsüz kitle içinde bunu analiz ettiğinde, onu su verilmiş cam damlacıkları üzerindeki etkiyle karşılaştırır, eğer bir uçtan kesilirlerse patlayıp darmadağınık olurlar. Elebaşı yok olduğunda ona bağlı kalabalık panik halinde dağılır çünkü kolektif bağın sahibi odur. Bu yalnızca bir sevgi ilişkisi değildir; hipnoz ya da telkin yoluyla açıklama da yeterli değildir, çünkü bu kez hipnotik olguyu da açıklamak gerekir. Dolayısıyla paniği açıklayan şey, idealleştirilmiş elebaşıdan yana Benlik İdeali'nin yetkisizleştirilmesidir. Gerçekten de, yalnızca libidinal bağ değil, öznelerin kimliği bile zor

13) P. Aulagnier, *Les destins du plaisir*, Paris, PUF, 1979, s. 37.

14) S. de Mijolla-Mellor, "Le terrorisme entre ordre et désordre", *Topique*, no 83, 2003.

duruma düşer. Düzensizlik bu şekilde yerleştiğinde, gerçek bir kopma yaratarak, bir bütünü parçalamaya yönelik ölüm itkisi eyleminin bir imgesi gerçekleşir. Tersine, yaşam itkisi bütünlükler oluşturmaya ve öğeleri kendi aralarında birleştirmeye çalışır. Bununla birlikte, ölüm itkisi eylemi yalnızca bu kopma biçiminde gerçekleşir, yol açtığı çatışmalı etkilerle, yani esasen organizmanın –kitle ya da birey– yıkım biçiminde dışarı yansıtarak kurtulma tarzıyla tezahür eder. Bulaşıcı ve kolektif olduğu için en tehlikeli olan paranoya biçiminin mekanizmasıyla burada karşılaşırız.

Sonuç

ZORUNLU SEVGİNİN YENİLGİSİ OLARAK PARANOYA

Paranoyağın yaşantısı bir kâbustur, çünkü her şey ve herkesle ilgilidir. Güven içinde davranmak ve çevredeki evreni az çok doğal kabul etmek yerine, bu evrenin merkezine yerleşir ve aynı zamanda bu evreni, kurbanı olmamak için iplerinden çekmek gereken bir pantomimden başka bir şey olmamaya indirger. Normal ya da "normal olarak nevrozlu" kişinin tersine, yaşam kapsamındaki her şeyi bilmezden gelir; ona okyanus duygusunun hoş dalgalanmasından, akıldışı güven duygusundan ve mutluluğa özgü gevşemeden daha yabancı bir şey yoktur.

Klinik pratik içinde bu tür hastalarla temasa geçmek güçtür ve psikanalitik tedavi de çoğu zaman imkânsızdır; terapi faaliyetinin işin içine gireceği bir eksikliği kavramak hariç. Kuşkusuz ki, bu terim paranoyağın stratejik bakış açısına psikanalistinkinden daha uygun gözükmektedir, ki, zulüm kaygısını delmeye ya da içeriklerini dışarı çıkarmaya çalışmak yerine bunun karşısında kapsayıcı gözükmeye kendiliğinden çalışacaktır.

Freud'a göre paranoya analitik tedaviye uygun değildir, çünkü narsistik biçimde bütün yatırımları kendi üzerine çevirmiş olan hasta, aktarıma yatkın değildir. Anlatı elbette vardır ama olgusaldır ve öznenin arzusunu ya da motivasyonlarını seferber etmez.

Bununla birlikte, Freud'un kendisi ve onun ardından başkaları, zulüm kaygılarına karşı nevrotik savunmaları güçlendirmeye çalışırken, analiz çalışmasının etkili olduğu paranoya vakasını açıkladılar. Bununla karşı karşıya kaldığımızda, patolojik kesinliklere kaygı katmak için uygulamaya koyduğumuz şey, zahmetli ve daima nüksetme tehdidi altındaki bu aynı yavaş yavaş yiyip bitirmedir.

Dolayısıyla bu tedavilerde söz konusu olan şey "paranoya" değil, *paranoyak özellikleri baskın olan özne*'dir. Terapi eylemi ancak psike'sinin diğer bileşenlerine yönelecek ve bunların yeterince desteklenebileceği, daha erişilmez ve esnemez olan diğerlerine başvurunun daha az gerekli olacağı umulacaktır.

Paranoyak çıkış, daha henüz kısmiyken önlenebilir mi?

Freud'a göre,[1] başkalarının onlara karşı genel düşmanlığına ikna olmak için onlara sağladıkları en ufak işaretleri değerlendiren paranoyakların ilişki hezeyanının anlamı, özellikle bütün yabancılardan "aşk gibi bir şey" beklemesine bağlıdır ve başkalarının ilgisizliği onlar tarafından bu gereklilik karşısında bir düşmanlık olarak algılanır.

1) S. Freud, (1922), "Sur quelques mécanismes névrotiques dans la jalousie, la paranoïa et l'homosexualité, *Névrose, psychoses et perversion* içinde, *a.g.e.*, s. 274.

Bu nedenle, diye ekler, paranoyaklar boşluğa yansıtmazlar, tersine, başkalarının bilinçdışı tezahürleri, beceriksizlikleri ya da sürçmeleri karşısında belirgin bir dikkatle yönlendirilirler ve bunları kusursuzca yorumlama konusunda anlaşırlar, çünkü kendi kişisel bilinçdışılarından çekip aldıkları dikkati ötekinin bilinçdışına taşırlar. Bu sonuncu ifadeyle, psikanalistle rekabete giremeyecekleri anlaşılır; onların bakış açısına göre psikanalist, kelimenin tam anlamıyla onların yerlerini almaya adaydır. Ayrıca, tedavi edici bir eylem olan şey, psikanalistin yorumlama kapasitesinden ziyade, özellikle bir nispileştirme ve içerimin ortaya çıkması –ki bunun zaferi elbette mizahtır!– sayesinde savunmaların katılığını gevşetmeye yavaş yavaş imkân tanımaları değil midir?

Ama paranoyakların sorumluluğunu üstlenme güçlüğü, bunlar kendi hezeyanları içine kapanmış psikotikler olmasalar da, terapi ittifakını derhal dolayımlandıran nefretin başatlığına bağlıdır. Tedavi eden, kimliği ve tekniği ne olursa olsun, daha önce hastayı kapatmış olanla aynı güç durum içinde bulunacaktır. Sırasıyla, idealleştirilmiş müttefik olarak göklere çıkartılacak ya da beceriksiz bulunup, hatta hain diyerek yerin dibine batırılacaktır. Aktarım nefreti, aktarım sevgisinin tersine, ne hastaya ne de analiste fazla hazırlık imkânı sunar. Terapi faaliyetinin işin içine girdiği "çatlak" demek ki incedir ve bu çatlak var olduğunda, korkunç ebeveyn kişiliklerinin ve ikâmelerinin idealleştirilmesini ve boyutlarını küçülterek, çatışmaları nispileştirmeyi sağlar. Bu çalışma ancak aktarım yordamının kendisi sayesinde gerçekleşebilir, bu yordam hastaya analistin de ideal, müşkülpesent, kendinden emin ve

tehditkâr biri olmadığını, yaşayan, yanılabilecek bir insan olduğunu ve bunu kabul etmesinin dünyayı çökertmeyeceğini yavaş yavaş kabul ettirmeyi başarır.

Bu paranoya imgesindeki son bir çizgiyi daha belirtirsek, yaralandığında nefrete dönüşen bir sevgi talebinin yenilgisini belirtmeliyiz. Belirli bir kişiyle birlikte tükenebilecek bir nefret değil, yaygınlaşmış, hatta potansiyel olarak evrensel boyut edinmiş bir nefret. Dünyanın merkezine kendini koyma kibri, yalnızca çocukluk narsisizminin bir anısı değildir, sonsuz bir çatışmanın iki kutbu arasındaki bölünmeden başka bir yer bulamama olgusuna bir cevaptır. Eksik olan zorunlu sevgi, uyumlu bir buluşmayla sınırlı değildir ama kısmen kozmik ve yaratıcı bir varoluş değeri taşır, çünkü paranoyak kişi, çocukluğunun ona gösterdiği ve maruz bıraktığı yıkıcı nefret yerine, bu varoluş değerinden yola çıkarak kendi kökenini tasarlayabilir.

KAYNAKÇA

Aulagnier P., *La violence de l'interprétation. Du pictogramme à l'énoncé*, Paris, PUF, 1975.

Aulagnier P., *Les destins du plaisir. Aliénation, amour, passion*, Paris, PUF, 1979.

Aulagnier P., *L'apprenti historien et le maître-sorcier. Du discours identifiant au discours délirant*, Paris, PUF, 1984.

Blankenburg W., *La perte de l'évidence naturelle*, Paris, PUF, 1991.

Clérambault G. G. de, *Œuvre psychiatrique* (2 cilt), Paris, PUF, 1942.

L. E. Prado de Oliveira'nın yönetiminde kolektifler, *Le cas Schreber. Contributions psychanalytiques de langue anglaise*, Paris, PUF, 1979; *Schreber et la paranoïa*, Paris, L'Harmattan, 1996.

Dide, "Quelle est la place des idéalistes passionnés en nosologie?", *Journal de psychiatrie normale et pathologique*, Nisan-Temmuz 1913.

Enriquez M., *Aux carrefours de la haine*, Paris, Desclée-L'Épi, 1994.

Ferenczi S., "Le rôle de l'homosexualité dans la pathogénie de la paranoïa" (1911), OC içinde, c. 1, Paris, Payot, 1970.

Ferenczi S., "Quelques observations cliniques de malades

paranoïaques et paraphréniques" (1914), OC içinde, c. 2, Paris, Payot, 1970.
Ferenczi S., "Paranoïa" (1922), OC içinde, c. 4, Paris, Payot, 1970.
Freud S. (Paranoya teorisiyle ilgili çok sayıda ima daha ilk elyazmalarından itibaren Freud'un bütün eserlerinde yer alır. Bunun ayrıntılı bir dökümü için bkz. A. Delrieu, *Sigmund Freud. Index thématique*, madde "Paranoya", Paris, Anthropos, 1997).
Freud S., "Le roman familial des névrosés" (1909), *Névrose, psychose et perversion* içinde, Paris, PUF, 1973.
Freud S., "Remarques psychanalytiques sur l'autobiographie d'un cas de paranoïa *(Dementia paranoides)* (Le President Schreber)" (1911), *Cinq psychanalyses* içinde, Paris, PUF, 1954.
Freud S., "Communication d'un cas de paranoïa en contradiction avec la théorie psychanalytique" (1915), *Névrose, psychose et perversion* içinde, Paris, PUF, 1973.
Freud S., "De quelques mécanismes névrotiques dans la jalousie, la paranoïa et homosexualité" (1922), *Névrose, psychose et perversion* içinde, Paris, PUF, 1973.
Génil-Perrin, *Les paranoïaques*, Paris, Maloine, 1926.
Griesinger, *Traité des maladies mentales*, Paris, A. Delahaye, 1865.
Israëls H., *Schreber, père et fils*, Paris, Le Seuil, 1986.
Janet P., "Les sentiments dans le délire de persecution", *Journal de psychologie*, Mart-Nisan 1932.
Jaspers V. K., *Psychopathologie générale*, Heidelberg, 1913; Fransızca yeni baskı, Paris, Tchou, 2000.
Klein M., "Quelques conclusions théoriques au sujet de la vie émotionnelle des bébés", *Développements de la psychanalyse* içinde, Paris, PUF, 1966.
Klein M., *La psychanalyse des enfants*, Paris, PUF, 1982.

Kraepelin É., *Introduction à la psychiatrie clinique*, 1915.
Kretschmer E., *Paranoïa et sensibilité*, 2. baskı, 1927; Fransızca tercüme, Paris, PUF, 1963.
Lacan J., *De la psychose paranoïaque dans ses rapports avec la personnalité*, Paris, Le Seuil, 1975.
Lacan J., *Le Séminaire*, Kitap III, *Les psychoses*, Paris, Le Seuil, 1981.
Legrand du Saulle, *Délire des persécutions*, Paris, Plon, 1871.
Lothane Z., *In Defense of Schreber*, Londra, The Analytic Press, 1992.
Mijolla-Mellor S. de. *Penser la psychose*, Paris, Dunod, 1998.
Prado de Oliveira L. E., *Freud et Schreber*, Ramonville-Saint-Agne, Érès, 1997.
Racamier P.-C., "La paranoïa revisitée", *Perspectives psychiatriques* içinde, Paris, 1990.
Rosolato G., "Paranoïa et scène primitive", *Essais sur le symbolique* içinde, Paris, Gallimard, 1963.
Séglas J., "La paranoïa. Historique et critique", *Archives neurologiques*, 1887.
Serieux P., Capgras J., *Les folies raisonnantes et le délire d'interprétation*, Marsilya, Lafitte Reprints, 1992.
Schatzman M., *L'esprit assassiné* (soul murder), Fransızca tercüme, Paris, Stock, 1974.
Schreber D.-P., *Mémoires d'un névropathe* (1903), Paris, Le Seuil, 1975.
Tatossian A., *Phénoménologie des psychoses*, 1979, Paris, Masson; yeni baskı, Paris, Le Cercle herméneutique, 2002.

PARANOYA

SOPHIE DE MIJOLLA-MELLOR

Türkçesi: IŞIK ERGÜDEN

MODERN ÇAĞIN SIK GÖRÜLEN RUHSAL SORUNLARINDAN BİRİ PARANOYA. BİLİMSEL TERİMLERLE BİR PATOLOJİ OLARAK TANIMLANMAKLA BERABER GÜNDELİK HAYATIN VE TOPLUMSAL İLİŞKİLERİN İSTİSNAİ BİR RAHATSIZLIK SAYILAMAYACAK KADAR DOLAYSIZ BİR PARÇASI. ELİNİZDEKİ KILAVUZ METİN BU SORUNUN KİŞİSEL, AİLEVİ, MESLEKİ ÇERÇEVEDE YARATTIĞI ÇIKMAZLARA EĞİLDİĞİ KADAR PARANOYANIN BİLİMSEL OLARAK DA ÇÖZÜMLENDİĞİ BİR REHBER KİTAP. PARANOYANIN TİPİK VE YERLEŞMİŞ TANIMLARININ ÖTESİNDE, BU SEMPTOMUN KÜLTÜREL BAĞLAMDA DA ELE ALINDIĞI TEKNİK AMA BİR O KADAR YALIN BİR ANALİZ.

Kültür Kitaplığı: 120; Psikoloji: 11

D

